บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาเรื่องเวไนยบุคคลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
ปาลิคนฺถสมุเห เวเนยฺยปุคฺคลกถาวีมํสา

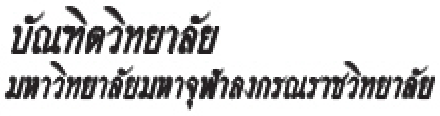
พระมหาสมยศ สุทฺธิสิริ (คุ้มม่วง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๙

การศึกษาเรื่องเวไนยบุคคลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาสมยศ สุทฺธิสิริ (คุ้มม่วง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๙

ปาลิคนฺถสมุเห เวเนยฺยปุคฺคลกถาวีมํสา

สุทฺธิสิริภิกฺขุนา รจิตา

อยํ รจนาวิสโย
พุทฺธสตฺถมหาปณฺฑิตฏฺฐิติวตฺถาย ปาลิภาสาสิกฺขาปริปูริยา
รจิโต

ทยฺยรฏฺเฐ
มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลย-มหาวิชฺชายตนสฺส
ปณฺฑิตสภาย ปกาสิโต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี

…………………………………..

(พระศรีสิทธิมุนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ …..…………………………….....ประธานกรรมการ

(…………………………………)

…………………………………..กรรมการ

(…………………..……………..)

…………………………………..กรรมการ

(…………………..……………..)

…………………………………..กรรมการ

(…………………..……………..)

…………………………………..กรรมการ

(…………………..……………..)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ	ประธานกรรมการ
	ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร	กรรมการ
	นายรังษี สุทนต์	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเรื่องเวไนยบุคคลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย : พระมหาสมยศ สุทฺธิสิริ (คุ้มม่วง)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาบาลี)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ ป.ธ.๙, ศษ.บ, พธ.ม., Ph.D.
: ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.๙, พธ.บ, พธ.ม., Ph.D.
: นายรังษี สุทนต์ ป.ธ. ๙, พธ.ม.
วันสำเร็จการศึกษา : ๑๘ เมษายน ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเภทของเวไนยบุคคล ศึกษาเรื่องพุทธวิธีการสอนเวไนยบุคคล และศึกษามรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มบุคคลที่ได้พบและได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมี ๔ กลุ่ม (๑) อุคฆฏิตัญญู (๒) วิปจิตัญญู (๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ จัดเป็นเวไนยบุคคล ๓ กลุ่ม ได้แก่ (๑) อุคฆฏิตัญญู เป็นบุคคลที่มีสติปัญญาดีฟังธรรมครั้งเดียวก็สำเร็จ (๒) วิปจิตัญญู เป็นบุคคลที่มีสติปัญญาค่อนข้างดีฟังธรรมเพียงเล็กน้อยก็สำเร็จ (๓) เนยยะ เป็นบุคคลที่มีสติปัญญาปานกลางฟังธรรมอยู่บ่อย ๆ ก็สำเร็จ ส่วนกลุ่มที่ ๔ ปทปรมะ เป็นบุคคลที่แม้จะได้ศึกษามาก สั่งสอนผู้อื่นมาก ทรงจำคำสอนได้มาก แต่ไม่บรรลุมรรคผลในชาติที่ตนเกิดนี้ กลุ่มที่ ๔ นี้ ได้ผลจากการฟังธรรมเพียงเป็นวาสนาบารมีในภพต่อ ๆ ไป

พุทธวิธีการสอนเวไนยบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ประกอบด้วยเนื้อหาที่สอนจะต้องเหมาะสมกับผู้ฟัง รู้จักสังเกตจริตผู้ฟัง ผู้สอนต้องปรับตัวให้เข้ากับผู้ฟังและสภาพแวดล้อมได้ ส่วนลีลาการสอนมี ๔ ประเภท ได้แก่ (๑) ทำให้เห็นชัดแจ้ง เรียกว่า สันทัสสนา (๒) จูงให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตาม เรียกว่า สมาทปนา (๓) ทำให้ผู้ฟังมีความแกล้วกล้า เรียกว่า สมุตเตชนา (๔) ชโลมใจให้แช่มชื่น เรียกว่า สัมปหังสนา

ส่วนกลวิธีและอุบายประกอบการสอนของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยการยกอุทาหรณ์ การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา การใช้อุปกรณ์การสอน การทำเป็นตัวอย่าง การเล่นภาษาเล่นคำ การรู้จักจังหวะและโอกาส การลงโทษ และให้รางวัล กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นต้น

มรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า เมื่อเวไนยบุคคลได้รับฟังพระธรรมเทศนาแล้ว สามารถบรรลุมรรคผลได้ตามกำลังสติปัญญาและบารมีธรรมที่เคยสั่งสมอบรมมา ทำให้บรรลุมรรคผลเป็นโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตตมรรค และอรหัตตผล

รจนาวิสยนามํ : ปาลิคนฺถสมุเห เวเนยฺยปุคฺคลกถาวีมํสา

อนุวิจารโก : สุทฺธิสิริภิกฺขุ

ฐิติ : พุทฺธสตฺถมหาปณฺฑิโต (ปาลิ)

รจนาวิสยปริปาลนาย สมฺปาทกสภา

: พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ ปาลิ IX., B.A., M.A, Ph.D.

: ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร ปาลิ IX., B.A., M.A, Ph.D.

: นายรังษี สุทนต์ ปาลิ IX., M.A.

อุปาธิลาภทินํ : ๑๘ เมษายน ๒๕๕๐

สงฺเขปตฺโถ

โย ปน รจนาวิสโย เตปิฏเก เวเนยฺยปุคฺคลกถาวีมํสาติ เอวํลทฺธนาโม รจิโต. โส เตปิฏเก ปากฏํ เวเนยฺยปุคฺคลกถํ วีมํสิตุํ เจว พุทฺธสาสนวิธึ จ เวเนยฺย-ปุคฺคเลหิ จ ปตฺตมคฺคผลานิ วีมํสิตุํ วตฺตติ.

สงฺเขปตฺโถ ปเนตฺเถวํ เวทิตพฺโพ.

สาฏฺฐกถาฏีกาเตปิฏเก จ ปากฏา ปุคฺคลา สมฺมาสมฺพุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา เทสิตธมฺมํ สุณนฺติ, เต จ อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย ปทปรโม จาติ. เตสุ ปน ตโย ปุคฺคลา มคฺคผลานิ สจฺฉิกาตุํ สกฺโกนฺติ, เตเยว เวเนยฺยปุคฺคลา ติปฺปเภทา โหนฺติ อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย จาติ.

ตตฺถ อุคฺฆฏิตญฺญูติ ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ.

วิปจิตญฺญูติ ปุคฺคลสฺส สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ.

เนยฺโยติ ปุคฺคลสฺส อุทฺเทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณ-มิตฺเต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ.

ปทปรโมติ ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ.

ตสฺมา ปน เตสํ ติณฺณํ เวเนยฺยปุคฺคลานํ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ตสฺส ธมฺมเทสนา อตฺถํ สาเธติ อิตรสฺส อนาคตตฺถาย วาสนา โหติ.

สาฏฺฐกถาฏีกาเตปิฏเก จ ปากโฏ พุทฺธสาสนวิธิ เอวํ นานานโย โหติ. สาสนตฺโถ โสตูนํ อนุรูโป โหติ. สตฺถาเรหิ ปน โสตูนํ จริตานิ ชานิตพฺพานิ โสตูหิ จ ธมฺมชาติยา จ สทฺธึ เอกโต อตฺตา ปโยชิตพฺโพ. สาสนลีฬฺโห ปน จตุปฺปเภโท โหติ สนฺทสฺสนา สมาทปนา สมุตฺเตชนา สมฺปหํสนา จาติ. พุทฺธสฺส จ สาสโนปาโย อุทาหรณํ อุปมํ อุปกรณํ อตฺโตปโม ภาสา กาลญฺจ โอกาสญฺจ อาณา จ ทายํ จ ปจฺจุปฺปนฺนปญฺหวูปสโม จาติอาทินา นเยน โหตีติ.

เวเนยฺยปุคฺคลา สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ธมฺมํ สุตฺวา ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺนา หุตฺวา สติปญฺญาย จ ปริจิตปารมิยา จ ยถาพลํ มคฺคผลานิ ปาปุณิตุํ สกฺโกนฺติ. เตหิ จ ปตฺตพฺพมคฺคผลานิ อฏฺฐวิธานิ โหนฺติ. เสยฺยถีทํ. โสตาปตฺติมคฺคํ โสตาปตฺติผลํ สกิทาคามิมคฺคํ สกิทาคามิผลํ อนาคามิมคฺคํ อนาคามิผลํ อรหตฺตมคฺคํ อรหตฺตผลํ จาติ.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะอาศัยความเมตตานุเคราะห์จากอาจารย์เจ้าคุณ พระศรีสิทธิมุนี คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และอาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง ๓ ท่าน คือ พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร และอาจารย์รังษี สุทนต์ ที่ได้เมตตาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย และตรวจแก้ไขให้ด้วยกรุณามาโดยตลอด ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณ พระเทพญาณเวที (บุญมา ญาณวิมโล) อดีตรองเจ้าคณะภาค ๔ และเจ้าอาวาสวัดมงคลทับคล้อ (พระอารามหลวง) อ.ทับคล้อ จ.พิจิตร พระเทพสุวรรณมุนี (ประสิทธิ์ วรปญฺโญ) อดีตรองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร และเจ้าอาวาสวัดทองธรรมชาติ วรวิหาร กรุงเทพมหานคร พระครูพิพิธกิจจานุกูล (ปลั่ง จกฺกวโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดธงไทยยาราม (น้ำโจนใต้) พระครูวิจารณ์ธรรมนิเทศ (บุญเลิศ ภทฺทาจาโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดต้นชุมแสง อ.ตะพานหิน จ.พิจิตร และอาจารย์ พระครูสิริสุวรรณคุณ รก.เจ้าอาวาสวัดทองธรรมชาติ วรวิหาร ที่ได้เมตตานุเคราะห์ให้ที่พักอาศัยและให้โอกาสทางการศึกษาและคำปรึกษาแก่ผู้วิจัย

บุคคลที่เป็นกำลังใจอันสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้มีวันนี้ คือ โยมพ่อสุพจน์ และโยมแม่จำลอง คุ้มม่วง ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิด และพี่ ๆ น้อง ๆ ตระกูลคุ้มม่วง

และขอขอบคุณท่านที่ให้การอุปถัมภ์และกำลังใจทุก ๆ ท่าน ที่ไม่สามารถจะเอ่ยนามได้ครบถ้วน ที่คอยให้การอุปถัมภ์และกำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

พระมหาสมยศ สุทฺธิสิริ (คุ้มม่วง)
วัดทองธรรมชาติ วรวิหาร

สารบัญ

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐. โดยการอ้างชื่อคัมภีร์ เล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ เช่น องฺ. ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๓๗/๓๖ หมายถึง อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เล่มที่ ๒๒ ข้อที่ ๓๗ หน้าที่ ๓๖.

ส่วนอรรถกถา จะแจ้ง เล่ม หน้า ตามลำดับ เช่น ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๑ หมายถึง ขุททกนิกาย ธัมมปทัฏฐกถา เล่ม ๑ หน้า ๑๑๑. อังษรย่อ ดังนี้ :-

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(บาลี)	=	วินยปิฏก	มหาวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู.	(บาลี)	=	วินยปิฏก	จูฬวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตตนตปิฏก	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลักขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฏก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฏก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฏก	มัชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสกปาลิ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฏก	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสกปาลิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฏก	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสกปาลิ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรคปาลิ	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)

สํ.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺคปาลิ	(ภาษาไทย)
สํ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
องฺ.เอกก.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาตปาลิ	(ภาษาบาลี)
องฺ.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.จตุกฺก.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาตปาลิ	(ภาษาไทย)
องฺ.จตุกฺก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญฺจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ฉกฺก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉักกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตฺตก.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาตปาลิ	(ภาษาบาลี)
อง.สตฺตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทสปาลิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	จูฬนิทฺเทสปาลิ	(ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สงฺ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติปาลิ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลปัญญัตติ	(ภาษาไทย)

ปกรณวิเสส

มิลินฺท.	(ไทย)	=	มิลินทปัญหาปกรณ์	(ภาษาไทย)
วิสุทฺธิ.	(บาลี)	=	วิสุทฺธิมคฺคปกรณวิเสโส	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ที.ม.อ.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี มหาวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ.	(บาลี)	=	สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี สคาถวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สารัตถปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.อ.	(บาลี)	=	สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี นิทานวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี)	=	ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ธรรมปทอัฏฐกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ปญฺจ.อ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ปัญจปกรณอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.ฎีกา	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลีนตฺถปฺปกาสนี มหาวคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.ฎีกา	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ลีนัตถปกาสนี มูลปัณณาสกฎีกา	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.ฎีกา	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย ลีนัตถปกาสนี นิทานวรรคฎีกา	(ภาษาไทย)

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สงฺ.มูลฎีกา.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณีมูลฎีกา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาปกรณวิเสส

อภิ.วตารฎีกา.	(บาลี)	=	อภิธมฺมตฺถวิกาสินี อภิธมฺมาวตารฎีกา	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เวเนยยบุคคล หรือ เวไนยบุคคล คือ บุคคลผู้ควรแก่การแนะนำสั่งสอน ผู้พึงแนะนำได้ ผู้พอดัดได้สอนได้ เมื่อได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้า ก็พิจารณาไตร่ตรอง นำมาประพฤติปฏิบัติแล้วได้รับผลตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัตินั้น บางคนมีสติปัญญามาก สามารถพิจารณาไตร่ตรองตามคำแนะนำสั่งสอนที่ท่านแสดงแล้วได้บรรลุมรรคผลได้เร็ว บางคนมีสติปัญญาปานกลาง เมื่อพิจารณาไตร่ตรองคำแนะนำสั่งสอนนั้นสักครั้งสองครั้งก็สามารถบรรลุมรรคผลได้ บางคนมีสติปัญญาน้อย ต่อเมื่อได้ฟังและพิจารณาไตร่ตรองคำแนะนำสั่งสอนนั้นบ่อย ๆ ก็สามารถบรรลุมรรคผลได้ บางคนไม่ค่อยมีสติปัญญา แม้จะฟังและพิจารณาไตร่ตรองคำสั่งสอนนั้น แต่ก็ไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ในชาตินั้น ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับครูผู้สอน หรือผู้ให้การแนะนำสั่งสอน และขึ้นอยู่กับตัวผู้รับฟังคำสั่งสอนและการประพฤติปฏิบัติด้วย

พระนามอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่ปราชญ์ได้ขนานถวายและพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกเสมอคือคำว่า พระบรมศาสดา หรือพระบรมครู ซึ่งแปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม หรือผู้เป็นยอดของครู ในภาษาบาลีก็มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติว่า สตฺถา เทวมนุสฺสานํ[๑] แปลว่า พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำสรรเสริญพระคุณว่า อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ[๒] แปลว่า เป็นสารถีฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า พระนามเหล่านี้ส่อแสดงความหมายอยู่ในตัวว่า ปราชญ์และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชาและยกย่องเทิดทูนพระองค์ ในฐานะทรงเป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถ

---

[๑] วิ.ม. (บาลี) ๑/๑/๑.

[๒] วิ.ม. (บาลี) ๑/๑/๑.

อย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และได้ทรงประสบความสำเร็จในงานนี้เป็นอย่างดี[๓] ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงทุกวันนี้

พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาสัตว์โลก ในชั้นแรกทรงพิจารณาเห็นว่า ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้น เป็นธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งประณีตเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ยากที่คนมีกิเลสตัณหามากจะรู้ถึงเข้าใจได้ เป็นภูมิธรรมสำหรับบัณฑิตโดยเฉพาะ เมื่อพิจารณาดังนี้แล้ว จึงทรงดำริที่จะไม่แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก เมื่อท้าวสหัมบดีพรหมได้ทรงทราบความดำริของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม และทรงรับคำอาราธนาที่จะแสดงธรรมโปรดชาวโลก[๔]

พระพุทธองค์ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง ได้ชื่อว่า สัพพัญญู ผู้รู้สิ่งทั้งปวง ทรงสามารถในการสั่งสอน แม้พระองค์จะมีความสามารถในการสั่งสอนชาวโลก แต่ชาวโลกก็ไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้ทั้งหมด เมื่อพระองค์ตัดสินพระทัยที่จะออกสั่งสอนชาวโลก ทรงพิจารณาหาบุคคลที่จะสามารถรับคำสั่งสอน ที่สามารถรู้ เข้าใจคำสอนนั้น ๆ และนำไปประพฤติปฏิบัติแล้วได้รับมรรคผลตามกำลังสติปัญญาของตน

การคัดเลือกเวไนยบุคคลที่จะโปรดนั้น ถือเป็นอุบายที่สำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และเป็น ๑ ใน ๕ ของพุทธกิจ[๕] ประจำวัน ที่ทรงบำเพ็ญมาตลอดพระชนม์ชีพ

เพราะว่าในแต่ละสถานที่ และแต่ละบุคคล ย่อมมีความแตกต่างกัน ในเรื่องของชาติ ชั้นวรรณะ ภาษา และความแตกต่างระหว่างบุคคล ด้านสติปัญญา ความรู้ความสามารถ อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณา ในกาลก่อนเสด็จประกาศพระศาสนาว่า เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสน้อย มีภูมิปัญญาสามารถที่จะเข้าใจเห็นแจ้งตามธรรมก็ยังมีอยู่ จึงทรงพิจารณาสัตว์โลกเปรียบเทียบอุปนิสัยของเหล่าสัตว์ กับดอกบัวที่เกิดเจริญงอกงามอยู่ในน้ำ บางดอกยังจมอยู่ในน้ำ บางดอกอยู่เสมอน้ำ บางดอกโผล่ขึ้นพ้นน้ำ เหล่าสัตว์ก็เช่นกัน บางพวกมีกิเลสมาก เปรียบเหมือนดอกบัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ บางพวกมีกิเลสเบาบาง เปรียบเหมือนดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำ บางพวกมีกิเลสน้อยมีความพร้อมที่จะตรัสรู้ เปรียบเหมือน

[๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก), ๒๕๔๒.

[๔] วิ.ม. (ไทย) ๔ (คำนำ).

[๕] ดูรายละเอียดที่ ที.อ.(ไทย).๑/๖๑ ; สํ.อ.(บาลี).๑/๒๘๕; องฺ.อ.(บาลี).๑/๖๖; สุตฺต.อ.(บาลี).๑/๑๖๖.

ดอกบัวที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำแล้วพร้อมที่จะบาน[๖] เมื่อเป็นเช่นนั้น พุทธวิธีในการสอนก็ย่อมแตกต่างกันออกไป

การสอนคนที่มีสติปัญญา ความรู้ความสามารถดีมาก ก็ใช้พุทธวิธีการสอนอย่างหนึ่ง การสอนคนที่มีสติปัญญา ความรู้ความสามารถปานกลาง ก็ใช้พุทธวิธีการสอนอีกอย่างหนึ่ง การสอนคนที่มีสติปัญญา ความรู้ความสามารถน้อย ก็ใช้พุทธวิธีการสอนอีกอย่างหนึ่ง และการสอนคนที่ไม่มีสติปัญญา ความรู้ความสามารถเลย ก็ใช้พุทธวิธีการสอนอีกอย่างหนึ่ง ถึงเขาจะไม่สามารถรู้ เข้าใจเนื้อหาคำสอน และไม่สามารถจะบรรลุคุณพิเศษใด ๆ เลยก็ตาม ก็ทรงสอน เพื่อเป็นการสั่งสมอบรมญาณในชาติภพต่อ ๆ ไป

พุทธวิธีในการสอน แม้จะสอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างคน ต่างสถานที่ และต่างสถานการณ์กัน ก็ทรงปรับใช้พุทธวิธีในการสอนให้เหมาะสมแก่บุคคล สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ จริต สถานที่ และสถานการณ์นั้น ๆ โดยทรงคำนึงถึงบุคคลผู้รับคำสอน จะต้องมีความพร้อมทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ความสุกงอม หรือความแก่รอบแห่งอินทรีย์หรือญาณ ทรงใช้พุทธวิธีการสอนให้ผู้รับคำสอนมีความแจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า และร่าเริงในการที่จะประพฤติปฏิบัติตามคำสอน ๆ นั้น และให้ผู้รับคำสอนนั้น ๆ ได้รับมรรคผลได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ตามกำลังสติปัญญา ความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล

เพราะฉะนั้น พุทธวิธีการสอนต่าง ๆ และการพิจารณาคัดเลือกผู้รับคำสอนที่มีสติปัญญาความรู้ความสามารถ จึงเป็นการช่วยให้การประดิษฐานพระพุทธศาสนา เป็นไปอย่างได้ผลดี รวดเร็ว มั่นคง แพร่หลาย มีประสิทธิภาพ และเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงทุกวันนี้

ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเรื่องนี้ ก็เพื่อศึกษาประเภทของเวไนยบุคคล พุทธวิธีการสอนเวไนยบุคคล และมรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับ ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และทัศนคติของนักวิชาการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลสำหรับท่านผู้สนใจใคร่ศึกษาพระพุทธศาสนา สืบไป

---

[๖] วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๑.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประเภทของเวไนยบุคคล ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเรื่องพุทธวิธีการสอนเวไนยบุคคล ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษามรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๓.๑ เวเนยยบุคคล, เวไนยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ควรแก่การแนะนำสั่งสอน ผู้พึงแนะนำได้ ผู้พอดัดได้สอนได้ ที่พระพุทธเจ้าจะทรงสั่งสอนให้บรรลุธรรมที่บุคคลนั้น ๆ ได้สั่งสมอบรมมา

๑.๓.๒ อุคฆฏิตัญญู หมายถึง ผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น คือมีปัญญาเฉียบแหลม พูดให้ฟังเพียงหัวข้อก็เข้าใจได้

๑.๓.๓ วิปจิตัญญู หมายถึง ผู้สามารถรู้เข้าใจธรรม ต่อเมื่อท่านอธิบายความแห่งหัวข้อนั้นโดยพิศดาร

๑.๓.๔ เนยยะ หมายถึง ผู้พอแนะนำได้ พอจะฝึกสอนอบรมได้ ต่อเมื่อได้รับการแนะนำสั่งสอน บ่อย ๆ ก็สามารถที่จะเข้าใจธรรมได้

๑.๓.๕ ปทปรมะ หมายถึง บุคคลผู้ด้อยปัญญา เล่าเรียนได้อย่างมากที่สุดก็เพียงถ้อยคำ หรือข้อความ ไม่อาจเข้าใจความหมาย ไม่อาจเข้าใจธรรมได้ ในชาตินี้

๑.๓.๖ ภัพพบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ควรหรือสามารถบรรลุมรรคผลได้

๑.๓.๗ อภัพพบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ไม่ควร หรือไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ ศึกษาเรื่องเวไนยบุคคลเฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ใช้พระไตรปิฎกเป็นหลัก และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งยกประเภทเวไนยบุคคลตัวอย่างที่ได้บรรลุมรรคผลตามที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี ฝ่ายละ ๕ ท่าน

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้างานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้มีผู้ให้ความสนใจศึกษาในแง่มุมที่แตกต่างกันออกไป แต่สามารถนำมาเผยแผ่ช่วยเสริมความรู้ให้แก่กัน และกันได้ โดยงานวิจัยเหล่านั้น มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) ได้ทรงอธิบายเวไนยบุคคลที่สามารถจะตรัสรู้ธรรม ไว้ในหนังสือปฐมสมโพธิ สรุปความได้ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักษุญาณ ทรงทอดพระเนตรเห็นเหล่าสัตว์บางพวกมีธุลีกิเลสในปัญญาจักษุน้อย มีธุลีกิเลสในปัญญาจักษุมาก มีอินทรีย์กล้า มีอินทรีอ่อน มีอาการดี มีอาการชั่ว จะพึงสอนให้รู้วิเศษได้โดยง่าย และจะพึงสอนให้รู้วิเศษได้โดยยาก เป็นภัพพบุคคลสามารถจะตรัสรู้โลกุตรธรรม และเป็นอภัพพบุคคลไม่สามารถจะตรัสรู้ได้ สัตว์บางพวกเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย สัตว์บางพวกไม่เป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย และทรงทราบว่าภัพพบุคคลผู้สามารถที่จะตรัสรู้ธรรมมีอยู่เป็นจำนวนมาก จึงตกลงพระทัยที่จะแสดงธรรมโปรดเหล่าเวไนยบุคคล ให้ได้รับผลได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้[๗]

๑.๕.๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าไว้ในหนังสือพุทธวิธีในการสอน สรุปความได้ดังนี้

สอนสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย ไปหาสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจได้ยาก, สอนเนื้อหาเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกลงไปตามลำดับ, สอนด้วยของจริง, สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง, สอนมีเหตุมีผล,

---

[๗] สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), **ปฐมสมโพธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓).

สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ, สอนสิ่งที่มีความหมายที่ควรจะเรียนรู้ และเข้าใจ[๘]

๑.๕.๓ พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม (ศรีชมชื่น) ได้กล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูผู้สอนเวไนยสัตว์ไว้ในงานวิจัย "พระพุทธเจ้า : บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู" ดังนี้

พระพุทธเจ้า ไม่เป็นแค่ศาสดาของมวลมนุษย์เท่านั้น แต่ยังทรงเป็นศาสดาของเทวดาทั้งหลายด้วย เพราะฉะนั้น จึงทรงได้รับการถวายพระนามว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย กล่าวคือ ทรงเป็นบรมครูสูงสุด ไม่มีผู้เสมอเหมือน ในฐานะทรงเป็นผู้นำทางวิญญาณ (Spiritual guide) ของโลกอย่างแท้จริง และพระองค์ทรงมีทศพลญาณตลอดชนมายุ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในฐานะเป็นพระพุทธเจ้าอย่างเต็มที่ ไม่มีความบกพร่อง โดยการนำหลักสัจธรรมที่ทรงค้นพบประกาศให้ชาวโลกรับรู้และปฏิบัติตามเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข[๙]

๑.๕.๔ วัฒนาพร ระงับทุกข์ ได้กล่าวถึงการเรียน (การฟัง) ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางไว้ในหนังสือแผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางว่า

การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือวิธีการสำคัญที่สามารถสร้างและพัฒนา "ผู้เรียน" ให้เกิดคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ต้องการในยุคโลกาภิวัฒน์ เนื่องจากเป็นการจัดการเรียนการสอนที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับผู้เรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักเรียนรู้ด้วยตัวเอง เรียนในเรื่องที่มีความสอดคล้องกับความสามารถและความต้องการของตัวเอง และได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ ซึ่งแนวคิดการจัดการศึกษานี้เป็นแนวคิดที่มีรากฐานจากปรัชญาการศึกษา และทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่ได้พัฒนามาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และเป็นแนวทางที่ได้รับการพิสูจน์ว่า สามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่ต้องการอย่างได้ผล[๑๐]

---

[๘] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

[๙] พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม (ศรีชมชื่น) "พระพุทธเจ้า : บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

[๑๐] วัฒนาพร ระงับทุกข์. **หลักการแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

๑.๕.๕ พระมหาอำนวย อานนฺโท (จันทร์เปล่ง) ได้กล่าวถึงการบรรลุธรรมไว้ในงานวิจัย “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ดังนี้

ผลของการบรรลุธรรมนั้นมี ๔ ระดับ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตตผล ซึ่งผลของการบรรลุธรรมแต่ละระดับ สามารถขจัดกิเลสได้ตามลำดับ ตั้งแต่กิเลสอย่างหยาบ ไปจนถึงกิเลสอย่างละเอียด พร้อมทั้งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลนั้น ไปด้วย

สภาวะของการบรรลุธรรม และช่วงจังหวะในการบรรลุธรรมนั้น มีความแตกต่างกัน แล้วแต่ประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละบุคคล แต่ที่เหมือนกันคือ เมื่อถึงจุดสุดท้ายของการบรรลุธรรม ทุกคนล้วนมองเห็นความจริงของสรรพสิ่งว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นเรา เป็นของเรา ทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีใครบังคับบัญชาได้[๑๑]

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีวิธีวิจัยดังนี้

๑.๖.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารขั้นปฐมภูมิ โดยค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณวิเสส

๑.๖.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารหนังสือขั้นทุติยภูมิอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๓ ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๖.๔ เรียบเรียง นำเสนอผลงานการวิจัย

---

[๑๑] พระมหาอำนวย อานนฺโท (จันทร์เปล่ง), “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบประเภทของเวไนยบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบพุทธวิธีการสอนเวไนยบุคคล ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๗.๓ ทำให้ทราบมรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ประเภทของเวไนยบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ ความหมายและประเภทของเวไนยบุคคล

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พระศาสดาทรงสอนตามอัธยาศัยของบุคคลผู้รับคำสอน ทรงแยกประเภทบุคคลที่จะรับคำสอนซึ่งเรียกว่า เวไนยบุคคล ซึ่งจะได้วิเคราะห์เกี่ยวกับความหมายและประเภทของเวไนยบุคคลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังจะกล่าวในข้อต่อไป

๒.๑.๑ เวไนยบุคคลในพระไตรปิฎก

เวไนยบุคคล เป็นบุคคล ๓ กลุ่มที่รวมอยู่ในกลุ่มบุคคลที่ได้รับฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง หมายถึงบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บรรลุธรรมได้ ซึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรมแก่ประชาชนแล้ว พระองค์ทรงประเมินผลบุคคลผู้ที่ได้รับผลจากการฟังเป็น ๔ ประเภท ซึ่งจัดเป็นของเวไนยบุคคล กับบุคคลที่ไม่ใช่เวไนยบุคคลไว้ในพระสุตตันตปิฎก ดังนี้

> จตฺตาโรเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ กตเม จตฺตาโร อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย ปทปรโม อิเม โข ภิกฺขเว จตฺตาโร ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ[๑]

แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกที่มีปรากฏอยู่ในโลกนี้ประกอบด้วย

๑. อุคฆฏิตัญญู เป็นผู้เข้าใจได้ฉับพลัน

๒. วิปจิตัญญู เป็นผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ

๓. เนยยะ เป็นผู้พอจะแนะนำได้

---

[๑] องฺ. จตุกฺก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๘๗.

๔. ปทปรมะ เป็นผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก[๒]

ในจำนวนบุคคล ๔ กลุ่มนี้ ๓ กลุ่มแรกนั้นจัดเป็นเวไนยบุคคล ส่วนกลุ่มที่ ๔ ได้ผลเพียงเป็นวาสนาบารมีในภพต่อไป บุคคลทั้ง ๔ กลุ่มนี้เป็นบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงค้นหาเพื่อจะเสด็จไปแสดงธรรมโปรดหลังจากทรงรับอาราธนาของสหัมบดีพรหม ดังข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะทราบการอาราธนาของสหัมบดีพรหม และเพราะอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เราจึงได้ตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุ ก็ได้เห็นเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสดุจธุลีในดวงตาน้อยก็มี ผู้มีกิเลสดุจธุลีในดวงตามากก็มี ผู้มีอินทรีย์กล้าก็มี ผู้มีอินทรีย์อ่อนก็มี ผู้มีอาการดีก็มี ผู้มีอาการชั่วก็มี ผู้พอจะพึงสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ผู้จะพึงสอนให้รู้ได้ยากก็มี บางพวกมีปกติเห็นโทษและภัยในปรโลก มีอธิบายเป็นคำเปรียบเทียบว่า ในกออุบล ในกอปทุม หรือกอบุณฑริก ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่กับน้ำ ยังจมอยู่ภายในน้ำ อันน้ำหล่อเลี้ยงไว้ บางดอกเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่กับน้ำ ตั้งอยู่เสมอกับน้ำ บางดอกเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่พ้นน้ำขึ้นมาแล้วตั้งอยู่ น้ำกำซาบเข้าไปไม่ได้ ฉันใด เราขณะที่ตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุ ก็ได้เห็นเหล่าสัตว์ ฉันนั้น คือ บางพวกมีกิเลสดุจธุลีในดวงตาน้อย บางพวกมีกิเลสดุจธุลีในดวงตามาก บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมีอาการดี บางพวกมีอาการชั่ว บางพวกพอจะสอนให้รู้ได้ง่าย บางพวกสอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมีปกติเห็นโทษและภัยในปรโลก เราจึงได้กล่าวคาถาตอบสหัมบดีพรหมว่า

เราได้เปิดประตูอมฤตธรรมรับชนผู้ชอบสดับ ซึ่งยื่นศรัทธาออกรับ สหัมบดีพรหม เรานึกถึงความลำบาก จึงไม่ได้แสดงธรรมที่ประณีตซึ่งเราชำนาญดี ในหมู่มนุษย์[๓]

ปทปรมบุคคลเป็นผู้ที่ได้รับผลเพียงเป็นวาสนาบารมี ที่จะเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุธรรมในภพหน้า เป็นบุคคลที่ทรงความรู้ สามารถสั่งสอนบริษัทได้ แต่ไม่สามารถที่จะปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จคุณวิเศษ เป็นแต่เพียงผู้แตกฉานในปริยัติธรรม

นอกจากนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายลักษณะความหมายและประเภทของเวไนยบุคคล ๓ กลุ่ม กับบุคคลที่ไม่ใช่เวไนยบุคคลกลุ่มที่ ๔ ไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ดังนี้

---

[๒] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

[๓] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๘๓/๓๐๙-๓๑๐.

จตฺตาโร ปุคฺคลา ฯ เป ฯ อุคฺฆฏิตญฺญู วิปญฺจิตญฺญู เนยฺโย ปทปรโม[๔]

ลักษณะของเวไนยบุคคล ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) อุคฆฏิตัญญูบุคคล (๒) วิปจิตัญญู (วิปัญจิตญฺญู) บุคคล (๓) เนยยบุคคล ส่วนบุคคลที่มิใช่เวไนยบุคคล คือ (๔) ปทปรมบุคคล มีอธิบายดังนี้

กตโม จ ปุคฺคโล อุคฺฆฏิตญฺญู ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อุคฺฆฏิตญฺญู

กตโม จ ปุคฺคโล วิปจิตญฺญู ยสฺส ปุคฺคลสฺส สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล วิปจิตญฺญู

กตโม จ ปุคฺคโล เนยฺโย ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุทฺเทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิตฺเต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต เอวํ อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เนยฺโย

กตโม จ ปุคฺคโล ปทปรโม ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ปทปรโม[๕]

แปลความว่า บุคคลผู้เป็น อุคฆฏิตัญญู เป็นไฉน บุคคลใด บรรลุธรรมพร้อมกับเวลาที่ท่านยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดง บุคคลนี้ เรียกว่า ผู้เป็นอุคฆฏิตัญญู

บุคคลผู้เป็น วิปจิตัญญู เป็นไฉน บุคคลใด เมื่อเขาอธิบายเนื้อความแห่งภาษิตโดยย่อให้พิสดาร จึงบรรลุธรรม บุคคลนี้ เรียกว่า ผู้เป็นวิปจิตัญญู

บุคคลผู้เป็น เนยยะ เป็นไฉน บุคคลใด บรรลุธรรมโดยลำดับอย่างนี้ คือ โดยการแสดง การถาม การมนสิการโดยแยบคาย การเสพ การคบ การเข้าไปนั่งใกล้กัลยาณมิตร บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเนยยะ

บุคคลผู้เป็น ปทปรมะ เป็นไฉน บุคคลใด ฟังก็มาก กล่าวก็มาก ทรงจำก็มาก บอกสอนก็มาก แต่ไม่ได้บรรลุธรรมในชาตินั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปทปรมะ[๖]

---

[๔] อภิ.ปุ. (บาลี) ๓๖/๑๓๔/๘๖.

[๕] อภิ.ปุ. (บาลี) ๓๖/๑๘๕/๖๕.

[๖] อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๘๕/๑๕๒.

เหตุที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเวไนยบุคคลรวมกับบุคคลที่มิใช่เวไนยบุคคลไว้ด้วยกัน ก็เพราะบุคคลทั้ง ๔ กลุ่มนี้ เป็นบุคคลที่ได้พบและได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระองค์ทรงแสดง เพียงแต่ได้รับผลต่างกัน

๒.๑.๒ เวไนยบุคคลในอรรถกถา

ลักษณะความหมายและประเภทของเวไนยบุคคลในอรรถกถาอุคฆฏิตัญญูสูตร สูตรที่ ๓ แห่งอังคุตตรนิกาย พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวอธิบายลักษณะของเวไนยบุคคลกับบุคคลที่ไม่ใช่เวไนยบุคคล โดยท่านได้นำข้อความจากคัมภีร์ปุคคลบัญญัติมาแสดงไว้ดังนี้

กตโม จ ปุคฺคโล อุคฺฆฏิตญฺญู ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อุคฺฆฏิตญฺญู

กตโม จ ปุคฺคโล วิปจิตญฺญู ยสฺส ปุคฺคลสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล วิปจิตญฺญู

กตโม จ ปุคฺคโล เนยฺโย ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุทฺเทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิตฺเต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เนยฺโย

กตโม จ ปุคฺคโล ปทปรโม ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ปทปรโม[๗]

แปลความว่า

๑. บุคคลชนิดไหน ชื่อว่า อุคฆฏิตัญญู คือ บุคคลใด พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง ก็ย่อมบรรลุธรรมได้ บุคคลนี้ เรียกว่า อุคฆฏิตัญญู

๒. บุคคลชนิดไหน ชื่อว่า วิปจิตัญญู คือ บุคคลใด พอท่านอธิบายเนื้อความที่ท่านแสดงไว้โดยย่อให้พิสดาร บุคคลนี้ เรียกว่า วิปจิตัญญู

๓. บุคคลชนิดไหน ชื่อว่า เนยยะ คือ บุคคลใด เมื่อทบทวนหัวข้อ หรือให้ท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง สอบถามข้ออธิบาย ทบทวนในใจโดยแยบคาย คบหาอยู่ใกล้ชิดกัลยาณมิตร จึงจะบรรลุธรรมได้ บุคคลนี้ เรียกว่า เนยยะ

---

[๗] องฺ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๐.

๔. บุคคลชนิดไหน ชื่อว่า ปทปรมะ คือ บุคคลใด แม้เล่าเรียนมาก พูดมาก ทรงจำได้มาก สอนคนอื่นได้มาก แต่ไม่ได้บรรลุธรรมได้ในชาตินั้น บุคคลนี้ เรียกว่า ปทปรมะ

จากข้อความที่พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายขยายความบุคคล ๔ ประเภทที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้านี้ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า พระอรรถกถาจารย์ท่านเคารพมติของพระพุทธองค์ ท่านจะไม่อธิบายโดยอัตโนมัติ คือเมื่อมีคำอธิบายอยู่แล้ว ท่านจะนำข้อความนั้นมาเป็นคำอธิบาย ลักษณะนี้เป็นหลักการของเถรวาท

พระอรรถกถาจารย์กล่าวอธิบายเรื่องการที่พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูโลกแล้วทรงเห็นว่ามีเวไนยบุคคล ๓ ประเภท เปรียบด้วยดอกบัว ๓ เหล่า โดยเพิ่มดอกบัวประเภทที่ ๔ ซึ่งเปรียบด้วยบุคคลที่มิใช่เวไนยบุคคลแล้วนำเอาบุคคล ๔ ประเภท มาสงเคราะห์เข้าด้วยกัน โดยบทนิทเทสจากคัมภีร์ปุคคลบัญญัติมาเป็นคำอธิบายในอรรถกถาทั้งหลาย ดังนี้

ตตฺถ ยานิ อจฺจุคฺคมฺม จิตานิ ตานิ สุริยรสฺมิสมฺผสฺสํ อาคมยมานานิ จิตานิ อชฺช ปุปฺผนกานิ. ยานิ ปน สโมทกํ จิตานิ ตานิ เสฺว ปุปฺผนกานิ. ยานิ อุทกา อนุคฺคตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีนิ ตานิ ตติยทิวเส ปุปฺผนกานิ อุทกา ปน อนุคฺคตานิ อญฺญานิปิ สโรชุปฺปลาทีนิ นาม อตฺถิ ยานิ เนว ปุปฺผิสฺสนฺติ มจฺฉกจฺฉปภกฺขาเนว ภวิสฺสนฺติ ตานิ ปาลึ นารุฬฺหานิ. อาหริตฺวา ปน ทีเปตพฺพานีติ ทีปิตานิ. ยเถว หิ ตานิ จตุพฺพิธานิ ปุปฺผานิ เอวเมวํ อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย ปทปรโมติ จตฺตาโร ปุคฺคลา.

ตตฺถ ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อุคฺฆฏิตญฺญู. ยสฺส ปุคฺคลสฺส สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล วิปจิตญฺญู. ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุทฺเทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิตฺเต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เนยฺโย. ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ปทปรโมติ. ตตฺถ ภควา อุปฺปลวนาทิสทิสํ ทสสหสฺสีโลกธาตุํ โอโลเกนฺโต อชฺช ปุปฺผนกปุปฺผานิ วิย อุคฺฆฏิตญฺญู เสฺว ปุปฺผนกานิ วิย วิปจิตญฺญู ตติยทิวเส ปุปฺผนกานิ วิย เนยฺโย มจฺฉกจฺฉปภกฺขปุปฺผานิ วิย ปทปรโมติ อทฺทส. ปสฺสนฺโต จ เอตฺตกา อปฺปรชกฺขา เอตฺตกา มหารชกฺขา ตตฺราปิ เอตฺตกา อุคฺฆฏิตญฺญูติ เอวํ สพฺพาการโตว อทฺทส.

ตตฺถ ติณฺณํ ปุคฺคลานํ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ภควโต ธมฺมเทสนา อตฺถํ สาเธติ ปทปรมานํ อนาคตตฺถาย วาสนา โหติ.[๘]

แปลความว่า ในบัวบางเหล่าที่ตั้งขึ้นพ้นน้ำ คอยรอสัมผัสแสงอาทิตย์แล้วบานในวันนี้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำจักบานในวันพรุ่งนี้ บางเหล่ายังจมอยู่ภายในน้ำอันน้ำเลี้ยงไว้จักบานในวันที่ ๓ แต่ว่ายังมีดอกบัวเป็นต้นที่มีโรคแม้เหล่าอื่น ไม่ขึ้นพ้นจากน้ำแล้ว ดอกบัวเหล่าใด จักไม่บาน จักเป็นภักษาแห่งปลาและเต่าอย่างเดียว ดอกบัวเหล่านั้น ท่านไม่ควรนำขึ้นสู่บาลีได้แสดงไว้ชัดแล้ว บุคคล ๔ จำพวก คือ อุคฆฏิตัญญู วิปจิตัญญู เนยย ปทปรมะ ก็เปรียบเหมือนดอกบัว ๔ เหล่านั้นแล

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลที่ตรัสรู้ธรรมพร้อมกับเวลาที่ท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง ชื่อ อุคฆฏิตัญญู

บุคคลที่ตรัสรู้ธรรมเมื่อท่านแจกความแห่งคำย่อโดยพิสดาร ชื่อว่า วิปจิตัญญู

บุคคลที่ตรัสรู้ธรรมโดยลำดับด้วยความพากเพียรท่องจำ ด้วยการไต่ถาม ด้วยทำไว้ในใจโดยแบบคาย ด้วยคบหาสมาคมกับกัลยาณมิตร ชื่อว่า เนยยะ

บุคคลที่ไม่ตรัสรู้ธรรมได้ในชาตินั้น แม้เรียนมาก ทรงจำไว้มาก สอนเขามาก ชื่อว่า ปทปรมะ

ในเรื่องเกี่ยวกับเวไนยบุคคลและผู้มิใช่เวไนยบุคคลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูหมื่นโลกธาตุ เช่นกับดอกบัว เป็นต้น ได้ทรงเห็นแล้วว่า บุคคลจำพวกอุคฆฏิตัญญู ดุจดอกบัวจะบานในวันนี้ บุคคลจำพวกวิปจิตัญญู ดุจดอกบัวจักบานในวันพรุ่งนี้ บุคคลจำพวกเนยยะ ดุจดอกบัวจักบานในวันที่ ๓ บุคคลจำพวกปทปรมะ ดุจดอกบัวอันเป็นภักษาแห่งปลาและเต่า อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงตรวจดูได้ทรงเห็นโดยอาการทั้งปวงอย่างนี้ว่า สัตว์มีกิเลสเพียงดังธุลีในจักษุน้อย มีประมาณเท่านี้ สัตว์มีกิเลสเพียงดังธุลีในจักษุมากมีประมาณเท่านี้ แม้ในสัตว์เหล่านั้นจำพวกที่เป็น อุคฆฏิตัญญู มีประมาณเท่านี้ ดังนี้ ในสัตว์ ๔ จำพวกนั้น การแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่บุคคล ๓ จำพวกในอัตภาพนี้แล ส่วนพวกปทปรมะ (ซึ่งมิใช่เวไนยบุคคล) จะมีวาสนาบารมีเพื่อประโยชน์ในอนาคตคือในภพต่อไป[๙]

---

[๘] ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕, ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๘.

[๙] สํ.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑, สํ.นิ.อ. (บาลี) ๒/๔-๕.

เพื่อจะให้เห็นความหมายเวไนยบุคคล ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดเพิ่มเติม ตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อความที่เป็นนัยทำให้ทราบถึงเวไนยบุคคล โดยยกคำบาลีบางส่วนเท่าที่เห็นสมควร และยกมาเพียงคำแปลที่ผู้วิจัยได้สรุปเท่าที่เห็นสมควรเช่นกัน ซึ่งพอสรุปความได้ดังนี้

พุทฺธานํ หิ อชฺฌาสโย หีโน น โหติ. อุกฺกฏฺโฐว โหติ. เอกสฺสปิ พหุนฺนํปิ ธมฺมํ เทเสนฺตา อรหตฺเตเนว กูฏํ คณฺหนฺติ. สตฺตา ปน อตฺตโน อนุรูเป อุปนิสฺสเย จิตา เกจิ โสตาปนฺนา โหนฺติ. เกจิ สกทาคามิโน. เกจิ อนาคามิโน. เกจิ อรหนฺโต.

ภควา อตฺตโน อชฺฌาสยานุรูปาย เทสนาย อรหตฺเตเนว กูฏํ คณฺหาติ. เวเนยฺยา อตฺตโน อุปนิสฺสยปฺปมาเณน ตโต โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิอนาคามิ-อรหตฺตผลเมว วา คณฺหนฺติ.[๑๐]

แปลความว่า ธรรมดาพระอัธยาศัยของพระพุทธเจ้าไม่มีตกต่ำ มีแต่ชั้นยอดทั้งนั้น เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่บุคคลคนเดียวก็ดี แก่บุคคลหลายคนก็ดี ย่อมทรงแสดงถึงความสุดยอดด้วยพระอรหัตผลทั้งนั้น ส่วนสัตว์ทั้งหลายจะดำรงอยู่ในอุปนิสัยที่สมควรแก่ตน บางพวกก็สำเร็จโสดาปัตติผล บางพวกก็สำเร็จสกทาคามิผล บางพวกก็สำเร็จอนาคามิผล บางพวกก็สำเร็จอรหัตตผล

พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉันนั้น ย่อมทรงดำเนินการแสดงพระธรรมเทศนาจนถึงสุดยอดด้วยพระอรหัตตผล ด้วยเทศนาที่สมควรแก่พระอัธยาศัยของพระองค์ เวไนย-สัตว์ทั้งหลายต่างก็ย่อมได้รับผลสำเร็จโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล นั่นแหละจากพระธรรมเทศนานั้น ตามประมาณแห่งอุปนิสัยของตน[๑๑]

เมื่อกำหนดตามข้อความที่พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้นี้ ก็พอจะสรุปได้ว่า เวไนยบุคคล คือบุคคลที่สามารถบรรลุมรรคผลได้ในขณะที่ฟังธรรม ผู้ที่ไม่บรรลุถือว่ามิใช่เวไนยบุคคล

พระอรรถกถาจารย์ ได้กล่าวถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสติปัฏฐานสูตรแก่พวกชาวนิคมกัมมาสธรรม โดยทรงพิจารณาเห็นว่า พวกเขาเป็นเวไนยบุคคล พอสรุปความได้ ดังนี้

ภควตา จตฺตาโรว สติปฏฺฐานา วุตฺตา อนูนา อนธิกาติ. เวเนยฺยหิตตฺตา.

---

[๑๐] ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๓/๓๔๘.

[๑๑] ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๙๔-๑๙๕.

ตณฺหาจริตทิฏฺจิจริตสมถยานิกวิปสฺสนายานิเกสุ หิ มนฺทติกฺขวเสน เทฺวธา ปวตฺเตสุ เวเนยฺเยสุ มนฺทสฺส ตณฺหาจริตสฺส โอฬาริกํ กายานุปสฺสนาสติปฏฺจานํ วิสุทฺธิมคฺโค. ติกฺขสฺส สุขุมํ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺจานํ. ทิฏฺจิจริตสฺสปิ มนฺทสฺส นาติปฺปเภทคตํ จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺจานํ วิสุทฺธิมคฺโค. ติกฺขสฺส อติปฺปเภทคตํ ธมฺมานุปสฺสนา-สติปฏฺจานํ วิสุทฺธิมคฺโค. สมถยานิกสฺส จ มนฺทสฺส อกิจฺเฉน อธิคนฺตพฺพนิมิตฺตํ ปจมํ สติปฏฺจานํ วิสุทฺธิมคฺโค. ติกฺขสฺส โอฬาริการมฺมเณ อสณฺจหนโต ทุติยํ. วิปสฺสนา ยานิกสฺสาปิ มนฺทสฺส นาติปฺปเภทคตารมฺมณํ ตติยํ. ติกฺขสฺส อติปฺปเภทคตารมฺมณํ จตุตฺถํ.[๑๒]

แปลความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสติปัฏฐาน ก็เพราะจะทรงให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เวไนยสัตว์ ในจำพวกเวไนยสัตว์ที่เป็นตัณหาจริต ทิฏฐิจริต ผู้เป็นสมถยานิก (ผู้มีสมถะเป็นยาน) และวิปัสสนายานิก (ผู้มีวิปัสสนาเป็นยาน) ที่เป็นไปโดยส่วนทั้งสอง คือ ปัญญาอ่อน และปัญญากล้า กายานุปัสสนาสติปัฏฐานมีอารมณ์หยาบเป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้มีตัณหาจริต มีปัญญาอ่อน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานมีอารมณ์ละเอียด เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้มีตัณหาจริต มีปัญญากล้า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่มีอารมณ์ไม่แยกออกมากนัก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้มีทิฏฐิจริต มีปัญญาอ่อน ธัมมานุปัสสนา-สติปัฏฐาน ที่มีอารมณ์แยกออกมาก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ ผู้มีทิฏฐิจริต มีปัญญากล้า

สติปัฏฐานข้อ ๑ ที่มีนิมิตอันจะพึงบรรลุได้โดยไม่ยาก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้เป็นสมถยานิกมีปัญญาอ่อน สติปัฏฐานข้อที่ ๒ เพราะไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์อย่างหยาบ จึงเป็นทางหมดจดสำหรับเวไนยสัตว์ผู้เป็นสมถยานิกมีปัญญากล้า สติปัฏฐาน ข้อที่ ๓ มีอารมณ์ที่แยกออกไม่มากนัก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้เป็นวิปัสสนายานิกมีปัญญาอ่อน สติปัฏฐาน ข้อที่ ๔ มีอารมณ์ที่แยกออกมาก เป็นทางหมดจดสำหรับเวไนยสัตว์ผู้เป็นวิปัสสนายานิกมีปัญญากล้า[๑๓]

ในตอนท้ายแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงอานิสงส์ที่บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐานจะได้รับไว้ พอสรุปได้ว่า

---

[๑๒] ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๙.

[๑๓] ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๒๗๗-๒๗๘.

บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ สูงสุด ๗ ปี พึงหวังที่จะบรรลุอรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักบรรลุอนาคามี ต่ำสุดบุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ สูงสุด ๗ วัน พึงหวังที่จะบรรลุอรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักบรรลุอนาคามี[๑๔]

ที่ว่าบุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ สูงสุด ๗ ปี ต่ำสุด ๗ วัน พึงหวังที่จะบรรลุอรหัตตผลในปัจจุบัน นั้นพระพุทธองค์ตรัสโดยมุ่งเวไนยบุคคล เช่น บุคคลได้รับคำสั่งสอนเวลาเช้า บรรลุคุณวิเศษเวลาเย็น ได้รับคำสั่งสอนเวลาเย็น บรรลุคุณวิเศษเวลาเช้า พระองค์ทรงจบเทศนา ด้วยธรรมอันเป็นยอด คือพระอรหัตต์[๑๕]

พระอรรถกถาจารย์ ได้กล่าวถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนจำนวนมาก เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่อประโยชน์อนุเคราะห์โลก โดยเฉพาะข้อความว่า อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ ซึ่งแปลว่า เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย นั้น ทรงมุ่งถึงเวไนยบุคคล ดังข้อความว่า

คำว่า อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ บัณฑิตพึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาเฉพาะเหล่าเวไนยสัตว์ผู้เป็นภัพพบุคคล คือบุคคลที่ควรจะตรัสรู้ การที่พระองค์เสด็จอุบัติมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็เพื่อต้องการให้เวไนยสัตว์เหล่านั้นได้บรรลุมรรคผลนิพพาน. เมื่อพระองค์ตรัสว่า อตฺถาย : เพื่อประโยชน์ ย่อมหมายถึงว่า เพื่อประโยชน์แก่ปรมัตถ์ คือเพื่อนิพพาน เมื่อพระองค์ตรัสว่า หิตาย : เพื่อประโยชน์เกื้อกูล ย่อมหมายถึงว่า เพื่อประโยชน์แก่มรรคที่นำพาผู้ปฏิบัติให้บรรลุนิพพาน ประโยชน์เกื้อกูลที่ยิ่งไปกว่ามรรคที่นำพาผู้ปฏิบัติบรรลุนิพพานไม่มีเลย. เมื่อพระองค์ตรัสว่าว่า สุขาย : เพื่อความสุข ย่อมหมายถึงว่า เพื่อประโยชน์แก่ความสุขที่เกิดจากผลสมาบัติ ไม่มีความสุขอื่นที่ยิ่งไปกว่าความสุขที่เกิดจากผลสมาบัตินั้น[๑๖]

พระอรรถกถาจารย์ ได้แสดงเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา ๒ อย่าง พอสรุปความได้ว่า

พุทฺธสฺส ภควโต ทุวิธา เทสนา สมฺมุติเทสนา ปรมตฺถเทสนา จาติ. ตตฺถ ปุคฺคโล สตฺโต อิตฺถี ปุริโส ขตฺติโย พฺราหฺมโณ เทโว มาโรติ เอวรูปา สมฺมุติเทสนา.

---

[๑๔] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๔/๓๓๘-๓๔๐.

[๑๕] ที.ม.อ. (บาลี) ๔๐๔/๔๒๒, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๖๗.

[๑๖] ม.มู.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๐๕-๓๐๗.

อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ขนฺธา ธาตู อายตนา สติปฏฺฐานาติ เอวรูปา ปรมตฺถเทสนา.

ตตฺถ ภควา เย สมฺมุติวเสน เทสนํ สุตฺวา อตฺถํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา โมหํ ปหาย วิเสสมธิคนฺตุํ สมตฺถา. เตสํ สมฺมุติเทสนํ เทเสติ. เย ปน ปรมตฺถวเสน เทสนํ สุตฺวา อตฺถํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา โมหํ ปหาย วิเสสมธิคนฺตุํ สมตฺถา. เตสํ ปรมตฺถเทสนํ เทเสติ.

แปลความว่า พระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า มี ๒ อย่างคือ สมมติเทศนา (เทศนาเกี่ยวกับสมมติ) ปรมัตถเทศนา (เทศนาเกี่ยวกับปรมัตถ์) สมมติเทศนา มีรูปความอย่างนี้ว่า บุคคล สัตว์ หญิง ชาย กษัตริย์ พราหมณ์ เทพ มาร เป็นต้น

ปรมัตถเทศนา มีรูปความอย่างนี้ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขันธ์ ธาตุ อายตนะ สติปัฏฐานเป็นต้น เทศนาทั้ง ๒ อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงสมมติเทศนาแก่เหล่าพุทธเวไนย ผู้ที่ฟังพระธรรมเทศนาว่าด้วยเรื่องสมมติแล้ว เข้าใจเนื้อความทะลุปรุโปร่ง สามารถละโมหะบรรลุคุณวิเศษได้ ส่วนคนเหล่าใด ฟังพระธรรมเทศนาว่าด้วยเรื่องปรมัตถ์แล้วเข้าใจเนื้อความทะลุปรุโปร่ง สามารถละโมหะบรรลุคุณวิเศษได้ พระองค์ก็ทรงแสดงปรมัตถเทศนาให้เขาฟัง[๑๗]

พระอรรถกถาจารย์ ได้แสดงเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงมีทศพลญาณ สัพพัญญุตญาณ ทรงเห็นภาวะที่สัตว์เป็นภัพพบุคคลมีกุศลเหตุที่จะบรรลุธรรมได้ และภาวะที่สัตว์เป็นอภัพพบุคคลมีอกุศลเหตุที่ไม่อาจจะบรรลุธรรมได้ พอสรุปได้ว่า

พระพุทธองค์ทรงทราบการที่สัตว์จะบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะและการไม่บรรลุของเวไนยสัตว์ ทรงเห็นภาวะมีวิบากที่ขัดขวางเวไนยสัตว์มิให้บรรลุธรรม ทรงเห็นจริยพิเศษ เพื่อทรงแสดงธรรมที่สมควรแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย ด้วยอเนกธาตุนานาธาตุญาณ ทรงเห็นอธิมุตติของเวไนยสัตว์ ทรงแสดงพระธรรม ทรงแสดงธรรมตามสติตามกำลัง แก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายผู้มีอธิมุตติ ทรงเห็นความที่สัตว์มีอินทรีย์หย่อนและยิ่ง ทรงเห็นความที่อินทรีย์ทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้นเป็นธรรมชาติแก่กล้าและอ่อนถ้าความที่เวไนยสัตว์มีอินทรีย์ที่กำหนดรู้หย่อนและยิ่ง เวไนยสัตว์เป็นผู้ชำนาญในฌาน เมื่อทรงเห็นสมบัติจิตพิเศษ ด้วยเจโตปริยญาณ จึงทรงแสดงธรรมเพื่อเวไนยบุคคลถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ[๑๘]

---

[๑๗] ม. มู.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๕๙-๑๖๐

[๑๘] ม. มู.อ. (ไทย) ๑/๒/๘๑-๘๒.

จากข้อมูลที่นำเสนอนี้ ชี้ให้เห็นว่า เวไนยบุคคล คือผู้ที่ได้พบได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ได้น้อมนำข้อธรรมที่ตนทรงจำไปประพฤติปฏิบัติจนได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ในชาติปัจจุบัน ส่วนบุคคลแม้จะได้พบได้ฟังได้น้อมนำข้อธรรมไปประพฤติปฏิบัติ แต่ไม่สามารถยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นแม้มาตรว่าฌาน บุคคลนั้นไม่จัดว่าเป็นเวไนยบุคคล ซึ่งเรียกว่า ปทปรมบุคคล หรืออภัพพบุคคล

๒.๑.๓ เวไนยบุคคลในฎีกา

พระฎีกาจารย์ ได้ยกข้อความจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาเกี่ยวกับความหมายของบุคคล ๔ ประเภทที่ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเวไนยบุคคล ๓ กลุ่ม เป็นบุคคลผู้ได้รับผลเพียงเป็นวาสนาบารมีกลุ่มหนึ่งมาอธิบายไว้ดังนี้

อุคฺฆฏิตญฺญูติ อุคฺฆฏนํ นาม ญาณุคฺฆฏนํ ญาเณ อุคฺฆฏิตมตฺเตเอว ชานาตีติ อตฺโถ. วิปญฺจิตํ วิตฺถารเมว อตฺถํ ชานาตีติ วิปจิตญฺญู. อุทฺเทสาทีหิ เนตพฺโพติ เนยฺโย. สห อุทาหฏเวลายาติ อุทาหาเร ธมฺมสฺส อุทฺเทเส อุทาหฏมตฺเตเอว ธมฺมาภิสมโยติ จตุสจฺจธมฺมสฺส ญาเณน สทฺธึ อภิสมโย. อยํ วุจฺจตีติ อยํ "จตฺตาโร สติปฏฺฐานา"ติ อาทินา นเยน สงฺขิตฺเตน มาติกาย ทีปิยมานาย เทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา อรหตฺตํ คณฺหิตุํ สมตฺโถ "ปุคฺคโล อุคฺฆฏิตญฺญู" ติ วุจฺจติ. อยํ วุจฺจตีติ อยํ สงฺขิตฺเตน มาติกํ ฐเปตฺวา วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน อรหตฺตํ ปาปุณิตุํ สมตฺโถ "ปุคฺคโล วิปจิตญฺญู" ติ วุจฺจติ. อุทฺเทสโตติ อุทฺเทสเหตุ อุทฺทิสนฺตสฺส อุทฺทิสาเปนฺตสฺส วาติ อตฺโถ. ปริปุจฺฉโตติ อตฺถํ ปริปุจฺฉนฺตสฺส. อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหตีติ อนุกฺกเมน อรหตฺตปตฺโต โหติ. น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหตีติ เตน อตฺตภาเวน มคฺคํ วา ผลํ วา อนฺตมโส ฌานํ วา วิปสฺสนํ วา นิพฺพตฺเตตุํ น สกฺโกติ. อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ปทปรโมติ อยํ ปุคฺคโล พฺยญฺชนปทเมว ปรมํ อสฺสาติ "ปทปรโม" ติ วุจฺจติ.[๑๙]

แปลความว่า คำว่า อุคฺฆฏิตญฺญู มีอธิบายดังนี้ การเปิดเผยญาณรับรู้ ชื่อว่า อุคฆฏนะ คือ พอยกขึ้นแสดงก็รู้ หมายความว่า เพียงเผยญาณเท่านั้น ก็รู้ทันที ผู้ที่รู้เนื้อความต่อเมื่อท่านอธิบายอย่างพิสดาร ชื่อว่า วิปัญจิตัญญู ผู้ที่ท่านต้องแนะนำพร่ำสอนด้วยหัวข้อธรรมเป็นต้น ชื่อว่า เนยยะ

---

[๑๙] ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๗๘-๗๙, ม.มู.ฎีกา (ไทย) ๒/๑๖๙-๑๗๐.

คำว่า สห อุทาหฏเวลาย มีอธิบายว่า พอท่านยกอุทาหรณ์ คือหัวข้อธรรมขึ้นเท่านั้น ธัมมาภิสมัย คือการบรรลุสัจธรรม ๔ พร้อมกับญาณ

คำว่า อยํ วุจฺจติ มีอธิบายว่า บุคคลนี้ พอท่านแสดงหัวข้อแต่โดยย่อว่า จัตตาโร สติปัฏฐานา การตั้งสติไว้ ๔ ประการ เป็นต้น ก็ส่งญาณไปตามแนวที่ท่านแสดงแล้ว สามารถบรรลุพระอรหัตตผลได้ เรียกว่า อุคฆฏิตัญญูบุคคล

คำว่า อยํ วุจฺจติ มีอธิบายว่า บุคคลนี้ เมื่อท่านอธิบายเนื้อความหัวข้อที่ท่านยกมาโดยย่อให้พิสดาร จึงสามารถบรรลุพระอรหัตตผลได้ เรียกว่า วิปจิตัญญูบุคคล

คำว่า อุทฺเทสโต คือ มีการยกขึ้นแสดงเป็นเหตุ คือยกหัวข้อขึ้นทบทวนหรือให้ท่านยกหัวข้อขึ้นแสดงใหม่

คำว่า ปริปุจฺฉโต คือ สอบถามถึงคำอธิบาย

คำว่า อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ คือ การบรรลุพระอรหัตตผล ย่อมมีได้โดยการปฏิบัติตามลำดับ

คำว่า น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ มีอธิบายว่า ไม่สามารถจะทำมรรคผล นิพพาน หรืออย่างต่ำสมาธิวิปัสสนาให้บังเกิดขึ้นได้

คำว่า อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ปทปรโม มีวิเคราะห์ว่า บุคคลนี้ ท่านเรียกว่า ปทปรมะ เพราะมีพยัญชนบทนั่นเทียวเป็นอย่างยิ่ง”[๒๐]

๒.๑.๔ เวไนยบุคคลในปกรณ์วิเสส

พระนันทาจารย์ชาวเชียงใหม่ได้กล่าวอธิบายลักษณะความหมายของบุคคล ๔ ที่ได้พบและได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งเป็นเวไนยบุคคลกับบุคคลที่ไม่ใช่เวไนยบุคคลไว้ในคัมภีร์สารัตถสังคหะ ฉบับแปลไทยสำนวนเก่า ซึ่งแปลจากฉบับภาษาบาลีเป็นฉบับใบลานจารอักษรมอญมีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นคัมภีร์ที่ท่านคัดลอกข้อความที่เห็นว่ามีสาระมาแสดงเป็นหมวด ๆ ตอนที่ว่าด้วยการกำหนดบุคคลผู้ที่จะตรัสรู้มรรคผลได้ ซึ่งเป็นคำแปลความภาษาบาลีที่คัดมาจากฉบับของพม่านั้น มีดังนี้

อธิคมกาลปริจฺเฉทวเสน จตฺตาโร ปุคฺคลา อุคฺฆฏิตญฺญู วิปญฺจิตญฺญู เนยฺโย ปทปรโมติ. ตตฺถ ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย

---

[๒๐] สํ.นิ.ฏีกา (ไทย) ๒/๑๐.

โหติ อยํ อุคฺฆฏิตญฺญู นาม. ยสฺส ปุคฺคลสฺส สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ วิปญฺจิตญฺญู นาม. ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุทฺเทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิตฺตเสวโต ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ เนยฺโย นาม. ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ อยํ ปทปรโม นาม.[๒๑]

แปลความว่า จะสำแดงซึ่งบุคคลสี่จำพวก ด้วยสามารถกำหนดซึ่งการตรัสรู้มรรคผล คือ อุคฆฏิตัญญูบุคคลจำพวกหนึ่ง วิปัญจิตัญญู (วิปจิตัญญู) บุคคลจำพวกหนึ่ง เนยยบุคคลจำพวกหนึ่ง ปทปรโมบุคคลจำพวกหนึ่ง บุคคลผู้ใด ตรัสรู้ซึ่งธรรมาภิสมัยรวดเร็ว ชื่อว่า อุคฆฏิตัญญู ในเมื่อพระธรรมเทศนาอันสมประเด็นพระพุทธเจ้าตรัสสำแดงโดยสังเขป แล้วพระองค์แจกออกซึ่งอรรถโดยพิสดารกว้างขวางออก บุคคลผู้ใด ตรัสรู้ซึ่งมรรคแลผล บุคคลจำพวกนั้น ชื่อว่า วิปัญจิตัญญู (วิปจิตัญญู) บุคคลผู้ใด เล่าเรียนทั้งพระบาลีแลอรรถกถา แลหมั่นไต่ถาม หมั่นกระทำมนสิการด้วยอุบายปัญญา หมั่นเสพสมาคมกัลยาณมิตรเนือง ๆ จึงตรัสรู้มรรคแลผล บุคคลจำพวกนั้น ชื่อว่า เนยโยบุคคล บุคคลผู้ใด เล่าเรียนก็มาก ทรงไว้ก็มาก บอกกล่าวก็มาก ก็ยังมิได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษในชาตินั้น กระทำความเพียรแต่พอเป็นอุปนิสัยปัจจัยในภาคเบื้องหน้า บุคคลจำพวกนี้ ชื่อว่า ปทปรโมบุคคล เหมือนหนึ่งเราท่านทั้งปวงที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ ฉะนี้[๒๒]

จากข้อความที่กล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า พระโบราณาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ปกรณวิเสส ท่านเคารพมติในคัมภีร์ชั้นต้น ท่านมิได้อธิบายโดยอัตโนมัติของตน

๒.๑.๕ สรุปความหมายและประเภทเวไนยบุคคลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

สรุปความหมายของเวไนยบุคคลตามพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณวิเสส โดยเนื้อหาแห่งความหมายนั้นไม่แตกต่างกัน แต่คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และปกรณวิเสส เป็นตัวขยายเนื้อความให้กว้างขึ้น เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งบุคคลผู้ที่ได้พบและได้รับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้ามี ๔ กลุ่ม แต่จัดเป็นเวไนยบุคคลมี ๓ กลุ่ม จัดเป็นผู้ได้รับผลเพียงเป็นวาสนาบารมี ๑ กลุ่ม ได้แก่

---

[๒๑] สารสงฺคห. (บาลี) ๒๔๒-๓ ฉบับบาลีอักษรพม่า.

[๒๒] **สารัตถสังคหะ** พิมพ์รวมเล่ม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๐),หน้า ๒๖๒-๒๖๓.

๑. อุคฆฏิตัญญู คือผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน เพียงท่านยกหัวข้อขึ้นแสดงก็สามารถเข้าใจได้ เปรียบได้กับดอกบัวที่ผุดขึ้นพ้นผิวน้ำ แล้วคอยสัมผัสรัศมีพระอาทิตย์ จักบานในวันนี้

๒. วิปจิตัญญู คือผู้รู้ต่อเมื่อท่านขยายความอธิบายพิสดารออกไป จึงรู้และเข้าใจได้ ซึ่งเปรียบได้กับดอกบัวที่ปิ่มเสมอน้ำ จักบานในวันรุ่งขึ้น

๓. เนยยะ คือผู้ที่พอจะชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ด้วยวิธีการฝึกอบรมต่อไป เปรียบได้กับดอกบัวที่อยู่ในน้ำสามารถที่จะผุดขึ้นพ้นน้ำ และบานในวันต่อไป

๔. ปทปรมะ คือผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง ผู้อับปัญญา สอนให้รู้ได้แต่เพียงตัวบท คือพยัญชนะหรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจอรรถคือความหมาย เปรียบได้กับดอกบัวที่ติดอยู่กับโคลนตมรังแต่จะเป็นอาหารของปลาและเต่า ไม่อาจผุดขึ้นพ้นน้ำและบานได้[๒๓]

๒.๒ ความหมายและประเภทเวไนยบุคคลในทรรศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับประเภทของเวไนยบุคคลไว้มากมาย เพื่อต้องการให้บุคคลข้ามพ้นจากความทุกข์ จึงได้นำลักษณะเวไนยบุคคลมากล่าวกัน ดังจะได้วิเคราะห์ทรรศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาต่อไป

๒.๒.๑ ในทรรศนะของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส

สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้กล่าวถึงบุคคลที่ได้พบและได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งจัดเป็นเวไนยบุคคล ๓ กลุ่ม เป็นผู้ได้รับผลเพียงเป็นวาสนาบารมี ๑ กลุ่ม ไว้ในพระปฐมสมโพธิกถาตอนหนึ่งว่า

> แท้จริงแต่กาลเมื่อปัจฉิมราตรีปฐมาภิสมโพธิ รุ่งขึ้นจะได้ตรัสเป็นองค์พระสัพพัญญูทรงตรัสรู้ทิพยจักษุญาณ กาลขณะนั้น ก็ทอดพระเนตรเห็นซึ่งเวไนยสัตว์ อันมีธุลีคืออวิชชาบางหนาครอบงำสันดานน้อยมากประการใด ๆ ก็ดี จะมีปัญญินทรีย์อ่อนและกล้า อาการชั่วดีมีประเภทต่าง ๆ เป็นอันมาก จะตรัสรู้มรรคผลง่ายยาก และเป็นภัพพบุคคลประการใด ๆ ก็เห็นแจ้งประจักษ์ในพระญาณทั่วทั้งสิ้น และบุคคลบางพวกก็มีปัญญาพิจารณาเห็นโทษภัยในปรโลก บางพวกก็

---

[๒๓] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๑๘๓.

ปราศจากปัญญา บ่มิได้พิจารณาเห็นโทษภัยในปรโลกนั้น ก็มีครุวนาดุจดอกอุบล ปทุมบุณฑริกชาติทั้งหลาย บางดอกก็พึ่งงอกขึ้นจากเง่ายังจมอยู่ใต้น้ำ บางดอกก็มีก้านเจริญ แต่ยังอยู่ใต้น้ำ ยังไม่งอกขึ้นมาเสมอน้ำ บางดอกก็เจริญขึ้นมาพอเสมอหลังน้ำ บางดอกก็งอกขึ้นมาพ้นน้ำเกือบใกล้จะบาน และดอกบัวทั้ง ๔ จำพวกนี้อุปมาฉันใด ก็เหมือนพระสัพพัญญูทรงพิจารณาเห็นซึ่งสัตว์โลกทั้งหลาย ๔ จำพวกประจักษ์แจ้งด้วยพระพุทธจักษุญาณ ก็มีอุปไมยดังนั้น แท้จริง อันว่าปทุมชาติดอกใดที่งอกขึ้นจากน้ำ คอยท่าสุริยรังสีสัมผัสก็จะบานในวันนี้ และดอกใดที่ยังตั้งอยู่เสมอหลังน้ำ ก็จะบานในวันพรุ่งนี้ ดอกใดที่ยังอยู่ภายใต้น้ำนั้นยังอีก ๓ วันจึงจะบาน ดอกใดพึ่งงอกใหม่จากเง่านั้น บ่มิอาจเจริญขึ้นมาตราบเท่าจนถึงบานได้ ย่อมจะพินาศฉิบหายเป็นภักษาหารแห่งหมู่มัจฉาชาติทั้งปวงสิ้น อันนี้แหละอุปมาฉันใด ก็อุปไมยเหมือนบุคคลทั้ง ๔ จำพวกอันมีในโลก คือ อุคฆฏิตัญญูบุคคลจำพวก ๑ วิปจิตัญญูบุคคลจำพวก ๑ เนยยบุคคลจำพวก ๑ ปทปรมบุคคลจำพวก ๑

ยิ่งกว่านั้น สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้อธิบายถึงลักษณะนิสัยของบุคคล ๔ กลุ่มไว้ว่า

บุคคลจำพวกใด ที่มีอุปนิสัยวาสนามากและบารมีแก่กล้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาโดยนัยสังเขป แต่มาตรว่า จตุปาทิกคาถาบทเดียวเท่านั้น พอจบลงก็ตรัสรู้มรรคผลโดยพลัน บุคคลจำพวกนั้นได้ชื่อว่า อุคฆฏิตัญญู เป็นปฐมอย่างยิ่ง และบุคคลจำพวกใด ที่ได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาโดยสังเขป บ่มิอาจบรรลุธรรมาภิสมัย ต่อจำแนกอรรถาธิบายออกไป โดยนัยพิสดารจึงตรัสรู้มรรคผล บุคคลจำพวกนั้นได้ชื่อว่า วิปจิตัญญู เป็นมัชฌิมปานกลางอย่างโท และจำพวกใดได้สดับพระสัทธรรมเทศนาโดยนัยสังเขปและพิสดาร ก็บ่มิอาจตรัสรู้พระโลกุตตรธรรม ต่อกระทำมนสิการด้วยอุบายปัญญา และสมาคมคบหาด้วยกัลยาณมิตรบำเพ็ญกิจพากเพียร เล่าเรียนในสมถวิปัสสนาสืบไป จึงได้สำเร็จมรรคผล บุคคลจำพวกนั้นได้ชื่อว่า เนยยะ เป็นมุทุอย่างตรี และบุคคลจำพวกใดมีอุนิสัยบารมียังไม่บริบูรณ์ มิควรแก่ธรรมาภิสมัย แม้ถึงได้สดับพระสัทธรรมโดยย่อและวิตถารแล้ว เสพด้วยท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร

ประกอบกิจบำเพ็ญเพียรในภาวนานุโยคประการใด ก็บ่มิอาจบรรลุธรรมาภิสมัยในชาติ นั้นเป็นแท้ และบุคคลจำพวกนั้นได้ชื่อว่า ปทปรมะ เป็นหินชาติอย่างต่ำ[๒๔]

จากบทความข้างต้น สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส สรุปได้ว่า เวไนยบุคคล ๓ ประเภทแรก ซึ่งอธิบายมาในทรรศนะของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อได้ฟังธรรมแล้วก็อาจทำให้สำเร็จประโยชน์ หรือบรรลุมรรคผลนิพพานในชาตินั้นได้ แต่บุคคลประเภทปทปรมนั้น ได้ฟังธรรมอาจจะเป็นเพียงอุปนิสัยบารมีตามส่งให้บรรลุมรรคผลในอนาคตภายภาคหน้าได้

๒.๒.๒ ในทรรศนะของสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว)

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) ได้กล่าวถึงบุคคลผู้ที่ได้พบและได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งจัดเป็นเวไนยบุคคล ๓ กลุ่ม เป็นผู้ได้รับผลเพียงเป็นวาสนาบารมี ๑ กลุ่มไว้ในปฐมสมโพธิว่า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อแลดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักษุญาน พระพุทธองค์ได้เห็นแล้วซึ่งสัตว์มีธุลีกิเลสในปัญญาจักษุน้อย มีธุลีกิเลสในปัญญาจักษุมาก มีอินทรีย์กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการชั่ว จะพึงสอนให้รู้คุณวิเศษด้วยง่าย และจะพึงสอนให้รู้วิเศษด้วยยาก เป็นภัพพะสามารถจะตรัสรู้โลกุตตราภิสมัย แลเป็นอภัพพะไม่สามารถจะตรัสรู้ สัตว์บางจำพวก เป็นผู้มักเห็นซึ่งปรโลกแลโทษโดยเป็นภัย สัตว์บางจำพวกไม่เป็นผู้มักเห็นปรโลกแลโทษโดยเป็นภัย พระองค์ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายที่ยิ่งแลหย่อนโดยนิยม ดังนี้[๒๕]

จากทรรศนะของสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) พระองค์ได้อธิบายโดยอุปมาว่า

เหมือนหนึ่งในกออุบลหรือในกอบัวหลวงหรือในบัวขาว ดอกอุบลบัวหลวงบัวขาวบางเหล่า เกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ อันน้ำหากอนุเคราะห์เลี้ยงอุปถัมภ์ ยังจมอยู่ในน้ำ น้ำเลี้ยงไว้ไม่เน่า อุบลบัวหลวงบัวขาวบางเหล่าที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำหากอนุเคราะห์เลี้ยงอุปถัมภ์ แต่ตั้งอยู่เสมอน้ำ อุบลบัวหลวงบัวขาวบางเหล่าที่เกิดในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ อันน้ำหากอนุเคราะห์เลี้ยงอุปถัมภ์ แต่ขึ้นตั้งอยู่พ้นน้ำ อัน

---

[๒๔] สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **พระปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพธนบุรี : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงธรรมประทีป, ๒๕๑๕), หน้า ๑๘๑.

[๒๕] สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), **ปฐมสมโพธิ ธรรมสมบัติ หมวดที่ ๑**, (โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๖๓.

น้ำมิได้ติดใบ ฉันใด สัตว์ทั้งหลายซึ่งมาปรากฏในพุทธจักษุวิสัย ก็เป็นสามเหล่าเหมือนฉะนั้น โดยอรรถกถาจริยมรรคพรรณนาไว้ว่า ในดอกบัวสามเหล่านั้น ดอกบัวเหล่าใดขึ้นตั้งอยู่พ้นน้ำแล้ว ดอกบัวเหล่านั้น คอยสัมผัสรัศมีพระอาทิตย์อยู่ จักบาน ณ วันนี้ ดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำนั้น จักบาน ณ วันพรุ่งนี้ ดอกบัวที่ยังไม่ขึ้นจากน้ำยังดำรงอยู่ภายในน้ำ ๆ เลี้ยงไว้นั้น จักบาน ณ วันมะรืนนี้ ที่สาม ดอกบัวอื่นมีโอชะอยู่ แต่ยังไม่ขึ้นจากน้ำก็ยังมีอยู่มาก ก็แลดอกบัวเหล่าใด จักไม่บานเลย จักเป็นภักษาแห่งเต่าแลปลา ดอกบัวเหล่านั้น ท่านมิได้ยกขึ้นกล่าวไว้ในพระบาลี แต่ความหมายและประเภทบุคคล ๔ จำพวกก็พึงรวมมาแสดงด้วย เพื่อจะให้ชัดความแห่งอุปมัยดอกบัวเป็นสี่อย่างฉันใด บุคคลก็เป็นสี่จำพวก ฉันนั้น คือ อุคฆฏิตัญญู ๑ วิปจิตัญญู ๑ เนยยะ ๑ ปทปรมะ ๑ ดังจะได้อธิบายแยกเป็นประเด็นว่า

ในบุคคลทั้ง ๔ นั้น บุคคลใด มีอุปนิสัยสามารถจะตรัสรู้ธรรมวิเศษโดยพลันพร้อมกันกับเวลาที่ท่านผู้ศาสดาแสดงธรรมสั่งสอน ผู้นั้นชื่อ อุคฆฏิตัญญูบุคคล

บุคคลใด ต่อท่านแจกความแห่งคำที่ย่อให้พิสดารออกไป จึงจะตรัสรู้ธรรมวิเศษได้ ผู้นั้นชื่อว่า วิปจิตัญญูบุคคล

บุคคลใด เมื่อพากเพียรทรงอุเทศ ถามความ ทำในจิตโดยอุบายที่ชอบ คบหาสมาคมกัลยาณมิตร จึงจะตรัสรู้ธรรมวิเศษได้ บุคคลผู้นั้นชื่อว่า เนยยบุคคล

บุคคลใด แม้ฟังแลกล่าวแลทรงไว้แลบอกแก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นธรรมอันมาก ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ธรรมวิเศษในอัตตภาพชาตินั้นได้ บุคคลนั้นชื่อว่า ปทปรมบุคคล[๒๖]

จากข้อความทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปรียบเวไนยบุคคลเหมือนป่าอุบลบัวหลวง ป่าอุบลบัวขาว ด้วยพระพุทธจักษุ พระองค์ได้เห็นซึ่งบุคคล ๔ ประเภทนั้นว่า อุคฆติตัญญูบุคคล ประหนึ่งดอกอุบลดอกบัวที่จักบาน ณ วันนี้ วิปัจจิตัญญูบุคคล (วิปจิตัญญูบุคคล) ประหนึ่งดอกอุบลดอกบัวที่จักบาน ณ วันพรุ่งนี้ เนยยบุคคล ประหนึ่งดอกอุบลดอกบัวที่จักบาน ณ วันมะรืนนี้ วันที่ ๓ ปทปรมบุคคลเหมือนดอกอุบลดอกบัวที่จักเป็นภักษาแห่งเต่าและปลา

---

[๒๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓-๖๕.

๒.๒.๓ ในทรรศนะของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้อธิบายความหมายและประเภทของเวไนยบุคคลไว้ในหนังสือพุทธานุพุทธประวัติ เกี่ยวกับเรื่องบุคคล ๔ ประเภท ผู้ที่บรรลุธรรมต่างกัน ดังนี้

ครั้นล่วง ๗ วัน เสด็จออกจากร่มไม้ราชายตนะ เสด็จกลับไปประทับภายใต้ร่มไม้อชปาลนิโครธอีก พระองค์ดำริถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วว่า เป็นของลึก ยากที่บุคคลผู้ยินดีในอาลัยจะตรัสรู้ตามได้ แต่อาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์จึงพิจารณาดูว่าจะมีผู้รู้ทั่วถึงธรรมนั้นบ้างหรือไม่ ก็ทรงทราบด้วยพระปัญญาว่า บุคคลที่มีกิเลสน้อยเบาบางก็มี มีกิเลสหนาก็มี มีอินทรีย์คือศรัทธา ความเพียร สติ สมาธิ ปัญญากล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการอันดีก็มี มีอาการอันชั่วก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้โดยง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ยากก็มี เป็นผู้สามารถจะรู้ได้ก็มี ไม่สามารถจะรู้ได้ก็มี มีอธิบายเป็นคำเปรียบว่า ในกออุบลหรือในกอบัวหลวง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวที่เกิดแล้วในน้ำเจริญแล้วในน้ำ น้ำเลี้ยงอุปถัมภ์ไว้ บางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำ ในดอกบัวสามอย่างนั้น ดอกบัวที่ตั้งขึ้นพ้นน้ำแล้วนั้น คอยสัมผัสรัศมีพระอาทิตย์อยู่ จักบาน ณ วันนี้ ดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำนั้น จักบาน ณ วันพรุ่งนี้ ดอกบัวที่ยังไม่ขึ้นจากน้ำนั้น จักบาน ณ วันต่อ ๆ ไป ดอกบัวที่จักบานมีสามอย่างฉันใด บุคคลที่สามารถจะรู้ธรรมพิเศษได้ก็เป็น ๓ ประเภท ฉันนั้น คือ อุคฆฏิตัญญู ๑ วิปจิตัญญู ๑ เนยยะ ๑ ในบุคคล ๓ ประเภท นั้น บุคคลผู้ใดมีอุปนิสัยสามารถจะตรัสรู้ธรรมพิเศษได้โดยพลัน พร้อมกันกับเวลาที่ท่านผู้ศาสดาแสดงธรรมสั่งสอน บุคคลผู้นั้นชื่อว่า อุคฆฏิตัญญู บุคคลผู้ใดต่อท่านแจกความแห่งคำที่ย่อให้พิสดารออกไป จึงจะตรัสรู้ธรรมพิเศษได้ บุคคลผู้นั้นชื่อว่า วิปจิตัญญู บุคคลผู้ใดเมื่อพากเพียรจำอุทเทส ถามความ ทำในใจโดยอุบายที่ชอบ คบสมาคมด้วยกัลยาณมิตร จึงจะตรัสรู้ธรรมพิเศษได้ บุคคลผู้นั้นชื่อว่า เนยยะ ส่วนบุคคลผู้ใดแม้ฟังแล้ว จำไว้ได้แล้ว ได้บอกกล่าวธรรมผู้อื่นเป็นอันมาก ก็ไม่อาจตรัสรู้ธรรมพิเศษ

ได้ บุคคลผู้นั้นเป็นคนอาภัพ ควรเปรียบด้วยดอกบัวอันจักไม่บาน จักเป็นภักษาแห่งเต่าและปลา ฉะนั้น[๒๗]

จากข้อความนี้ จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส พระองค์ยังคงทรงถือเอาตามข้อความในคัมภีร์ชั้นต้น คือทรงอธิบายตามที่ปรากฏในปกรณ์ทั้งหลาย

นอกจากนั้น พระองค์ยังได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑ อีกว่า

ครั้นล่วง ๗ วันแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากร่มไม้ราชายตนะ กลับไปประทับ ณ ร่มไม้อชปาลนิโครธอีก ทรงพิจารณาถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วว่า เป็นคุณอันลึก ยากที่บุคคลผู้ยินดีในกามคุณจะตรัสรู้ตามได้ ท้อพระหฤทัยเพื่อจะตรัสสั่งสอน แต่อาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ จึงทรงพิจารณาอีกว่า จะมีผู้รู้ทั่วถึงธรรมนั้นบ้างหรือไม่ ก็ทรงทราบด้วยพระปัญญาว่า บุคคลผู้มีกิเลสน้อยเบาบางก็มี ผู้มีกิเลสหนาก็มี ผู้มีอินทรีย์คือศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา กล้าก็มี ผู้มีอินทรีย์อ่อนก็มี ผู้มีอาการอันดีก็มี ผู้มีอาการอันชั่วก็มี เป็นผู้จะพึงสอนให้รู้ได้โดยง่ายก็มี เป็นผู้จะพึงสอนให้รู้ได้โดยยากก็มี เป็นผู้สามารถจะรู้ได้ก็มี เป็นผู้ไม่สามารถจะรู้ได้ก็มี มีอธิบายเป็นคำเปรียบว่า ในกออุบลคือบัวขาว ในกอปทุมคือบัวหลวง หรือในกอบุณฑริกคือบัวขาว ดอกบัวที่เกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ น้ำเลี้ยงอุปถัมภ์ไว้ บางเหล่ายังจมในน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำ ในดอกบัว ๓ อย่างนั้น ดอกบัวที่ตั้งขึ้นพ้นน้ำแล้วนั้น คอยสัมผัสรัศมีพระอาทิตย์อยู่ จักบาน ณ วันนี้ ดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำนั้น จักบาน ณ วันพรุ่งนี้ ดอกบัวที่ยังไม่ขึ้นจากน้ำ ยังตั้งอยู่ภายในน้ำ จักบาน ณ วันต่อ ๆ ไป ดอกบัวที่จะบานมีต่างชนิด ฉันใด เวไนยสัตว์ก็มีต่างพวกฉันนั้น ผู้มีกิเลสน้อยเบาบาง มีอินทรีย์กล้า มีอาการอันดี เป็นผู้ที่จะพึงสอนให้รู้ได้โดยง่าย ก็อาจจะรู้ธรรมพิเศษนั้นได้ฉับพลัน ผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้น เป็นประมาณกลาง ได้รับอบรมในปฏิปทาเป็นบุรพภาค จนมีอุปนิสัยแก่กล้า ก็สามารถจะบรรลุธรรมพิเศษนั้น ดุจเดียวกัน ผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้นยังอ่อน หรือหาอุปนิสัยมิได้เลย ก็ยังควรได้รับคำแนะนำในธรรมเบื้องต่ำไปก่อน เพื่อบำรุงอุปนิสัย เมื่อเป็นเช่นนี้ พระธรรมเทศนาคงไม่ไร้ผล จักยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่คนทุกเหล่า เว้นแต่จำพวกที่

---

[๒๗] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธานุพุทธประวัติ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๒-๓๓.

ไม่ใช่เวไนยบุคคล คือไม่รับแนะนำ ที่เปรียบด้วยดอกบัวอันเป็นภักษาแห่งปลาและเต่าฉิบหายเสีย ครั้นทรงพิจารณาด้วยพระญาณหยั่งทราบเวไนยสัตว์ ผู้จะได้รับประโยชน์จากพระธรรมเทศนา ดังนั้นแล้ว ได้ทรงอธิษฐานพระหฤทัยในอันที่จะแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน และตั้งพุทธปณิธานจะใคร่ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ จนกว่าจะได้ประกาศพระศาสนาให้แพร่หลาย ประดิษฐานให้ถาวร สำเร็จประโยชน์แก่ชนนิกรทุกเหล่า

ในอธิการนี้ พระคันถรจนาจารย์แสดงความว่า ในกาลเป็นลำดับแห่งพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า น้อมไปเพื่อทรงขวนขวายน้อยเสียดังนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบพระพุทธอัธยาศัยแล้ว ลงมาจากพรหมโลก กราบทูลอาราธนาเพื่อทรงแสดงธรรมอ้างว่า สัตว์ผู้มีกิเลสเบาบางอาจรู้ได้ก็มีอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาสอบด้วยพระญาณ ก็ได้เห็นสัตว์มีประการต่าง ๆ เปรียบดุจดอกบัวต่างชนิด อันจะบานในวันเป็นลำดับดังนั้นแล้ว ก็ทรงรับอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม เพื่อจะทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์[๒๘]

จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดปทปรมบุคคลเป็นผู้ที่มิใช่เวไนยบุคคลไว้อย่างชัดเจน ดังข้อความ “เว้นแต่จำพวกที่ไม่ใช่เวไนยบุคคล คือไม่รับคำแนะนำ ที่เปรียบด้วยดอกบัวอันเป็นภักษาแห่งปลาและเต่าฉิบหายเสีย”

ในหนังสือธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร-ญาณวโรรส ได้รจนาลักษณะนิสัยของบุคคล ๔ กลุ่ม ซึ่งมีเวไนยบุคคล ๓ กลุ่ม มิใช่เวไนยบุคคล ๑ กลุ่ม ไว้อีกว่า

บุคคล ๔ คือ อุคฆฏิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมพอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง วิปจิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายความแห่งหัวข้อนั้น เนยยะ ผู้พอแนะนำได้ ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง วิเคราะห์แยกให้เห็นเป็นประเภท ดังนี้

บุคคลที่ ๑ เป็นผู้มีปฏิภาณเป็นอย่างดี ท่านผู้เทศนายกเพียงหัวข้อธรรมขึ้นแสดงก็เข้าใจแล้ว ตัวอย่างเช่น พระอัสสชิเถระแสดงธรรมแก่พระสารีบุตรครั้งยังเป็นปริพาชกว่า “ความเกิดและดับแห่งธรรมทั้งหลายเพราะเหตุ” ซึ่งพระสารีบุตรก็เข้าใจ

---

[๒๘] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธประวัตินักธรรมตรี เล่ม ๑**, (กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๔-๕๖.

ดีว่า หัวใจพระพุทธศาสนาคือถือว่าสิ่งนั้น ๆ สารพัดทุกอย่างเป็นเหตุและผลแห่งกันและกัน เกิดขึ้นก็เพราะเหตุ ดับก็เพราะสิ้นเหตุ

บุคคลที่ ๒ มีปฏิภาณไม่ถึงอย่างนั้น ต่อได้ฟังธรรมอธิบายความจึงเข้าใจได้ ตัวอย่างพระปัญจวัคคีย์ได้ฟังพระศาสดาตรัสว่า "ปัญจขันธ์เป็นอนัตตา" และทรงอธิบายว่า "ถ้าปัญจขันธ์เป็นอัตตาแล้วไซร้ ปัญจขันธ์นั้นก็จะไม่พึงเป็นไปเพื่อความลำบาก และจะพึงปรารถนาได้ตามใจว่า ขอจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย" ท่านเข้าใจแล้ว

บุคคลที่ ๓ ได้แก่ ผู้พอจะฝึกสอนอบรมได้ต่อไปอย่างคนสามัญ

บุคคลที่ ๔ ได้แก่ บุคคลผู้สักว่าฟัง ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จเพราะการฟัง[๒๙]

จากข้อความนี้ จะเห็นว่า ปทปรมบุคคลมีความหมายต่างไปจากคัมภีร์ชั้นต้น คือปทปรมบุคคลกลายเป็นคนปัญญาทึบ เป็นคนโง่ ไม่สามารถที่จะเข้าใจข้อธรรมได้เลย

๒.๒.๔ ในทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)

พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงบุคคล ๔ ไว้ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ตอนหนึ่งเมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าตรัสกับโพธิราชกุมาร โดยยกข้อความจากพระไตรปิฎกว่า

ราชกุมาร ครั้งนั้น เรารู้แจ้งคำเชื้อเชิญของสหัมบดีพรหมแล้ว เพราะอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เราตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุแล้ว เมื่อเราตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุอยู่ เราได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีธุลีในดวงตาเล็กน้อยบ้าง มีมากบ้าง ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าบ้าง อ่อนบ้าง มีอาการดีบ้าง เลวบ้าง อาจสอนให้รู้ได้ง่ายบ้าง ยากบ้าง และบางพวกเห็นโทษในปรโลก โดยความเป็นภัยอยู่ก็มี เปรียบเหมือนในหนองบัวอุบล บัวปทุม บัวบุณฑริก ดอกบัวบางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำพยุงไว้ ยังจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ อันน้ำพยุงไว้ ตั้งอยู่เสมอพื้นน้ำ บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำพยุงไว้ โผล่ขึ้นพ้นน้ำ อันน้ำไม่ถูกแล้ว มีฉันใด ราชกุมาร เราได้เห็นสัตว์ทั้งหลายเป็นต่าง ๆ กันฉันนั้น ราชกุมาร ครั้งนั้น เราได้รับรองกะสหัมบดีพรหมด้วยคำว่า

---

[๒๙] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๙.

ประตูแห่งนิพพานอันเป็นอมตะ เราเปิดไว้แล้วแก่สัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดมีโสตประสาท สัตว์เหล่านั้น จงปลงศรัทธาลงไปเถิด ดูก่อนพรหม เรารู้สึกว่ายาก จึงไม่กล่าวธรรมอันประณีต ที่เราคล่องแคล่วชำนาญในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้[๓๐]

จากข้อความที่คัดมาจากพระไตรปิฎกตอนนี้ จะไม่มีการกล่าวถึง บุคคลประเภทที่ ๔ ซึ่งเปรียบด้วยบัวใต้น้ำ เนื่องจากพระสังคีติกาจารย์ท่านประสงค์ที่จะยกเพียงเวไนยบุคคลขึ้นสู่การสังคายนาเท่านั้น ท่านมิได้ยกบุคคลประเภทที่ ๔ ที่เปรียบด้วยบัวใต้น้ำขึ้นสู่สังคายนา

๒.๒.๕ ในทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายและประเภทของบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งเป็นเวไนยบุคคล ๓ กลุ่ม เป็นผู้ที่ได้รับผลเพียงเป็นวาสนาบารมี ๑ กลุ่ม ดังนี้

๑. อุคฆฏิตัญญู หมายถึง ผู้อาจรู้ได้ฉับพลัน แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง คือมีปัญญาเฉียบแหลม พูดให้ฟังเพียงหัวข้อก็เข้าใจ

๒. วิปจิตัญญู หมายถึง ผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายความแห่งหัวข้อนั้น รู้ต่อเมื่อขยายความ

๓. เนยยะ หมายถึง ผู้พอแนะนำได้ คือ พอจะฝึกสอนอบรมให้เข้าใจธรรมได้ต่อไป

๔. ปทปรมะ หมายถึง ผู้มีบท คือถ้อยคำ เป็นอย่างยิ่ง บุคคลผู้ด้อยปัญญาเล่าเรียนได้อย่างมากที่สุดก็เพียงถ้อยคำ หรือข้อความ ไม่อาจเข้าใจความหมาย ไม่อาจเข้าใจธรรม[๓๑]

จากข้อความนี้ จะเห็นว่า ความหมายแห่งปทปรมบุคคลเปลี่ยนไป ตามแนวที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ความหมายแห่งปทปรมบุคคลเปลี่ยนไปจากหลักการแห่งเถรวาทแล้ว และก็เป็นความหมายที่ปัญญาชนในปัจจุบันถือเอาตามกัน

---

[๓๐] พุทธทาสภิกขุ, **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์**, (กรุงเทพฯ : พระนครการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๖๙.

[๓๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

๒.๒.๖ ในทรรศนะของพระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ)

พระเทพดิลกได้อธิบายความหมายและประเภทของบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งเป็นผู้ที่ได้พบและได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า แต่ได้รับผลต่างกัน ว่า

บุคคล ๔ ประเภท คือ อุคฆฏิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมพอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง วิปจิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายความแห่งหัวข้อธรรมนั้น เนยยะ ผู้พอจะแนะนำได้ ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง ในบุคคล ๔ ประเภทนี้ บางครั้งมักกล่าวกันว่า ดอกบัว ๔ เหล่า ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาสัตว์โลกก่อนการประกาศปฐมเทศนา ในชั้นแรก ทรงพิจารณาเห็นว่า ธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้มานั้น มีความลึกซึ้ง รู้ตามได้ยาก ตรองตามได้ยาก มีความสงบ มีความประณีต บุคคลไม่สามารถที่จะใช้หลักตรรกศาสตร์ไปวินิจฉัยได้ เป็นวิสัยของชนที่เป็นบัณฑิตเท่านั้นที่อาจจะรู้ตามได้ แต่ในที่สุด ก็ทรงจำแนกบุคคลออกเป็น ๔ ประเภท ท่านก็เปรียบเหมือนกับดอกบัว ๔ เหล่า ได้แก่

๑. อุคฆฏิตัญญู เป็นผู้มีพื้นฐานทางบารมี อัธยาศัยพื้นฐานทางสมาธิสูง และมีไหวพริบปฏิภาณดี สามารถฟังธรรมที่เขาแสดงเพียงเล็กน้อยก็เข้าใจและบรรลุมรรคผลได้ เช่นพระอัสสชิ ได้แสดงธรรมเพียงสองสามบรรทัดแก่พระสารีบุตร (อุปติสสะ) ว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาที มหาสมโณ

แปลความว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติทรงสั่งสอนอย่างนี้[๓๒]

จากการแสดงธรรมเพียงเท่านี้ พระสารีบุตรก็บรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลระดับแรกคือพระโสดาบันแล้ว ท่านจึงเปรียบเหมือนกับดอกบัวที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำ พอต้องแสงอาทิตย์ก็จะบานในขณะนั้น

๒. วิปจิตัญญู เป็นผู้มีวาสนาบารมี พื้นเพอัธยาศัย พื้นฐานทางสมาธิและมีไหวพริบปฏิภาณเป็นต้น หย่อนลงมา จำเป็นจะต้องอาศัยการแสดงธรรมไปโดยลำดับ เพื่อฟอกอัธยาศัยของบุคคลนั้นให้พร้อมที่จะศึกษาเรียนรู้ และบรรลุธรรมเบื้องสูงขึ้นไป เช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นการปรับพื้นฐานของท่านปัญจวัคคีย์ ในคราวนั้นก็มีผู้เห็นธรรมเพียงคนเดียว ก็คือ

---

[๓๒] วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๘/๗๖.

โกณฑัญญะ ต่อจากนั้น ก็ทรงนำเอาแต่ละท่านมาชี้แจงธรรมขัดเกลาไปโดยลำดับ เป็นการปรับพื้นเพอัธยาศัย พื้นฐานทางสติปัญญาให้อยู่ในระดับสม่ำเสมอกัน จากนั้นก็ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร ในที่สุดแห่งอนัตตลักขณสูตร ท่านทั้ง ๕ ก็ได้บรรลุอรหัตเป็นพระอรหันต์ ดังนั้นคนประเภทนี้จึงเปรียบเสมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาพอเสมอน้ำ รอคอยที่จะบานในวันต่อไป หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า วิปจิตัญญู คือ อาจจะรู้ธรรมเมื่ออธิบายชี้แจงแสดงหัวข้อธรรมเหล่านั้น

๓. เนยยะ คือผู้พอที่จะฝึกสอนอบรมต่อไป อย่างคนผู้มีพื้นฐานวาสนาบารมี มีความโน้มเอียง มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ มีปัญญา พอประมาณ ใช้กาลเวลาฝึกปรือ อบรมบ่มนิสัยต่อไปโดยลำดับ ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป สามารถทำจิตใจของเขาให้สงบ ประณีตขึ้น ๆ และในที่สุดก็จะบรรลุธรรมในชาตินี้หรือในชาติต่อไปได้ ตามปกติแล้ว บุคคลประเภทนี้ออกจะมีมากเป็นพิเศษ ซึ่งต้องใช้เวลาฝึกปรืออบรมบ่มนิสัยกันนานพอสมควร ท่านจึงเรียกว่า เนยยะ คือพอจะแนะนำกันได้ ท่านเปรียบเสมือนดอกบัวที่โผล่มาปริ่ม ๆ น้ำ รอคอยที่จะบานในวันต่อ ๆ ไป

๔. ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง ได้แก่บุคคลที่เขาพร้อมที่จะฟัง หรือไม่ยินดีที่จะฟัง ฟัง ๆ ก็สักแต่ว่าฟังไป อาจจะรู้ อาจจะเข้าใจ แต่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงในทางพฤติกรรม ตอนเริ่มศึกษาปฏิบัติธรรม ความโลภ ความโกรธ ความหลงหนาแน่นอย่างไร ปฏิบัติธรรมมาจนแก่จนเฒ่าแล้ว ก็คงเป็นอย่างนั้น หรือ อาจจะแรงกว่า[๓๓]

จากข้อความในเชิงทรรศนะของพระเทพดิลกเกี่ยวกับหลักปฏิบัติของบุคคลทั้ง ๔ ประเภท นี้ มีลักษณะเหมือนบล็อกสำเร็จรูปที่จะพัฒนาคนให้บรรลุประโยชน์ทั้ง ๓ ประการ แต่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งในคราวแรกเพื่อปรมัตถประโยชน์ คือประโยชน์สูงสุด แต่ในประโยชน์ที่เป็นทิฏฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบัน และสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในภายภาคหน้า กลุ่มบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ ก็มีอยู่แล้วสัมผัสประโยชน์ในปัจจุบันได้แตกต่างกัน เช่น สำหรับการศึกษาเล่าเรียน บางคนก็หัวไวเรียนอะไรได้เร็ว ก็เหมือนบุคคลประเภทแรก คนบางคนก็ต้องอ่านซ้ำ ๆ ซาก ๆ กันหน่อย แต่ในที่สุดก็จะผ่านการศึกษาการเล่าเรียนไปได้ อีกประเภทหนึ่งอาจจะต้องจ้ำจี้จำไช ลงโทษ เฆี่ยนตีกัน อาจจะต้องซ้ำชั้นบ้าง แต่

---

[๓๓] พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), **ธรรมปริทรรศน์ ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๙.

ในที่สุดก็อาจจะสอบผ่านได้ คนบางประเภทนั้น จะขึ้นไปได้ในระดับหนึ่งแล้วต่อขั้นสูงไม่ได้อีกแล้ว เราจะเห็นนักเรียนนักศึกษา คนประสบความก้าวหน้าในชีวิตในการทำมาค้าขายก็ดี ในการศึกษาเล่าเรียนก็ดี ในการปฏิบัติราชการ เป็นทหาร ตำรวจ ก็ดีนั้น ดูแล้วก็มีแต่บุคคล ๔ ประเภท

๒.๒.๗ สรุปความหมายและประเภทเวไนยบุคคลในทรรศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

สรุปแนวความคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาแล้ว ความหมายเวไนยบุคคลก็เหมือนกัน โดยให้ความสำคัญเกี่ยวกับเวไนยบุคคล ๓ ประเภทแรกว่า เป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสามารถบรรลุมรรคผลได้เหมือนกันในชาตินี้ แต่บุคคลประเภทที่ ๔ คือ ปทปรมะ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนามองว่า เป็นกลุ่มบุคคลที่สามารถปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายแห่งความดีได้ ทุกท่านต่างขยายเนื้อความยกบุคคลตัวอย่างเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่ายขึ้นว่า บุคคลแต่ละประเภทมีความแตกต่างกันโดยพิสดาร ทำให้ผู้ฟังเกิดความศรัทธาเลื่อมใส อยากพัฒนาจิตของตนก้าวเข้าสู่ความเป็นเวไนยบุคคลเพิ่มขึ้น

๒.๓ คุณลักษณะของเวไนยบุคคล

เมื่อจะกล่าวถึงคุณลักษณะหรือคุณพิเศษของเวไนยบุคคลในทางพระพุทธศาสนาแล้วนั้น พระพุทธเจ้าได้แสดงคุณลักษณะของเวไนยบุคคลออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๒.๓.๑ คุณธรรมของเวไนยบุคคล

ลักษณะคุณธรรมของเวไนยบุคคลที่ถือเป็นคุณงามความดีของบุคคลในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่บุคคลควรจะนำมาเป็นแบบอย่างปฏิบัติเพื่อจะได้บรรลุธรรมตามวัตถุประสงค์แห่งชีวิตในความเป็นมนุษย์แต่ละประเภท ซึ่งสามารถจัดแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) คุณธรรมของอุบาสกและอุบาสิกา

คุณธรรมหรือคุณสมบัติของอุบาสกและอุบาสิกาผู้ที่ได้ถือว่า “เป็นพุทธบริษัทแท้จริง” ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๕ ประการ ได้แก่

๑. สทฺโธ โหติ เป็นผู้มีศรัทธา

๒. สีลวา โหติ เป็นผู้มีศีล

๓. อโกตุหลมงฺคลิโก โหติ กมฺมํ ปจฺเจติ เป็นผู้ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล

๔. โน มงฺคลํ น อิโต พหิทฺธา ทกฺขิเณยฺยํ คเวสติ ไม่แสวงหาเขตบุญภายนอกศาสนา

๕. อิธ ปุพฺพการํ กโรติ ทำการสนับสนุนในศาสนา[๓๔]

(๒) คุณธรรมของพระภิกษุและพระภิกษุณี

คุณธรรมหรือคุณสมบัติของพระภิกษุและพระภิกษุณี ก็คือบุคคลผู้ที่ได้ชื่อว่า "เป็นพระสาวกผู้ออกจากเรือนมาบวช เรียกว่า พระสาวก และ พระสาวิกา" มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างอนาคาริกไม่ยุ่งเกี่ยวข้องด้วยเมถุนธรรม ซึ่งบางท่านก็สำเร็จเป็นเวไนยบุคคลตั้งแต่ยังมิได้บวช บางท่านบวชเข้ามาแล้วฟังธรรม หรือปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็สำเร็จเป็นเวไนยบุคคล หรือพระอริยบุคคลก็มี เมื่อบุคคลเหล่านั้นได้บรรลุมรรคผลต่างกัน ก็จะออกประพฤติคุณธรรมตามหน้าที่พระสาวกและพระสาวิกาของพระพุทธเจ้าในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงบ้าง ดังจะได้วิเคราะห์ให้เห็นเกี่ยวกับคุณธรรมของพระภิกษุและพระภิกษุณี ผู้เป็นนักเผยแผ่พระศาสนาให้มั่นคงมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีอยู่ ๕ ประการ ได้แก่

๑. อนุปุพฺพิกถา ด้วยการสอนให้ถูกต้องตามลำดับขั้นตอน มีการแสดงเนื้อหาหลักธรรมตามลำดับแห่งความยากง่ายได้อย่างลึกซึ้ง มีหลักการเหตุผลสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องไปตามลำดับ ทำให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตามได้ ดังเช่น ยสกุลบุตรผู้มีเรือน ๓ หลังเหมือนกับพระพุทธเจ้า เพื่ออยู่ใน ๓ ฤดู เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตแล้วเดินออกจากบ้านในยามราตรีไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ด้วยการเปล่งอุท่านว่า "ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ" ในขณะที่พระพุทธเจ้าเดินจงกรมอยู่นั้นได้มีพระดำรัสตอบว่า "ที่นี่ไม่วุ่นวายหนอ ที่นี่ไม่ขัดข้องหนอ เชิญมาที่นี่เถิด เราจะแสดงธรรมแก่ท่าน" ท่านเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อฟังธรรมอนุปุพพิกถา ๕ คือ ทาน ศีล สวรรค์ โทษแห่งกามคุณ คุณแห่งการบวช และอริยสัจเป็นที่สุด[๓๕] ได้ดวงตามเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันฉับพลัน จัดได้ว่าเป็นอุคฆฏิตัญญูบุคคล

---

[๓๔] องฺ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๑๗๕/๒๓๐.

[๓๕] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก), **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕.

๒. ปริยายทสฺสาวี สอนด้วยการจับจุดสำคัญมาขยายเนื้อความแห่งธรรมเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจตามเหตุผลนั้น มีความเข้าใจแต่ละแง่แต่ละประเด็น และสามารถทำให้ผู้ฟังเข้าใจกระจ่างแจ้งตามเหตุผล ดังเช่น พระรัฐบาลตอบปัญหาพระเจ้าโกรัพยะผู้เป็นกษัตริย์แห่งกุรุเรื่องความเสื่อม ๔ อย่าง ทำให้บุคคลออกบวช คือ ความแก่ชรา ความเจ็บป่วย ความสิ้นโภคทรัพย์ และความสิ้นญาติ ซึ่งพระเถระได้ทูลแก้ด้วยธรรมุเทส ๔ ประการ ได้แก่

๒.๑ โลก คือหมู่สัตว์ อันชราเป็นผู้นำไปใกล้ มีความไม่ยั่งยืน

๒.๒ โลก คือหมู่สัตว์ ไม่มีสิ่งใดป้องกันได้ ไม่ได้เป็นใหญ่เฉพาะตน

๒.๓ โลก คือหมู่สัตว์ ไม่มีสิ่งใดเป็นของตน จำต้องละสิ่งนั้น

๒.๔ โลก คือหมู่สัตว์ มีความพร่องเป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เพราะตัณหา[๓๖]

๓. อนุทยตา ตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาที่จะสอนให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริง เพื่อจะได้บรรลุมรรคผลนิพพาน หรือบรรลุประโยชน์สูงสุดแห่งการแสดงธรรม ดังเช่นอรรถกถาธรรมบทภาคที่ ๑ ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พระจักขุบาลเถระว่า

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกํว วหโต ปทํ[๓๗]

แปลความว่า ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น ดุจล้ออันหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น[๓๘]

๔. อนามิสนฺตร ไม่ได้แสดงธรรมเพราะเห็นแก่อามิสสินจ้างที่จะได้รับ สอนไปตามหน้าที่แห่งนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ดีมีคุณธรรม ดังเช่นในอรรถกถาธรรมบทภาคที่ ๑ เรื่องจุลกาลมหากาลว่า

อสุภานุปสฺสึ วิหรนฺตํ อินฺทฺริเยสุ สุสํวุตํ
โภชนมฺหิ จ มตฺตญฺญุํ สทฺธํ อารทฺธวีริยํ
ตํ เว ปสหตี มาโร วาโต รุกฺขํว ทุพฺพลํ[๓๙]

---

[๓๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

[๓๗] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๓.

[๓๘] เทพ สุนทรศารทูล, **พระธรรมบทไตรพากย์ พระธรรมบทคำโคลง**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

[๓๙] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖/ ๖๗.

แปลความว่า มารย่อมไม่ย่ำยีบุคคลผู้มักเห็นอารมณ์ว่าไม่งาม สำรวมอินทรีย์ดี รู้จักประมาณในการบริโภค มีศรัทธา ปรารภความเพียร เหมือนลมไม่อาจพัดภูเขาศิลาแท่งทึบให้แตกแยกได้ ฉะนั้น[๔๐]

๕. อนุปหจฺจ ไม่แสดงธรรมแบบยกตนข่มผู้อื่น หรือแสดงธรรมแบบกระทบผู้อื่นให้ได้รับความคับข้องใจ เป็นการแสดงตามลำดับแห่งเนื้อหาความเป็นจริง ดังเช่นพระมหากัจจายนะเป็นผู้ที่แสดงธรรมได้ไพเราะ และได้รับการยกย่อง หรือ เอตทัคคะว่า "ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้อธิบายหัวข้อธรรมให้พิสดาร" หรือพระธรรมทินนาเถรีเป็นผู้ตอบปัญหาวิสาขอุบาสกเรื่องโสดาปัตติมรรค แต่วิสาขอุบาสกถามเกินภูมิธรรมแห่งตนเอง จึงถูกทักท้วง เกิดความสงสัยไปทูลถามพระพุทธเจ้า ก็ทรงตอบยืนยันตามเดิม และได้รับการยกย่อง หรือ เอตทัคคะว่า "ผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้เป็นธรรมถึก" [๔๑]

๒.๓.๒ ลักษณะนิสัยของเวไนยบุคคล

ถ้าจะกล่าวถึงลักษณะนิสัยของเวไนยบุคคลแล้วนั้น ในอรรถกถาธรรมบทพระพุทธศาสนามีหลักฐานปรากฏอยู่ชัดเจน เป็นเรื่องเกี่ยวกับตำราทำนายลักษณะนิสัยของเวไนยบุคคลตามลัทธิความเชื่อของพราหมณ์ ดังที่ปรากฏอยู่ในอรรถกถาธรรมบทเรื่องพระนางสามาวดี ตอนหนึ่งที่มาคันทิยพราหมณ์กล่าวไว้ว่า

รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว
ทุฏฺฐสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ
มูฬฺหสฺส โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ
วิวฏฺฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปทํ[๔๒]

แปลความว่า ก็รอยเท้าของคนเจ้าราคะ เป็นรอยกระโหย่งกลาง รอยเท้าของคนเจ้าโทสะ เป็นรอยขยุ้ม รอยเท้าของคนเจ้าโมหะ เป็นรอยเลอะเลือน (แต่) รอยเท้าเช่นนี้นี่เป็นรอยเท้าของท่านผู้มีหลังคา (คือกิเลส) อันเปิดแล้ว[๔๓]

---

[๔๐] เทพ สุนทรศารทูล, **พระธรรมบทไตรพากย์ พระธรรมบทคำโคลง**, หน้า ๔.

[๔๑] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก), **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๓๓, ๗๒.

[๔๒] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/ ๑๕/๔๐-๔๑.

[๔๓] สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบทภาคที่ ๒ แปลโดยพยัญชนะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๑), หน้า ๓๗.

แม้แต่ลักษณะการเดินก็ยังสามารถบอกลักษณะนิสัยของบุคคลได้ว่า บุคคลนั้นมีราคะ โทสะ โมหะ ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว บุคคลในทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ (๑) บุคคลประเภทธรรมดา (ปทปรมะ) ซึ่งบุคคลประเภทนี้อาจจะมีความรู้ดี หรือมีปัญญาดี ดังเช่นพระเทวทัตเป็นผู้ฉลาดมีความรู้ดีสามารถเสนอบัญญัติพระวินัยเรื่องธุดงควัตร เพื่อเป็นข้อวัตรปฏิบัติให้แก่พระภิกษุอย่างเคร่งครัด แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาต นี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของบุคคลผู้มีศรัทธาออกบวช แต่ก็ไม่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ กลับตกนรกในที่สุด ก็เพราะมีลักษณะนิสัยความโลภ (๒) บุคคลประเภทเวไนยบุคคล หรือพระอริยบุคคล เป็นกลุ่มบุคคลที่บรรลุมรรคผลด้วยการฟังธรรม มีทั้งอุคฆฏิตัญญูบุคคล วิปจิตัญญูบุคคล และเนยยบุคคล เป็นที่สุด จึงเป็นที่มาของการวิเคราะห์ลักษณะนิสัยของเวไนยบุคคลโดยทั่วไปแล้ว มีอยู่ ๘ ประเภท แบ่งเป็น ๔ คู่ คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี (พระสกทาคามี) พระอนาคามี พระอรหันต์ หมายเอาท่านผู้ได้บรรลุอริยผลในวันข้างหน้า[๔๔] ได้แก่

๑. ลักษณะนิสัยของเวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค หมายถึงบุคคลที่เข้าถึงกระแสแห่งอริยมรรค ตามบาลีที่ว่า "อริยมคฺคโสตํ อาปนฺนา" หรือ บุคคลที่เข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพาน กระแสแห่งโสดาปัตติผลนั่นคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ตามบาลีที่ว่า "นิพฺพานํ ปติ สนฺทนโต โสโต วุจฺจติ อริโย อฏฺฐงฺคิกมคฺโค ตสฺส อาทิโต ปชฺชนํ โสตาปตฺติ"[๔๕] ซึ่งลักษณะนิสัยเวไนยบุคคลหรือคุณสมบัติพื้นฐานของพระโสดาบันมีอยู่ ๓ ประการ เรียกว่า "สังโยชน์" ได้แก่

๑.๑ เป็นบุคคลที่ไม่มีความยึดถือตัวตนว่าเป็นอัตตา มองเห็นสังขารเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับลงตามธรรมดาแห่งโลก ที่เรียกว่า ไม่มีสักกายทิฏฐิ

๑.๒ เป็นบุคคลที่ไม่มีความสงสัยลังเลในบาปบุญคุณโทษ มีแต่ความศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า ไม่มีวิจิกิจฉา

๑.๓ เป็นบุคคลที่ไม่มีความเชื่อแบบหลงงมงาย มีแต่ความศรัทธามั่นในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า ไม่มีสีลัพพตปรามาส[๔๖]

---

[๔๔] ที.สี. (บาลี) ๙/๑๙๙/๔๗.

[๔๕] อภิ.วตารฏีกา (บาลี) ๑/๒๒๐/๘๙.

[๔๖] อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๔๒๔/๑๑๘.

๒. ลักษณะนิสัยของเวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล หมายถึงบุคคลที่มีดวงตาเห็นธรรมปราศจากมลทิน รู้จักเหตุที่ควรและไม่ควร สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมมีความดับเป็นธรรมดา พ้นแล้วจากอธรรมทั้งหลาย ตามพระบาลีที่ว่า "วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ ยงฺกญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ"[๔๗] ซึ่งลักษณะนิสัยเวไนยบุคคลพระโสดาบัน ๓ จำพวก คือ

๒.๑ เอกพีชีโสดาบัน คือ เวไนยบุคคลผู้ต้องเกิดเป็นมนุษย์หรือบังเกิดในเทวโลกอีกเพียงครั้งเดียวแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ในภพที่เกิดนั้น อย่างน้อยละสังโยชน์ ๓ ได้ เรียกว่า เอกพีชี แปลว่า มีพืชคือภพอันเดียว[๔๘]

๒.๒ โกลังโกลโสดาบัน คือ เวไนยบุคคลผู้ที่ท่องเที่ยวอยู่ในภพ ทั้งเทวดาหรือมนุษย์อีกไม่เกิน ๓ ภพ หรือกลับมาเกิดอีกไม่เกิน ๓ ภพ จึงบรรลุพระอรหันต์ เรียกว่า โกลังโกละ แปลว่า ไปสู่ตระกูลจากตระกูล[๔๙]

๒.๓ สัตตักขัตตุปรมโสดาบันคือ เวไนยบุคคลผู้ที่ท่องเที่ยวอยู่ในภพอีกไม่เกิน ๗ ภพ หรือเป็นผู้ที่ไม่ตกอยู่ในอบายภูมิ ๔ มีนรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เปรต และอสุรกาย เป็นที่แน่นอนจะสำเร็จมรรค ๓ เบื้องสูง มีสกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค เมื่อเกิดเป็นเทวดาหรือมนุษย์ไม่เกิน ๗ ชาติ ต้องบรรลุธรรมแน่นอน เรียกว่า สัตตักขัตตุปรมะ แปลว่า มี ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง[๕๐]

๓. เวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีมรรค (สกิทาคามิมรรค) หมายถึงบุคคลผู้มาสู่โลกนี้อีกได้ไม่เกินหนึ่งภพ เป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำเด็ดขาด แล้วทำกิเลสกองใหญ่ให้เบาบางลง ได้แก่ ราคะ ความกำหนัดยินดีในวัตถุกามทั้งหลาย โทสะ ความไม่พอใจ ไม่ชอบใจ ความประทุษร้าย และโมหะ ความหลงที่ไม่รู้จริง[๕๑]

๔. เวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามิผล หมายถึงลักษณะนิสัยเวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามิผล มีอยู่ ๕ จำพวก คือ

๔.๑ เวไนยบุคคลผู้บรรลุสกทาคามิผลในมนุษย์โลก แล้วไปเกิดในเทวโลกบรรลุอรหัตตผลและนิพพานในเทวโลกนั้น

---

[๔๗] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๕, วิ.จู. (บาลี) ๗/๓๐๕/๗๕.

[๔๘] องฺ.อ. (ไทย) ๒/๘๘/๒๔๒.

[๔๙] อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๒/๑๒๒.

[๕๐] อภิ.ปุ. (ไทย) ๓/๓๑/๕๓.

[๕๑] พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), **ธรรมปริทรรศน์ ๒**, หน้า ๓.

๔.๒ เวไนยบุคคลผู้บรรลุสกทาคามิผลในเทวโลก แล้วมาเกิดในมนุษย์โลกอีก บรรลุอรหัตตผลและนิพพานในมนุษย์โลก

๔.๓ เวไนยบุคคลผู้บรรลุสกทาคามิผลในเทวโลก แล้วบรรลุอรหัตตผลในเทวโลกและนิพพานในเทวโลกนั้น

๔.๔ เวไนยบุคคลผู้บรรลุสกทาคามิผลในมนุษย์โลก แล้วบรรลุอรหัตตผลและนิพพานในมนุษย์โลก

๔.๕ เวไนยบุคคลผู้บรรลุสกทาคามิผลในมนุษย์โลกนี้ แล้วไปเกิดในเทวโลกอยู่ในเทวโลกจนสิ้นอายุ แล้วกลับมาเกิดในมนุษย์โลกนี้อีกครั้งเดียว บรรลุอรหัตตผลและนิพพานในมนุษย์โลก

๕. เวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในอนาคามิมรรค หมายถึงบุคคลผู้ละสังโยชน์ ๕ ได้อย่างเด็ดขาด มีกามราคะ ความยินดีในกามคุณ และปฏิฆะ ความขับข้องใจเป็นที่สุด[๕๒]

๖. เวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในอนาคามิผล หมายถึงบุคคลที่ไม่กลับมาเกิดในโลกนี้อีก และจะไปเกิดเฉพาะในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ๕ ชั้น ได้แก่ อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา โดยเวไนยบุคคลประเภทนี้เกิดได้ด้วยอำนาจแห่งอินทรีย์แก่กล้าเพียงเท่านั้น[๕๓] มีอยู่ ๕ จำพวก คือ

๖.๑ อันตราปรินิพพายี ผู้ปรินิพพานในระหว่าง คือ เกิดในชั้นสุทธาวาสภพใดภพหนึ่ง แล้วอายุยังไม่ถึงกึ่ง ก็ปรินิพพาน

๖.๒ อุปหัจจปรินิพพายี ผู้จวนจะถึงปรินิพพาน คือ เมื่ออายุพ้นกึ่งแล้วจวนจะถึงสิ้นอายุจึงปรินิพพาน

๖.๓ อสังขารปรินิพพายี ผู้จะปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้แรงชักจูง คือปรินิพพานโดยง่าย ไม่ต้องใช้ความเพียรนัก

๖.๔ สสังขารปรินิพพายี ผู้จะปรินิพพานโดยใช้แรงชักจูง คือ ปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก

๖.๕ อุทธังโสโตอกนิฏฐคามี ผู้มีกระแสในเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ คือ เกิดในชั้นสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วก็ตาม จะเกิดเลื่อนต่อขึ้นไปจนถึงชั้นอกนิฏฐภพแล้วจึงปรินิพพาน

---

[๕๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

[๕๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๗. เวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในอรหัตตมรรค หมายถึงบุคคลผู้สิ้นกิเลสแล้ว เป็นพระอริยบุคคลที่ไม่กลับมาเกิดอีก[๕๔]

๘. เวไนยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในอรหัตตผล หมายถึงบุคคลผู้สิ้นกิเลส หรือผู้สำเร็จมรรคผลแห่งกระแสพระนิพพานที่แตกต่างกัน ตามบารมีธรรมที่บำเพ็ญมาแต่อดีตชาติ โดยจัดออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๘.๑ สุกฺขวิปสฺสโก เป็นเวไนยบุคคลผู้สำเร็จมรรคผล หรือผู้เห็นแจ้งอย่างแห้งแล้ง ด้วยการเจริญวิปัสสนาล้วน ๆ

๘.๒ เตวิชฺโช เป็นเวไนยบุคคลผู้สำเร็จมรรคผลได้ด้วยวิชชา ๓

๘.๓ ฉฬภิญฺโญ เป็นเวไนยบุคคลผู้สำเร็จมรรคผลได้ด้วยอภิญญา ๖

๘.๔ ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต เป็นเวไนยบุคคลผู้สำเร็จมรรคผลได้ด้วยการเข้าถึงปฏิสัมภิทา ๔[๕๕]

๒.๓.๓ จริตของเวไนยบุคคล

คำว่า จริตของเวไนยบุคคล หมายถึงลักษณะพฤติกรรมที่เวไนยบุคคลแสดงออกมา อันเป็นพฤติกรรมประจำสันดาน หรือพื้นเพแห่งจิต เป็นลักษณะอุปนิสัยใจคอและพฤติกรรมของเวไนยบุคคลที่ติดตามมาตั้งแต่อดีตชาติ หรือการสั่งสมบารมีในชาติปัจจุบัน[๕๖] ในบางครั้งสังเกตได้จากลักษณะพฤติกรรมแห่งอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งลักษณะแห่งจริตตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสาจารย์ได้แบ่งจริตของเวไนยบุคคลออกเป็น ๖ ประเภท ดังพระบาลีว่า

ราคจริโต หิ ปกติคมเนน คจฺฉนฺโต จาตุริเยน คจฺฉติ สนิกํ ปาทํ นิกฺขิปติ สมํ นิกฺขิปติ สมํ อุทฺธรติ. อุกฺกุฏิกญฺจสฺส ปทํ โหติ.

โทสจริโต ปาทคฺเคหิ ขณนฺโต วิย คจฺฉติ สหสา ปาทํ นิกฺขิปติ สหสา อุทฺธรติ. อนุกฑฺฒิตญฺจสฺส ปทํ โหติ.

โมหจริโต ปริพฺยากุลาย คติยา คจฺฉติ ฉมฺภิโต วิย ปาทํ นิกฺขิปติ ฉมฺภิโต

---

[๕๔] อภิ.มูลฏีกา อ้างใน ไสว มาลาทอง, **สารคดีในพระไตรปิฎก วัมมิกสูตร**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๒-๒๒๘.

[๕๕] คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, **ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๙.

[๕๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๐.

วิย ปาทํ อุทฺธรติ. สหสานุปีฬิตญฺจสฺส

ปทํ โหติ. วุตฺตมฺปิ เจตํ มาคณฺฑิยสุตฺตุปฺปตฺติยํ

รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว ทุฏฺฐสฺส โหติ อนุกฑฺฒิตํ ปทํ

มุฬฺหสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ วิวฏฺฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปทนฺติ

สทฺธาจริตาทโย ปน ยสฺมา ราคจริตาทีนํ สภาคา

ตสฺมา เตสมฺปิ ตาทิโสว อิริยาปโถ โหติ[๕๗] แปลความว่า

๑. ราคจริต เป็นบุคคลมีลักษณะนิสัยทั่วไป มักมีอิริยาบถเรียบร้อย ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ก็พอเหมาะพองามไม่รวดเร็วเกินไป ทำงานมีความประณีตเรียบร้อย ชอบรับประทานอาหารที่มีรสไม่จัดมากเกินไป เวลารับประทานก็ค่อย ๆ ไม่มูมมามจนเกินไป มีนิสัยชอบสวย ๆ งาม ๆ เป็นคนที่มีรสนิยมสูง มีข้อเสียคือเป็นคนเจ้าเล่ห์เพทุบาย โอ้อวดถือตัวมาก มักใหญ่ใฝ่สูง

๒. โทสจริต เป็นบุคคลคล่องตัว กระฉับกระเฉง ว่องไว เวลายืน เดิน นั่ง นอน ไม่อืดอาด ทำอะไรด้วยความรวดเร็วเรียบร้อย ชอบรับประทานอาหารรสจัด ไม่ค่อยเรียบร้อย ไม่สนใจของสวยงาม มีความคิดที่รุนแรง หงุดหงิดง่าย ชอบผูกอาฆาตผู้อื่น เป็นคนอวดเก่งชอบยกตนข่มท่าน ไม่เห็นความสำคัญของบุคคลอื่น

๓. โมหจริต เป็นบุคคลที่ไม่ค่อยเรียบร้อยเดินเสียงดัง แต่งตัวรุ่มร่าม เซื่องซึม หงอยเหงา ชอบหลับ ชอบทำงานค้าง แม้งานที่ทำก็ไม่เรียบร้อย มีความคิดที่ไม่ค่อยสร้างสรรค์

๔. วิตกจริต ในบุคคลประเภทนี้จะมีโมหจริตอยู่ด้วย มีนิสัยเชื่องช้า ไม่กระฉับกระเฉง จิตฟุ้งซ่าน ทำงานก็ไม่ค่อยมีระเบียบเรียบร้อย มักคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่ขยันประกอบการงานแห่งชีวิต

๕. สัทธาจริต ลักษณะนิสัยของคนประเภทนี้ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน หรือทำกิจกรรมอย่างอื่น มีลักษณะคล้ายคลึงกับพวกราคะจริต เป็นผู้ที่มีจิตอ่อนไหว เชื่อคนได้ง่าย เพราะมีศรัทธาจริตทุ่มเทกำลังทุกอย่าง ข้อเสียคือจะถูกบุคคลชักจูงไปในทางที่ผิด

๖. พุทธิจริต ลักษณะนิสัยเป็นผู้มีปัญญาค่อนข้างที่จะเร็วกระฉับกระเฉง ทำสิ่งใดค่อนข้างเร็ว แต่ไม่เรียบร้อยมากหนัก มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีลักษณะคล้ายคลึง

---

[๕๗] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๓๒.

กับพวกโทสจริต แต่เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย มักคบหาสมาคมกับเพื่อนฝูง รู้จักใช้เหตุผล เป็นผู้ที่ระมัดระวังในการทำงาน[๕๘]

๒.๓.๔ สรุปคุณลักษณะของเวไนยบุคคล

สรุปคุณลักษณะของเวไนยบุคคล ประกอบด้วยคุณธรรมของเวไนยบุคคลในพระพุทธศาสนาแต่ละประเภทที่จะต้องทำให้มีในตน โดยเริ่มตั้งแต่การพัฒนาคุณธรรมของบุคคลประเภทปทปรมบุคคลคือผู้ที่ไม่ใช่เวไนยบุคคล สู่การพัฒนาตนเองเข้าสู่ความเป็นเวไนยบุคคล หรือพระอริยบุคคล หรือกลุ่มบุคคลพิเศษ เป็นต้นว่า พระภิกษุ และพระภิกษุณี นี้เป็นการพัฒนาคุณธรรม ก้าวเข้าสู่ความเป็นลักษณะนิสัยของแต่ละประเภทที่ได้บรรลุมรรคผล ดังเช่น พระโสดาบันจะกลับมาเกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติ มีศรัทธายึดมั่นในพระพุทธศาสนา เวไนยบุคคลและบุคคลผู้ที่ไม่ใช่เวไนยบุคคล แต่ละประเภทยังมีจริตติดตัวมา ส่งผลให้มีอุปนิสัยพฤติกรรมแตกต่างกันไป

๒.๔ บุพพกรรมของเวไนยบุคคล

ในพระพุทธศาสนามีคำสอนเรื่องกรรมในอดีตชาติ เรียกว่า บุพพกรรม หมายถึงกรรมในอดีต การกระทำของบุคคลไม่ว่าดีหรือชั่วมี ๓ ทาง ได้แก่ การทำทางกาย ทางวาจาและทางใจ ชื่อว่า “กรรม” ดังปรากฏในพระไตรปิฎกข้อความตอนหนึ่งว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลตั้งใจแล้ว หรือคิดแล้ว ย่อมกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ”[๕๙] พระพุทธศาสนาได้สอนให้คนเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ไม่ว่าจะเป็นเวไนยบุคคลที่เป็นพระอริยบุคคล หรือบุคคลที่ไม่ใช่เวไนยบุคคล ต่างก็มีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยกรรมอันเกิดจากผลของการกระทำนั้น บุคคลไม่สามารถทำหรือรับผลแทนกันได้ ดังปรากฏอยู่ในพระสูตรตอนหนึ่งว่า “....หญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะได้รับผลของกรรมนั้น”[๖๐] จึงเป็นที่มา ของการศึกษาวิเคราะห์บุพพกรรมของเวไนยบุคคลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

---

[๕๘] ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๗๒๗/๑๔๓๕.

[๕๙] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑.

[๖๐] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๕๗๙/๒๓๖.

๒.๔.๑ บุพพกรรมของอุคฆฏิตัญญู

เมื่อจะกล่าวถึงบุพพกรรมของเวไนยบุคคลประเภทอุคฆฏิตัญญูแล้วนั้น ก็เป็นบุคคลประเภทที่สำเร็จมรรคผลเร็ว ซึ่งบุคคลนั้นอาจจะสำเร็จได้ด้วยการฟังธรรมโดยตรงหรือการเห็นอิริยาบถอาการของบุคคลอื่นเกิดความเลื่อมใส ดังเช่น พาหิยะ หรือพระทารุจีริยเถระเป็นตัวอย่าง เมื่อมหาพรหมผู้เป็นสหายกันมาในอดีตชาติมาบอกว่า “ตนเองมิใช่พระอรหันต์จริง อย่าได้หลอกหลวงเขาอยู่บนเกาะนี้อีกต่อไปเลย” จึงเกิดความสลดใจว่า “อโห ภาริยํ กมฺมํ กตํ อหํ...”[๖๑] แปลความว่า โอ เราทำกรรมหนัก โดยมหาพรหมที่เป็นเพื่อนกันในอดีตชาติ ได้บอกให้พาหิยะไปหาพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าที่เมืองสาวัตถี อยู่ในชนบทแถบทิศอุดร ในขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังเดินบิณฑบาตอยู่ด้วยพระพุทธสิริอันงามหาสิ่งเปรียบเทียบมิได้ แล้วพาหิยะเข้าไปถวายบังคมเบญจางคประดิษฐ์ที่แทบพระบาทกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงแสดงธรรมแก่ข้าพระพุทธองค์........สิ้นกาลนานเถิด” เมื่อพาหิยะทูลอ้อนวอนอยู่อย่างนั้น ๒ – ๓ ครั้ง พระพุทธองค์พิจารณาเห็นอุปนิสัยที่จะบรรลุมรรคผลแล้ว จึงตรัสว่า “ตสฺมาติห เต พาหิย เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ทิฏฺเฐ ทิฏฺฐมตฺตํ ภวิสฺสติ”[๖๒] แปลความว่า “พาหิยะ เพราะเหตุนั้น เธอพึงศึกษาในพระศาสนานี้อย่างนี้ว่า เมื่อรูปเราได้เห็นแล้ว รูปสักเป็นเพียงเราเห็น” เมื่อพาหิยะได้ฟังพระธรรมเพียงเล็กน้อยก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทันที จึงทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์พิจารณาดูบุพพกรรมแล้ว จึงตรัสถามถึงเรื่องบาตรและจีวรที่ยังมีไม่ครบ เพื่อให้ท่านพาหิยะออกไปแสวงหาบาตรและจีวรก่อนจึงจะอุปสมบทให้ เพราะในอดีตชาติท่านเป็นพระภิกษุในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่า “กัสสปะ” ท่านไม่เคยแบ่งอาหารบิณฑบาตให้แก่ภิกษุอื่นเลย แม้แต่สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วบาตรและจีวรของท่านก็มิได้สำเร็จมาด้วยฤทธิ์เหมือนบุคคลอื่น ในขณะที่เขาแสวงหาบาตรและจีวรอยู่นั้น ก็ถูกโคแม่ลูกอ่อนขวิดตาย พระพุทธเจ้าจึงสั่งให้ภิกษุช่วยกันทำฌาปนกิจสรีระแล้วนำไปบรรจุไว้ในสถูป และทรงแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะว่า “ภิกษุทั้งหลาย พาหิยทารุจีริยะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางตรัสรู้เร็ว” เรียกว่า “เวไนยบุคคลประเภท ขิปปาภิญญา” ด้วยการตรัสเป็นคาถายกย่องไว้ว่า

สหสฺสมฺปิ เจ คาถา อนตฺถปทสญฺหิตา
เอกํ คาถาปทํ เสยฺโย ยํ สุตฺวา อุปสมฺมติ[๖๓]

---

[๖๑] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๘๒/๙๔.

[๖๒] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๘๖/๙๗.

[๖๓] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๙๘.

แปลความว่า หากว่า คาถาแม้พันหนึ่ง ไม่ประกอบด้วยบทเป็นประโยชน์ ไม่ประเสริฐ บทแห่งคาถาบทเดียว ซึ่งบุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ประเสริฐกว่า[๖๔]

นี้แสดงให้เห็นได้ว่า พาหิยะเป็นผู้มีความต้องการฟังธรรมมาก และบุพพกรรมในอดีตที่เคยบำเพ็ญเป็นพระภิกษุมาช่วยส่งผลให้ท่านสำเร็จมรรคผลฉับพลัน ส่วนกรรมที่ทำในปัจจุบันที่ท่านหลอกลวงเขานั้น เป็นกรรมแบบไม่ได้ตั้งใจทำชั่วโดยตรง เป็นแต่สักว่าทำเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดเท่านั้น

๒.๔.๒ บุพพกรรมของวิปจิตัญญู

เมื่อจะกล่าวถึงบุพพกรรมของเวไนยบุคคลประเภทวิปจิตัญญูแล้ว ถือเป็นบุคคลที่ท่านอธิบายเนื้อหาหัวข้อธรรมให้พิสดารก็สามารถบรรลุมรรคผลได้ บุคคลประเภทนี้เรียกว่า "วิปจิตัญญู หรือบุคคลที่ฟังซ้ำบ่อย ๆ จนเกิดความเห็นคล้อยตามคุณแห่งธรรมเป็นเครื่องพ้นทุกข์ได้" โดยมากเวไนยบุคคลประเภทนี้จะมีบุพพกรรมในอดีต และกรรมในปัจจุบันมาคอยปิดกั้นอยู่ ดังเช่น องคุลิมาลถูกศิษย์อาจารย์ทิศาปาโมกข์ร่วมสำนักอิจฉาเป็นเหตุให้อาจารย์ทิศาปาโมกข์เกียจชัง จึงออกอุบายให้องคุลิมาลไปฆ่าคนมาก่อนแล้วจะต้องตัดนิ้วมาคนละนิ้วให้ครบ ๑,๐๐๐ นิ้ว จึงจะบอกศิลปศาสตร์ที่สุดยอดแห่งสำนักให้เรียกว่า "วิษณุมนต์" ทำให้องคุลิมาลหลงเชื่อทำตามนั้น นอกจากพระพุทธเจ้าไม่มีใครสามารถช่วยให้พ้นจากมาตุฆาต (ฆ่ามารดา) ได้ รุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปโปรด ทำให้องคุลิมาลไล่ตามเพื่อจะปลงพระชนม์ ด้วยการร้องตะโกนว่า "พระหยุดก่อน..." พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า "เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด" เพียงแค่นั้นทำให้องคุลิมาลได้สติกลับคืนมาพร้อมกับโยนศัสตราวุธทิ้ง มอบลงแทบพระบาททูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุติดตามพระพุทธองค์เข้าไปในเชตวันมหาวิหาร ในขณะที่ท่านบวชเข้ามาแล้วก็ยังมิได้สำเร็จมรรคผลใด ๆ แม้ท่านมีความสามารถช่วยเหลือให้ชาวบ้านคลอดบุตรได้ง่ายก็ตาม เป็นเพราะท่านยังมีความวิตกเกี่ยวกับกรรมที่ทำในปัจจุบันที่เคยเข่นฆ่าคนมาเป็นจำนวนมาก ในวันหนึ่งพระพุทธเจ้าจึงประทานโอวาทเตือนสติให้ว่า

องคุลิมาล ท่านจงชำระบาปกรรมทั้งปวงให้พ้นจากสันดาน ดังห้วงน้ำที่มีสาหร่ายที่มีบุคคลนำมา นำสาหร่ายนั้นออกให้หมด ด้วยปัญญาเป็นสมุจเฉทปทาน[๖๕]

---

[๖๔] สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบทภาคที่ ๔ แปลโดยพยัญชนะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕๑.

[๖๕] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก), **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, หน้า ๔๕-๔๗.

นอกจากนั้น ยังมีเรื่องพระจิตตหัตถเถระ ผู้ซึ่งบวชสึกถึง ๗ ครั้ง จึงสำเร็จมรรคผล ใครจะแสดงธรรมใดให้ฟังก็ไม่อาจเข้าถึงเนื้อหานั้นได้ เพราะบุพพกรรมในอดีตของท่านสมัยที่เป็นกุฑทาลบัณฑิตอยู่ในเมืองพาราณสี ได้บวชสึกถึง ๗ ครั้งอย่างนี้ ก่อนบวชครั้งสุดท้ายเขาได้โยนจอบเหี้ยนลงในแม่น้ำคงคา แล้วกล่าวว่า "ชิตํ เม" แปลความว่า "เราชนะแล้ว" จึงเป็นเหตุให้พระเจ้าพรหมทัตต์พึ่งรบชนะข้าศึกมาตกพระทัย จึงเข้ามาถามกุฑทาลบัณฑิตทราบความจริง จึงได้สติกลับคืนมาออกบวชเช่นกัน ผลของบุพพกรรมในอดีตนั้นส่งผลให้ท่านบวช ๗ ครั้ง จึงได้สำเร็จมรรคผลในวันที่ภรรยาตั้งครรภ์อยู่ นอนกรน จึงเกิดความสลดใจกลับคืนมาขอบวชในพระพุทธศาสนา ฟังธรรมอีกนิดหน่อยก็สำเร็จมรรคผล จัดเป็นพระอริยบุคคลประเภทวิปจิตัญญู ดังพระคาถาที่ว่า

อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส สทฺธมฺมํ อวิชานโต
ปริปฺลวปสาทสฺส ปญฺญา น ปริปูรติ
อนวสฺสุตจิตฺตสฺส อนนฺวาหตเจตโส
ปุญฺญปาปหีนสฺส นตฺถิ ชาครโต ภยํ[๖๖]

แปลความว่า ปัญญาย่อมไม่เต็มรอบแก่บุคคลผู้มีจิตอันไม่ตั้งมั่นลงแล้ว ผู้ไม่รู้แจ้งอยู่ซึ่งพระสัทธรรม ผู้มีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย ความกลัวย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีจิตอันราคะไม่รั่วรดแล้ว มีใจไม่ถูกโทสะตามกระทบ ละบุญและบาปได้[๖๗]

๒.๔.๓ บุพพกรรมของเนยยะ

เมื่อจะกล่าวถึงบุพพกรรมของเวไนยบุคคลประเภทเนยยะแล้ว ถือเป็นบุคคลประเภทที่พอจะแนะนำสั่งสอนได้แต่ต้องใช้กาลเวลา มีความเพียรพยายามให้มาก พร้อมทั้งตั้งใจฟังคำอธิบายเหตุผลให้มากแล้ว บุคคลนั้นก็จะสามารถบรรลุมรรคผลได้ ดังเช่นพระนันทเถระผู้บวชเพราะความเกรงพระทัยพระพุทธเจ้า ในขณะที่กรรมที่ทำในปัจจุบันนั้นคือกำลังทำพิธีวิวาหมงคล (แต่งงาน) กับนางชนบทกัลยาณีผู้ที่มีความสวยงาม บุคคลปุถุชนย่อมมีราคจริตเป็นธรรมดา จึงเป็นเหตุให้ท่านบวชแล้วสำเร็จมรรคผลช้า พระพุทธเจ้าต้องใช้เทคนิควิธีการหลอกล่อเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ทำตามคำแนะนำนั้น หวังเพื่อให้ได้นางฟ้าจนถูกเพื่อนภิกษุล้อเรียนว่า "ผู้รับจ้างพระพุทธเจ้า" ท่านจึงต้องตั้งใจปฏิบัติจริงจนสำเร็จ

---

[๖๖] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๘/๑๓๖.

[๖๗] สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบทภาคที่ ๒ แปลโดยพยัญชนะ**, หน้า ๑๒๙ -๑๓๑.

มรรคผล และเป็นข้อสังเกตได้ว่าท่านเป็นคนมีปัญญามาก แต่สาเหตุการบรรลุมรรคผลช้ามาจากกรรมที่ทำในปัจจุบันกับบุพพกรรมในอดีตที่เคยเป็นลามาปิดกั้น ส่งผลให้ท่านบรรลุมรรคผลช้า ต้องใช้ความพยายามอธิบายเนื้อหาธรรมให้ฟังบ่อย ๆ ดังคาถาธรรมบทว่า

ยสฺส ติณฺโณ กามปงฺโก มทฺทิโต จ กามกณฺฏโก
โมหกฺขยมนุปฺปตฺโต สุขทุกฺเข น เวธติ[๖๘]

แปลความว่า เปือกตมคือกาม อันบุคคลใดข้ามแล้ว และหนามคือกามบุคคลใดย่ำยีแล้ว บุคคลนั้น ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งโมหะ ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์ [๖๙]

นอกจากนั้น ยังมีเรื่องบุพพกรรมของพระโสไรยะผู้มีความคิดกำหนัดในสรีระของพระมหากัจจายนเถระจนกลายเพศเป็นหญิง แล้วกลับได้เพศชายคืนมาในวันหนึ่ง ต่อจากนั้นจึงออกบวชในพระพุทธศาสนาออกติดตามพระอุปัชฌาย์ไปในทิศต่าง ๆ เป็นเวลานานจึงสำเร็จมรรคผลได้ เพราะกรรมที่ทำในปัจจุบันมาขัดขวางคือความรักแห่งบิดา-มารดา ทำให้ประชาชนติดตามถามท่านอยู่บ่อย ๆ จนไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม ซึ่งท่านก็เคยเป็นทั้งบิดาและมารดามาแล้ว เมื่อสำเร็จมรรคผลแล้ว ความรักทั้งสองเพศไม่มีอีกต่อไปแล้ว ดังพระคาถาที่ว่า

น ตํ มาตา ปิตา กยิรา อญฺเญ วาปิจ ญาตกา
สมฺมาปณิหิตํ จิตฺตํ เสยฺยโส นํ ตโต กเร[๗๐]

แปลความว่า มารดา บิดา และญาติทั้งหลาย ไม่พึงกระทำเหตุนั้น (ให้ได้) (แต่) จิตที่ตั้งไว้ชอบแล้ว พึงกระทำบุคคลนั้นให้ประเสริฐกว่าเหตุนั้นได้[๗๑]

---

[๖๘] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙/๑๑๒.

[๖๙] สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบทภาคที่ ๑ แปลโดยพยัญชนะ**, หน้า ๑๐๘.

[๗๐] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๑๕๗.

[๗๑] สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบทภาคที่ ๒ แปลโดยพยัญชนะ**, หน้า ๑๕๓.

๒.๔.๔ สรุปบุพพกรรมของเวไนยบุคคล

สรุปบุพพกรรมของเวไนยบุคคลแล้ว โดยมากเป็นบุพพกรรมที่เวไนยบุคคลเคยทำมาแล้วในอดีตชาติ และกรรมที่ทำในชาติปัจจุบัน ส่งผลให้ปรากฏเป็นเงาตามตัว ดังเช่นบุพพกรรมของพระพาหิยเถระ สำเร็จเป็นอุคฆฏิตัญญูบุคคลฉับพลัน แต่ยังมิทันได้บวชก็ถูกวัวขวิดตาย ส่วนเวไนยบุคคลประเภทวิปจิตัญญู และเนยยะ โดยมากจะเป็นทั้งบุพพกรรมอดีตชาติและกรรมที่ทำในปัจจุบัน จึงทำให้บรรลุมรรคผลช้า ในความเป็นจริงแล้ว เวไนยบุคคลและบุคคลผู้ที่ไม่ใช่เวไนยบุคคล แต่ละประเภทต้องเกิดเป็นมนุษย์มาก่อนและเป็นบุคคลประเภทปทปรมบุคคลมาก่อน จึงสามารถพัฒนาสติปัญญาเป็นเวไนยบุคคลที่เป็นพระอริยบุคคลได้

บทที่ ๓

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

หลักการวิธีการสอน หรือวิธีการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในระยะเริ่มแรกนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการสอนหลากหลายรูปแบบ เพื่อที่จะได้ประกาศพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นสถาพรในท่ามกลางของสังคม และวัฒนธรรมแบบพราหมณ์อินเดียโบราณ ซึ่งถูกกำหนดวิถีชีวิตและระบบสังคมด้วยความเชื่อ และข้อปฏิบัติตามหลักของศาสนาพราหมณ์ โดยบทบัญญัติทางศาสนาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือที่ชอบธรรมให้แก่ตนเองและผู้อื่น ด้วยการกำหนดชนชั้นและอาชีพให้กับคนในสังคม ซึ่งเรียกกันว่า “ระบบวรรณะ” ประกอบด้วยกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร และกลุ่มชุมชนนอกวรรณะอื่นอีกอันได้แก่ จัณฑาล[๑] นอกจากศาสนาพราหมณ์แล้วยังมีลัทธิอื่นๆ อีกมากมาย โดยมีลัทธิสำคัญในสมัยนั้นเป็นที่เคารพของประชาชน ได้แก่ ลัทธิครูทั้ง ๖ คือ ปูรณะ กัสสปะ, มักขลิ โคศาล, อชิตะ เกสกัมพล, ปกุธะกัจจายนะ, นิครนถ์ นาฏบุตร, และสัญชัยเวลัฏฐบุตร[๒]

จากสภาพสังคมหลากหลายลัทธิดังกล่าวของอินเดียโบราณนี้เอง นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อวิธีการสอนธรรม หรือการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น ในหลักการหรือวิธีการแนวใหม่เพื่อจะนำพระพุทธศาสนามาสั่งสอนเวไนยบุคคลหรือประชาชนนั้น พระพุทธองค์ได้นำเทคนิคและวิธีการที่จะนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคม ชุมชน ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีเพื่อให้เข้าถึงอุปนิสัยและระดับภูมิปัญญาของผู้ฟังแต่ละกลุ่ม ด้วยการวางแผนที่ดี ใช้อุบายในการเลือกบุคคล รู้จักใช้จังหวะและโอกาส เป็นต้น จึงเป็นวิธีการสอนหรือเผยแผ่พระธรรมของพระพุทธเจ้า ดังจะได้วิเคราะห์ตามทรรศนะที่ศึกษาวิจัยแยกเป็นประเด็นต่อไป

---

[๑] ที.สี. (บาลี) ๙/๒๖๖/๙๒.

[๒] ที.สี. (บาลี) ๙/๑๖๕-๑๗๖/๕๓-๕๘.

๓.๑ ลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า

ลีลาการสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่มากมายหลายประการ ที่พระพุทธองค์หรือพระสาวกนำมาเป็นกลอุบายประกอบการสอน แต่ลีลาการสอนบางอย่างที่พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้พระสาวกนำมาแสดงก็มี ถ้าใครนำมาแสดงต้องเป็นอาบัติ พร้อมทั้งเป็นการรักษาพระธรรมวินัย และช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้ากับสังคมอินเดียในสมัยนั้นได้อย่างกลมกลืน หรือเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระสัทธรรมทางพุทธศาสนาในวันข้างหน้าต่อไป

๓.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของลีลาการสอน

เมื่อจะกล่าวถึงความหมายลีลาการสอน หมายถึง หลักการทั่วไปในการสอน ถือเป็นหลักการกว้าง ๆ ของกระบวนการอบรมสั่งสอน ประกอบด้วย ลักษณะของการสอน เนื้อหาทางวิชาการ ตัวผู้เรียน และตัวผู้สอน ทุกอย่างต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ทำให้เกิดประสิทธิผลทางการเรียนการอบรม ยังคลุมถึงวิธีการสอนและเทคนิคประกอบการสอนรวมกันเรียกว่า “หลักการ”[๓] ซึ่งลีลาการสอนของพระพุทธเจ้าที่ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้หลักการแห่งการสอนบรรลุเป้าหมาย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คุณธรรมสำหรับครู ถือเป็นองค์คุณธรรมของความเป็นครูมีอยู่ ๗ ประการ ได้แก่

๑. ปิโย น่ารัก ครูผู้สอนจะต้องมีความเมตตากรุณา เอาใจใส่ผู้ฟังและประโยชน์สุขของผู้ฟังเพื่อให้เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้ฟังให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถามธรรมนั้น

๒. ครุ น่าเคารพ ครูผู้สอนจะต้องมีความหนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญและมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย น่าเจริญใจ ครูผู้สอนจะต้องมีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

---

[๓] นเรศมันต์ เพชรนาจักร, “การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการสอนในโคลงโลกนิติ”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๓, หน้า ๒๓.

๔. วตฺตา จ ครูผู้สอนจะต้องมีความรู้ ความสามารถชี้แจงให้เข้าใจเหตุผล รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนกฺขโม ครูผู้สอนจะต้องอดทนต่อถ้อยคำ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถามแม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนฟังได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์

๖. คมฺภีรญฺจ กถํ กัตตา ครูผู้สอนจะต้องมีความล้ำลึก คือ กล่าวชี้แจงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย ครูผู้สอนจะต้องไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร[๔]

๓.๑.๒ รูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีลักษณะพิเศษกว่าสามัญชนทั่วไป จึงทำให้พระพุทธองค์มีรูปแบบลีลาการสอนมากมาย จึงทำให้บุคคลมีความศรัทธาเลื่อมใสเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยพระพุทธองค์มีรูปแบบหลักของลีลาการสอนอยู่ ๔ ประเภท ได้แก่

๑. สันทัสสนา หมายถึง รูปแบบกลวิธีการสอนที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งเห็นจริง ชนิดที่เข้าถึงเนื้อหาหลักธรรมอย่างแท้จริง การสอนตามแนวนี้ผู้สอนต้องเข้าใจวิธีใช้วาทศิลป์อธิบายสิ่งที่ยาก ให้ง่ายโดยวิธีอุปมา อุปมัย เพราะบางสิ่งบางอย่างหากไม่เปรียบเทียบให้เห็น ผู้ฟังไม่สามารถเข้าใจเนื้อหาได้ โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นนามธรรม โดยเหตุนี้บ่อยครั้งพระพุทธองค์จึงใช้รูปแบบกลวิธีบุคคลาธิษฐาน (personification) ดังเช่น พระวารณเถระออกบวชในสำนักของพระเถระผู้อยู่ป่ารูปหนึ่งเพื่อปฏิบัติสมณธรรม วันหนึ่งท่านเดินทางไปเพื่ออุปัฏฐากพระพุทธเจ้า พบงูกับพังพอนต่อสู้กันอยู่ระหว่างทางจนตายไปข้างหนึ่ง ก็เกิดความสลดใจ พอไปถึงสำนักของพระพุทธเจ้าพระองค์เห็นลักษณะอาการพอที่จะบรรลุมรรคผลได้ ก็ทรงแสดงธรรมให้ฟัง ด้วยคาถาที่ว่า “โยธ โกจิ มนุสฺสเสสุ” แปลความว่า ในหมู่มนุษย์ในโลกนี้ บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นกษัตริย์พราหมณ์ แพทย์ ศูทร หรือเป็นบรรพชิตก็ตาม “ปรปาณานิ หึสติ” แปลความว่า ฆ่าและเบียดเบียนสัตว์อื่น “อสฺมา โลกา” แปลความว่า จากโลกนี้ “ปรมฺหา” แปลความว่า จาก

---

[๔] องฺ.สตฺตก. (บาลี) ๒๓/๓๔/๓๓.

โลกหน้า "อุภยา ธํสติ" แปลความว่า เสื่อมจากประโยชน์เกื้อกูลและความสุขที่นับเนื่องในโลกทั้งสอง[๕]

๒. สมาทปนา หมายถึง รูปแบบกลวิธีการสอนที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความเห็นคล้อยตาม มีความเข้าใจแจ่มแจ้ง และเกิดความเห็นคล้อยตามที่ผู้สอนอธิบาย ดังเช่น ในการสอนเรื่องความดี ผู้ฟังจะเกิดความเห็นคล้อยตาม ประหนึ่งถูกชักชวนให้ปฏิบัติตามที่ผู้สอนต้องการ และผู้สอนมีศิลปะในการใช้วาทะเร่งเร้าให้ผู้ฟังเกิด "ความเห็นร่วม" ข้อนี้มีความสำคัญยิ่ง

๓. สมุตเตชนา หมายถึง รูปแบบกลวิธีการสอนให้เกิดความกล้า มีความกระตือรือร้นอยากลงมือปฏิบัติตามอย่างจริงจังจนบรรลุมรรคผล วิธีสอนแบบนี้เป็นวิธีการแบบเร่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดความหวัง กำลังใจ ไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิต อยากฟังและเกิดความอุตสาหะในการปฏิบัติตาม เพราะกำลังเห็นผลที่จะเกิดผลสัมฤทธิ์อยู่ข้างหน้า ดังเช่นเรื่องของพระจักขุบาลเถระ สมัยยังเป็นกุฎุมพีชื่อมหาบาล ติดตามมหาชนเข้าไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้าในพระวิหารเชตวันเรื่องอนุปุพพิกถา ทำให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสอยากออกบวชในพระพุทธศาสนา ด้วยความคิดที่ว่า "ปรโลกํ คจฺฉนฺตํ ปุตฺตธีตโร วา โภคา วา นานุคจฺฉนฺติ สรีรํปิ อตฺตนา สทฺธึ น คจฺฉติ กึ เม ฆราวาเสน ปพฺพชิสฺสามิ"[๖] แปลความว่า "บุตรธิดาและทรัพย์ย่อมไม่ไปตามตนไปสู่โลกอื่น แม้แต่ร่างกายก็ไม่ใช่ของตน ประโยชน์อะไรที่เราจะอยู่ครองเรือนนี้ เราจักออกบวช" ภายหลังจากท่านบวชแล้ว ท่านก็ปฏิบัติธรรมอย่างอุกฤษฏ์จนตาบอดแล้วสำเร็จมรรคผล[๗]

๔. สัมปหังสนา หมายถึง รูปแบบการสอนที่ทำให้ผู้เรียนสนุกสนาน ร่าเริง สดชื่น เพิ่มความอยากรู้ อยากเห็น อยากปฏิบัติทดลอง เพิ่มความยินดีและหฤหรรษ์ให้แก่ผู้เรียน วิธีการแบบนี้ เป็นวิธีที่ดึงผู้ฟังได้ดียิ่ง กำจัดความเบื่อหน่ายได้ เพราะจิตของผู้เรียนสนุกสนาน เพียบพร้อมด้วยความร่าเริง สดชื่น ในขณะเรียน ทั้งนี้ก็เพราะศิลปะจะด้วยวิธี

---

[๕] เอนก ขำทอง, **ปรมัตถทีปนีอรรถกถาขุททกนิกายเถรคาถาพรรณนาภาคที่ ๑-๒**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

[๖] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๖.

[๗] สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบท ภาคที่ ๑ แปลโดยพยัญชนะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๑), หน้า ๔ – ๕.

วาทศิลป์ หรือการใช้มือประกอบก็ได้ เป็นการเสริมบุคลิก เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ทะลุปรุโปร่ง ไม่สงสัย ไม่ใช่ยิ่งสอนยิ่งงง ถ้าเป็นเช่นนี้จะหาความหฤหรรษ์จากไหน[๘]

วิธีทั้งสี่นี้เป็นวิธีที่พระพุทธองค์ผู้เป็นศาสดาของโลกใช้ โดยการแสดงธรรมสอนเวไนยบุคคล ตลอดเวลา ๔๕ พรรษา พระองค์ประสบความสำเร็จอย่างดีเยี่ยม ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน คนที่ไม่เคยสนใจก็หันมาสนใจ คนที่เคยเป็นปฏิปักษ์ก็กลายเป็นสาวกอย่างน่าอัศจรรย์

๓.๑.๓ สรุปลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า

สรุปลีลาการสอนถือเป็นรูปแบบการแสดงธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ประกอบการสอน ความหมายโดยรวมก็คือคุณธรรมความเป็นครูที่พระพุทธเจ้าทรงทำเป็นแบบอย่าง ประกอบด้วย สันทัสสนา สอนเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจ สมาทปนา สอนเพื่อให้ผู้ฟังคล้อยตาม สมุตเตชนา สอนเพื่อให้ผู้ฟังกล้าหาญ สัมปหังสนา สอนเพื่อให้ผู้ฟังร่าเริงแจ่มใส ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ถือเป็นลีลาพื้นฐานที่พระพุทธองค์ใช้ประกอบการสอนเพื่อประโยชน์สุขแก่เวไนยบุคคลที่จะให้ข้ามพ้นสังสารวัฏฏ์ได้

๓.๒ วิธีการสอนแบบต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า

ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะมีวิธีการสอนแบบต่าง ๆ มากมายนั้น แต่มีจุดมุ่งหมายปลายทางเพื่อทำให้ผู้เรียนหรือผู้ฟังบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต มีความสุขสงบก่อให้เกิดความสันติภายใน ดังจะวิเคราะห์ให้เห็นเป็นประเด็นต่อไป

๓.๒.๑ ความหมายและความสำคัญของวิธีการสอน

คำว่า วิธีการสอน หมายถึงรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้านำไปใช้ประกอบการสอน ดังเช่น การบรรยาย การสนทนา การตอบคำถาม และการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง รวมกันเรียกว่า “วิธีการ” จะเห็นได้ว่า วิธีการสอนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากสามารถทำให้ผู้ฟังเข้าถึงความจริงได้อย่างถูกต้อง เรียกว่า “ธัมมัสสวนานิสงส์ หรืออานิสงส์ของการฟังธรรม” ประกอบด้วย

---

[๘] เอื้อน เล่งเจริญ, **โลกทรรศน์ในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๒ – ๑๐๓.

๑. อสฺสุตํ สุณาติ ผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ได้เรียนรู้สิ่งที่ยังไม่เคยเรียนรู้

๒. สุตํ ปริโยทเปติ ผู้ฟังสิ่งที่เคยได้ฟังแล้ว ก็ทำให้แจ่มแจ้ง มีความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

๓. กงฺขํ วิหนติ ผู้ฟังแก้ข้อสงสัยได้ หรือ บรรเทาความสงสัยเสียได้

๔. ทิฏฺฐึ อุชุํ กโรติ ทำให้ผู้ฟังมีความเห็นที่ถูกต้องได้

๕. จิตฺตมสฺส ปสีทติ ทำให้จิตของผู้ฟังนั้นย่อมผ่องใส[๙]

๓.๒.๒ รูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

รูปแบบต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้านำมาใช้เป็นวิธีประกอบการสอน ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เวไนยบุคคล โดยการเลือกหัวข้อธรรมให้ตรงกับจริตหรือลักษณะนิสัยของผู้ฟัง เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาทางจิตใจของเวไนยบุคคลให้ข้ามพ้นความทุกข์ เพื่อคลายความกำหนัด ความลังเลสงสัยแก่สังคม ดังพระพุทธพจน์ตอนหนึ่งว่า

> ......อริยสาวกผู้เลื่อมใสอย่างยิ่งแน่วแน่ถึงที่สุดในตถาคต ย่อมจะไม่สงสัยหรือแคลงใจในตถาคต หรือศาสนาของตถาคต แท้จริงสำหรับสาวกผู้ที่มีศรัทธา เป็นอันหวังสิ่งนี้ได้ คือ เขาจักเป็นผู้ตั้งหน้าทำความเพียรเพื่อกำจัดอกุศลธรรมทั้งหลาย และบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายให้พร้อมมูล จักเป็นผู้มีเรี่ยวแรง บากบั่นอย่างมั่นคงไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย[๑๐]

(๑) วิธีการสอนแบบสากัจฉา หรือสนทนา

รูปแบบวิธีการสอนแบบสากัจฉานั้น ถือเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยที่สุด เพราะผู้ฟังได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนสนุกสนาน ไม่รู้สึกว่าตนกำลังศึกษาเล่าเรียน หรือกำลังถูกสอน แต่จะรู้สึกว่าตนกำลังสนทนาปราศรัยกับพระพุทธเจ้าอย่างเป็นกันเอง ในการสนทนานั้น พระพุทธองค์ทรงทำหน้าที่ผู้นำเผยแผ่พระศาสนา พร้อมทั้งตั้งคำถามให้ขบคิดแล้วสอบถามไล่เลียงเข้าประเด็นที่ต้องการ แม้ในหมู่พระสาวก พระพุทธองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ เช่น ทรงสนทนากับพระโสณโกฬิวิสะผู้กำลังบำเพ็ญเพียรอย่างหนักในป่าสีตวัน เดินจงกรมจนเท้าทั้งสองข้างแตกแต่ก็ไม่บรรลุมรรคผล

---

[๙] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๒๗๖.

[๑๐] ที.ม. (ไทย) ๑๙/๒๙๗/๑๖๓.

ท่านคิดจะลาสิกขาไปครองเรือน คำสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระโสณโกฬิวิสะ มีใจความตอนหนึ่งว่า

พระพุทธเจ้า : เธอคิดอย่างไร เวลาสายพิณของเธอตึงเกินไป หย่อนเกินไป เสียงพิณของเธอไพเราะกระนั้นหรือ

พระโสณะฯ : หามิได้พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้า : แต่คราใด สายพิณเธอไม่ตึงเกินไปไม่หย่อนเกินไป อยู่ในระดับพอดี เสียงพิณของเธอไพเราะเหมาะจะใช้การได้ใช่ไหม

พระโสณะ ฯ : ถูกต้องแล้วพระเจ้าข้า[๑๑]

วิธีการสนทนาเช่นนี้ พระพุทธองค์ทรงส่งเสริมให้สาวกใช้สอนผู้อื่น และทรงยกย่องการสนทนาธรรมตามกาลว่าเป็นอุดมมงคล[๑๒] จากการศึกษาพบว่าจากการสนทนาธรรมของภิกษุทั้งหลายจะมีธรรมศาลาหรือโรงฟังธรรม คือศาลาที่เป็นที่นั่งสนทนาธรรมของภิกษุสงฆ์ กรณีที่ภิกษุสงฆ์ไม่สามารถจะตกลงกันได้ พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาทรงชี้แจงด้วยพระองค์เอง

(๒) วิธีสอนแบบบรรยาย

วิธีสอนแบบบรรยายเป็นวิธีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนในที่ประชุมสงฆ์ หรือในโอกาสที่คนฟังเป็นจำนวนมาก ดังที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในพระเชตวันมหาวิหาร ซึ่งผู้ฟังส่วนมากมักมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นในขั้นพื้นฐานมาบ้างแล้ว เช่นในคราวที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ครั้งแรก ทรงชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ของการทรมานร่างกาย (อัตตกิลมถานุโยค) และความหมกมุ่นอยู่ในกามสุข (กามสุขัลลิกานุโยค) แล้วทรงแสดงทางสายกลาง คืออริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางที่จะนำเวไนยบุคคลทั้งหลายไปสู่ความเป็นอริยะ หรือ มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง)[๑๓] ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นถูกต้อง) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริถูกต้อง) สัมมาวาจา (การพูดถูกต้อง) สัมมากัมมันตะ (การกระทำถูกต้อง) สัมมาอาชีวะ (อาชีพถูกต้อง) สัมมาวายามะ (เพียรพยายามที่ถูกต้อง) สัมมาสติ (ระลึกถูกต้อง) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตไว้ถูกต้อง) ตามด้วย

---

[๑๑] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒/๒๕, ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒/๒๖.

[๑๒] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี ทุติโย ภาโค**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๙๘-๓๑๘.

[๑๓] สํ.ม. (ไทย) ๑๙/๓/๒, สํ.ม. (บาลี) ๑๙/๓/๑.

อริยสัจ ๔ คือ ความจริงอย่างประเสริฐ ความจริงของพระอริยบุคคล เป็นความจริงที่ทำให้บุคคลเป็นพระอริยเจ้า มี ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค[๑๔]

(๓) วิธีสอนแบบตอบปัญหา

ในการตอบปัญหานั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้ผู้ฟังพิจารณาลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกับบุคคล เพราะผู้ถามย่อมจะถามด้วยวัตถุประสงค์ต่างกัน บางคนถามเพื่อให้ตอบคำถามในเรื่องที่สงสัยมานาน บางคนถามเพื่อลองภูมิ บางคนถามเพื่อข่มหรือปราบให้ผู้ตอบอับอาย บางคนถามเพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อหรือคำสอนในลัทธิศาสนาของตนเอง พระองค์ตรัสว่า การตอบปัญหาต้องดูลักษณะปัญหาและเลือกวิธีตอบให้ถูกต้อง จึงทรงจำแนกวิธีตอบปัญหาไว้ ๔ ประเภท ได้แก่

๑. เอกังสพยากรณียปัญหา หมายถึง วิธีการตอบปัญหาบางอย่างต้องตอบตรงไปตรงมาตอบแบบตายตัวไม่มีเงื่อนไข เช่น ถามว่า จักษุเป็นอนิจจัง หรือ พึงตอบไปที่เดียวว่า ถูกแล้ว

๒. ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา หมายถึง วิธีการตอบปัญหาที่พึงย้อนถามแล้วจึงแก้เช่น ถามว่า โสตะเหมือนจักษุไหม ก็พึงย้อนถามว่า หมายถึงแง่ไหน ถ้าบอกว่าในแง่เป็นเครื่องมอง พึงตอบว่า ไม่เหมือนกัน หากถามว่า ในแง่อนิจจัง จึงควรตอบรับว่าเหมือนกัน

๓. วิภัชชพยากรณียปัญหา หมายถึง วิธีการตอบปัญหาที่จะต้องแยกในแต่ละประเด็น ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะใช่หรือไม่ อย่ารีบตอบว่า ใช่ หรือ ไม่ใช่ เพราะมีส่วนผิด ต้องแยกตอบว่า พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะที่ทรมานตนเอง แต่ทรงสรรเสริญว่า ความอดกลั้นเป็นยอดแห่งตบะ

๔. ฐปนียปัญหา หมายถึง วิธีการสอนแบบงดตอบปัญหา ปัญหาบางอย่างต้องตัดบทไปไม่ตอบ หรือที่พึงยับยั้งเสีย เพราะถ้าตอบไปจะเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความทะเลาะ ตอบไปแล้วไม่ทำให้เกิดประโยชน์[๑๕] เรียกว่า “อัพยากตปัญหา” มีอยู่ ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ความเห็นว่า โลกเที่ยง

---

[๑๔] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๘๗

[๑๕] สํ.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๘๘/๒๘๙.

๒. ความเห็นว่า โลกไม่เที่ยง

๓. ความเห็นว่า โลกมีที่สุด

๔. ความเห็นว่า โลกไม่มีที่สุด

๕. ความเห็นว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น

๖. ความเห็นว่า ชีวะก็อย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง

๗. ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่

๘. ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่

๙. ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี

๑๐. ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ก็หามิได้ ไม่มีอยู่ ก็หามิได้[๑๖]

อีกอย่างหนึ่ง เวลามีคนถามว่า "ศาสดาคนนั้น สอนอย่างนี้ อยากทราบว่าคำสอนของใครถูก คำสอนของใครผิด" พระพุทธองค์มักจะตัดบทว่า "เรื่องนั้นจงพักไว้ก่อน เราจะแสดงธรรมให้ฟัง" วิธีนี้คือวิธีพักปัญหาของพระองค์ หรือ แม้คำถามว่า "พระเจ้ามีจริงไหม บรรดาศาสนาทั้งหลาย ศาสนาไหนดีที่สุด" เป็นต้น

(๔) วิธีสอนแบบวางกฎข้อบังคับ

ลักษณะวิธีการสอนแบบวางกฎข้อบังคับนั้น โดยมากจะใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎและข้อบังคับให้เวไนยบุคคลได้ปฏิบัติตาม ด้วยการยึดถือความเห็นของหมู่คณะหรือสังคมเป็นสำคัญ เช่นเมื่อเกิดเรื่องเสียหายขึ้น หรือภิกษุที่ทำความผิดนำความเสียหายมาสู่หมู่สงฆ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติพระวินัยโดยความเห็นชอบของสงฆ์ เมื่อบัญญัติแล้วปัญหายังเกิดอีก ก็ทรงบัญญัติเพิ่มเติมที่เรียกว่า "อนุบัญญัติ" ดังเช่น พระธนิยเถระบุตรของช่างหม้อในพระนครราชคฤห์ สาเหตุที่ออกบวชเพราะเห็นว่าเพื่อนคือปุกกุสาติฟังธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ จึงออกบวชบ้าง บวชมาแล้วมิได้สนใจปฏิบัติสมณธรรมใด ๆ มัวแต่สารวนแต่การตกแต่งอยู่ในกุฏิเท่านั้น จนถูกติเตียนนินทาเป็นอันมาก เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงบังคับให้อยู่แต่ในกุฏิของฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน พร้อมทั้งศึกษาธรรมเท่านั้น ในที่สุดท่านก็บรรลุมรรคผล ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวอุทานว่า

เราได้เห็นพระสัมมาพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระฉวีวรรณดังทอง ผู้ทรงสมควรรับเครื่องบูชา ผู้ทรงเป็นนายกของโลก เสด็จไปทางป่าใหญ่ เราได้หยิบเอาพวงมาลัยดอกอ้อออกไปทันที ได้พบพระสัมมาพุทธเจ้าผู้ทรงข้ามโอฆะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ ณ

---

[๑๖] ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๕๒/๑๕๒.

ที่นั้น เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส จึงได้เอาพวงมาลัยดอกอ้อ บูชาพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระทักขิไณยบุคคล ผู้มีความเพียรใหญ่ ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์โลกทั้งปวง[๑๗]

๓.๒.๓ สรุปวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า

สรุปความหมายวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ก็คือรูปแบบที่หลากหลายของพระพุทธเจ้านำมาประกอบการสอนเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ เพื่อให้สามารถนำหลักธรรมเข้าถึงเวไนยบุคคลได้ ถือเป็นเป้าหมายสำคัญ ได้แก่ แบบสากัจฉา เป็นวิธีสนทนาธรรมหรือการบรรยายธรรมในสถานที่ชุมชนต่าง ๆ การตอบปัญหาชีวิตความคับข้องใจ รวมทั้งการวางกฎระเบียบในการสอน เพื่อให้ผู้ฟังสามารถเข้าถึงเนื้อหาหลักธรรมได้จริง ตามความต้องการนั้น เพราะหลักวิธีการสอนเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยทำให้เวไนยบุคคลบรรลุมรรคผลได้

๓.๓ กลวิธีและอุบายประกอบการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มีพระปรีชาญาณที่ล้ำเลิศกว่าใคร ๆ ในโลกนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้กลวิธีและอุบายประกอบการสอน เพื่อให้เวไนยสัตว์สามารถเข้าถึงเนื้อหาหลักธรรมได้ตามลำดับ ตามความสามารถของแต่ละบุคคล เมื่อบุคคลเหล่านั้นเข้าถึงสัจธรรมได้ ก็นำมาเผยแผ่ให้บุคคลอื่นเข้าถึงตามนั้นได้ด้วย

๓.๓.๑ ความหมาย และความสำคัญของกลวิธี และอุบายประกอบการสอน

คำว่า กลวิธีและอุบายประกอบการสอนนั้น หมายถึงเทคนิควิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้เป็นอุบายประกอบการสอนเวไนยสัตว์หรือเวไนยบุคคล ถือว่าเป็นศิลปศาสตร์ในการสอน เพื่อเกื้อหนุนให้เนื้อหาหลักธรรมมีความสมบูรณ์ชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ผู้ฟังสามารถน้อมนำเข้าสู่ตนได้มากที่สุด รวมกันเรียกว่า “กลวิธี หรืออุบาย” ซึ่งพระพุทธองค์ให้ความสำคัญต่อกลวิธีและอุบายประกอบการสอนมาก จะพบได้จากภายหลัง

---

[๑๗] เอนก ขำทอง, **ปรมัตถทีปนีอรรถกถาขุททกนิกายเถรคาถาพรรณนาภาคที่ ๑-๒**, หน้า ๑๘-๑๙.

พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวก ๖๐ รูป เพื่อช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงเวไนยบุคคลในที่ต่าง ๆ ดังพระพุทธพจน์ว่า

จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ เทเสถ ภิกฺขเว ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ.........

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายมีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม...[๑๘]

๓.๓.๒ รูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นกลวิธีและอุบายประกอบการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงประกาศหลักธรรมคำสั่งสอน ในยุคสมัยที่มีศาสดาเจ้าลัทธิอยู่มากมาย แต่พระพุทธองค์ทรงมีกลวิธีและอุบายประกอบการสอนจนประสบผลสำเร็จ ส่งผลให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงแพร่หลายออกไปในนครและนิคมชนบทต่าง ๆ ซึ่งกลวิธีและอุบายที่พระพุทธเจ้าใช้สอนจนชนะเจ้าลัทธิต่าง ๆ ได้ ถือเป็นพื้นฐานประกอบการสอนมีอยู่ ๓ ประการ เรียกว่า “อิทธิปาฏิหาริย์” ดังพระคาถาว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เกวัฏฏ์ ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างนี้ เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว จึงได้ประกาศให้รู้ ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างเป็นไฉน คือ ....

เกวัฏฏ์ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน คนผู้ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใสนั้น จะพึงกล่าวอย่างนั้นกะคนผู้มีศรัทธาเลื่อมใสนั้นบ้างไหม พึงกล่าวพระเจ้าข้า เกวัฏฏ์ เราเล็งเห็นโทษในอิทธิปาฏิหาริย์อย่างนี้แล จึงอึดอัด ระอา เกลียดอิทธิปาฏิหาริย์............

เกวัฏฏ์ ก็อาเทสนาปาฏิหาริย์เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมทายใจ ทายความรู้สึกในใจ ทายความนึกคิด ทายความตรองของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นได้ว่า ใจ

---

[๑๘] วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของท่านเป็นไปโดยอาการนี้ จิตของท่านเป็นดังนี้ เพราะเหตุดังนี้นั้น บุคคล ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาเลื่อมใส.................

เกวัฏฏ์ ก็อนุสาสนีปาฏิหาริย์เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพร่ำสอนอย่างนี้ว่า ท่านจงตรึกอย่างนี้ อย่าตรึกอย่างนั้น จงทำในใจอย่างนี้ อย่าทำในใจอย่างนั้น จงละสิ่งนี้ จงเข้าถึงสิ่งนี้อยู่เถิด นี้เรียกอนุสาสนี....................[๑๙]

(๑) การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ

การยกตัวอย่างเป็นอุทาหรณ์ประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบจะช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจความได้ง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น ดังเช่น เรื่องที่พราหมณ์ทะเลาะกันเกี่ยวกับความเห็นของตนเท่านั้นว่าถูก ดุจตาบอดคลำช้าง แล้วทรงเล่าเรื่องคนตาบอดคลำช้างเป็นอุทาหรณ์[๒๐] และเรื่องพระมหากัปปินเถระ[๒๑] เริ่มด้วยการเล่าเรื่องบุพกรรมที่ท่านทำร่วมกับภรรยาและบริวาร หลังจากตายแล้วในชาตินั้น ก็ไปบังเกิดในสวรรค์ จนมาถึงชาติปัจจุบัน มาเกิดเป็นพระราชาพร้อมภรรยาและบริวาร ได้ออกบวชในพระพุทธศาสนาแล้วบรรลุพระอรหันต์ทุกคน แล้วทรงนำเข้าสู่การอธิบายธรรมบทเรื่องที่ยกมาประกอบเป็นอุทาหรณ์ให้เข้าใจธรรมบทที่นำมาอธิบายได้ง่ายขึ้น เป็นต้น

(๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา

การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมานั้น หมายถึงวิธีการสอนที่ทำให้เนื้อหาในเรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น มักจะใช้อธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมมากกว่า เพื่อจะเปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือเปรียบเทียบกับเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความหนักแน่นขึ้นเป็นวิธีการสอนที่ทรงใช้มากที่สุด ดังในอัคคิขันธสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราจะบอกเธอทั้งหลาย จะขอเตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก มีความประพฤติสกปรกน่ารังเกียจ..... มีความกำหนัดกล้า เป็นดังหยากเยื่อ เข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดพระราชธิดาบุตรสาวพราหมณ์ หรือบุตรสาวคฤหบดีจะประเสริฐอะไร การเข้าไปนั่งกอดกองไฟใหญ่โน้นที่กำลังรุ่งโรจน์โชติช่วงอยู่นี้

---

[๑๙] ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๙-๓๔๑/๓๐๖-๓๐๘.

[๒๐] ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๘๒.

[๒๑] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๙.

ดีกว่า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขาจะถึงซึ่งความตายหรือทุกข์ปางตาย เพราะการเข้าไปกอดกองไฟใหญ่นั้นเป็นเหตุ....[๒๒]

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ สามเณรที่เป็นที่พระอรหันต์ขีณาสพได้อธิบายวิธีปฏิบัติวิปัสสนาแก่พระโปฏฐิลเถระว่า "จอมปลวกมีทางเข้า ๖ รู เหี้ยวิ่งเข้าไปจอมปลวกทางรูหนึ่ง คนที่อยากได้เหี้ย อุดเสีย ๕ รูอื่น แล้วขุดหาเหี้ยทางรูที่ไม่ได้อุด จึงจับเหี้ยได้ในรูที่ขุดนั่นแหละ อารมณ์ในทวาร ๖ ก็เช่นเดียวกัน ปิดทวาร ๕ เหมือนวิธีการจับเหี้ย แล้วเจริญกรรมฐานทางมโนทวาร" ด้วยนัยเพียงเท่านี้ ความแจ่มแจ้งก็มีแก่ภิกษุผู้พหูสูต เหมือนการจุดประทีปให้สว่าง ฉะนั้น[๒๓]

(๓) การใช้อุปกรณ์หรือสื่อการสอน

จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงใช้สื่ออุปกรณ์ทุกอย่างที่อยู่ใกล้ตัวมาเป็นอุปกรณ์ประกอบการสอน เช่น ขณะที่เดินไปในป่าแห่งหนึ่ง มีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ตามเสด็จ พระพุทธองค์ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมากำหนึ่ง แล้วตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย เห็นใบไม้ในมือตถาคตไหม" "เห็นพระพุทธเจ้าข้า" พระสงฆ์ตอบพร้อมกัน นี่คือการใช้สื่อที่ใกล้ตัวเป็นอุปกรณ์สำหรับพุทธวิธีของการสอน[๒๔]

(๔) การทำเป็นตัวอย่างหรือสาธิตให้ดู

การทำให้ดูเป็นตัวอย่างถือเป็นวิธีการสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง เช่น ทรงพยาบาลภิกษุไข้ และตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีบิดามารดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ผู้ใดจะพึงอุปัฏฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพึงอุปัฏฐากภิกษุผู้อาพาธเถิด"[๒๕] ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้กระทั่งพระพุทธเจ้า ก็ไม่ได้ทรงถือพระองค์เอง ยังทรงลดพระองค์ไปพยาบาลภิกษุไข้เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ภิกษุทั้งหลาย

(๕) การเล่นคำ

ลักษณะการเล่นคำ หรือภาษา โดยมากจะนำคำพูดมาใช้ในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ แสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีความรอบคอบทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง ก็

---

[๒๒] องฺ. สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๙/๒๓๔.

[๒๓] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๗๒/๗๓.

[๒๔] สํ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๑๙/๓๑๙.

[๒๕] ที.ปา. (ไทย) ๑๓/๑๖๑/๑๕๕.

ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที บางที่เขาทูลถามหรือกล่าวข้อความ ก็ทรงใช้คำในความหมายที่ต่างออกไป ที่เป็นฝ่ายดีงามและเป็นอุบายประกอบการอธิบายความที่ใช้มากแสดงถึงความรู้ความเข้าใจและความสามารถในการใช้ภาษา ดังเช่น พระพุทธพจน์ที่ว่า "วนํ ฉินฺทถ มา รุกฺขํ"[๒๖] แปลความว่า "เธอจงตัดป่า แต่อย่าตัดต้นไม้" ประโยคที่ว่า เธอจงตัดป่า ในที่นี้ หมายถึงกิเลสมีราคะ เป็นต้น มิได้กล่าวหมายถึงต้นไม้ จึงตรัสว่า "จงอย่าตัดต้นไม้" อีกตัวอย่างหนึ่ง มีพราหมณ์มาทูลถามว่า "ฆ่าอะไรเล่าถึงจะมีความสุข" พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ฆ่าความโกรธเสียได้ จะมีความสุข"[๒๗] เป็นต้น

(๖) อุบายการเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล

อุบายการเลือกคนนับเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสั่งสอนในแต่ละถิ่น หรือแต่ละภาคหรือคณะ มักทรงเริ่มต้นที่บุคคลผู้เป็นประมุข เช่น พระมหากษัตริย์ ครั้งแรก พระพุทธองค์ทรงมีดำริจะเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินมคธ เพราะจะช่วยทำให้พระพุทธศาสนาประดิษฐานได้มั่นคง หรือหัวหน้าของชนหมู่นั้น ๆ การเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทำให้การประกาศพระพุทธศาสนาได้ผลดีและรวดเร็ว เป็นการยืนยันว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถเป็นอย่างดีที่สุด[๒๘]

(๗) ความยืดหยุ่นและความรุนแรงในการสอน

ถ้าหากบุคคลผู้สอนนั้น พอจะสอนยืดหยุ่นได้ก็ต้องสอนด้วยความไม่มีมานะทิฏฐิในกระบวนการสอน ย่อมจะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกว่า ผู้แพ้ บางคราวสมควรโอนอ่อนผ่อนตามก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ ดังพระพุทธพจน์ว่า "เราย่อมฝึกคนด้วยวิธีอ่อนละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีทั้งอ่อนละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง"[๒๙] หรือการสอนพราหมณ์มาคันทิยะและภรรยา พระองค์ก็เข้าไปแสดงพระองค์หน้าโรงบูชาไฟ ทำให้พราหมณ์มาคันทิยะเห็น เกิดความสนใจในพระรูปกาย เพื่อจะให้ไปนำธิดาชื่อว่ามาคันทิยามา พราหมณ์จึงบอกให้พระพุทธองค์ยืนรอจะไปตามภรรยาเพื่อจะยกธิดาให้ พระพุทธองค์ก็

---

[๒๖] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๗๕- ๗๖/ ๘๔.

[๒๗] สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๙/๓๙.

[๒๘] วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗ - ๕๔/๔๗ - ๖๕.

[๒๙] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๖๙.

เสด็จกลับแสดงรอยพระบาทไว้ เพื่อให้พราหมณ์ทำลายทิฏฐิมานะก่อน เมื่อพราหมณ์ทั้งสองตามมาถึงที่ประทับก็แสดงธรรมโปรดสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลด้วยพระคาถาว่า

> แม้ความพอใจในเมถุนไม่ได้มีแล้ว (แก่เรา) เพราะเห็นนางตัณหาด้วย นางอรดีด้วย นางราคาด้วย (แม้ความพอใจในเมถุน จักมีแก่เรา) อย่างไรนั่นเทียว (เพราะเห็นสรีระแห่งธิดาของท่าน) นี้ อันเต็มแล้วด้วยมูตรและกรีส เราย่อมไม่ปรารถนา เพื่ออันถูกต้องสรีระแห่งธิดาของท่านนี้ แม้ด้วยเท้า[๓๐]

(๘) การลงโทษและการให้รางวัล

ลักษณะการลงโทษและการให้รางวัลนั้น ในบางครั้งพระพุทธองค์ก็ทรงใช้วิธีการชมเชยยกย่องในรูปการยอมรับคุณงามความดีของผู้นั้น กล่าวชมเชยโดยทำให้เวไนยบุคคลนั้นมีความมั่นใจในการกระทำความดี แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบข่มคนอื่นขึ้น บางทีทรงชมเชยเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูกต้อง ส่วนการลงโทษ ในทางพระวินัยมีบทพระบัญญัติที่ทรงตราไว้โดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์พร้อมบทกำหนดโทษไว้ด้วย ส่วนในทางธรรมภิกษุที่สอนไม่ได้จริง ๆ ก็กลายเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าและเพื่อนพรหมจารีทั้งปวงไม่ถือว่าเป็นผู้ที่ควรจะว่ากล่าวสั่งสอน ถือว่าเป็นการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุด[๓๑]

(๙) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นบางครั้งบางคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด ซึ่งการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปฏิภาณ คือความสามารถในการประยุกต์หลักการ วิธีการและเทคนิควิธีการต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องราวเฉพาะคราวไป

พระพุทธเจ้า ถือได้ว่า พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่มีเทคนิควิธีสอนที่หลากหลาย ทรงสอนแบบทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม หรือจากง่ายไปหายาก ธรรมเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาลึกซึ้ง ยากที่จะเข้าใจ โดยเฉพาะธรรมชั้นสูง และวิธีการเผยแผ่หรือนำเสนอหลักคำสอนแก่พุทธบริษัทนั้น พระองค์ทรงเป็นต้นตำหรับหลักการสอน กล่าวคือจะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อม ๆ กับทรงคำนึงตัวผู้รับการสอนหรือผู้รับสารด้วยว่าเขาจะสามารถเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิด

---

[๓๐] สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบท ภาคที่ ๑ แปลโดยพยัญชนะ**, หน้า ๓๖ - ๓๗.

[๓๑] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๖๕/๔๒๙.

ความรู้สึกอยากเรียนรู้ และสนใจเอาใจใส่มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเทคนิค และวิธีการสอนก็ตรัสไว้หลากหลายรูปแบบและวิธีการดังกล่าวแล้ว จึงทำให้ในระยะแรกที่ทรงประกาศพระพุทธศาสนานั้น มีบุคคลทุกชั้นวรรณะเลื่อมใสศรัทธาอุปสมบทตาม และสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์จำนวนมาก ดังที่ปรากฏเรื่องราวและเหตุการณ์ในพุทธประวัติ ถึงแม้บางคนจะมิได้อุปสมบทก็ตาม แต่ก็ได้น้อมนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่สุขสงบทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรมาโดยตลอด[๓๒]

๓.๓.๓ สรุปกลวิธีและอุบายประกอบการสอนของพระพุทธเจ้า

สรุปกลวิธีและอุบายประกอบการสอนนั้น ถือเป็นเทคนิควิธีการอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้านำมาใช้ประกอบการสอน เพื่อให้หลักธรรมนั้นเข้าสู่จิตใจของบุคคลได้ จึงจะต้องอาศัยรูปแบบวิธีการต่าง ๆ มาเป็นกลวิธีและอุบายประกอบการสอน อันได้แก่การยกอุทาหรณ์ การเปรียบเทียบด้วยบุคคลหรือสิ่งของประกอบการสอน เพื่อให้ผู้ฟังเข้าถึงความเป็นจริง หรือการปฏิบัติเป็นตัวอย่างทำให้ผู้อื่นเกิดความศรัทธาเลื่อมใสอยากทำตาม เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นกลวิธีและอุบายประกอบการสอนที่หลากหลาย เพื่อให้หลักธรรมคำสอนเข้าถึงจิตใจของบุคคลได้ตามสถานภาพที่เหมาะสมนั้น

๓.๔ วิธีการสอนตามสถานภาพของผู้ฟัง

พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติหน้าที่ของพระพุทธองค์อย่างสมบูรณ์ ยากที่จะหาบุคคลมาเปรียบเทียบได้ในฐานะแห่งความเป็นพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “พุทธจริยา” เพื่อทำหน้าที่โปรดเวไนยบุคคลให้บรรลุมรรคผลตามสถานภาพของผู้ฟัง เป้าหมายของการสอนคือผู้รับฟังหรือผู้เรียน ฉะนั้น ผู้เรียนจึงเป็นองค์ประกอบที่จะทำให้การเรียนการสอนสัมฤทธิ์ผลอย่างสมบูรณ์ ผู้สอนซึ่งมีหน้าที่ในการถ่ายทอดและจัดรูปแบบการเรียนรู้ จึงต้องคำนึงถึงผู้เรียนด้วย พระพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณ ก่อนที่พระองค์จะแสดงธรรม พระองค์ได้พิจารณาบุคคลนั้น ๆ ก่อนว่า มีความเหมาะสมกับพระธรรมเทศนาของพระองค์เพียงใด อยู่ในระดับไหน จะเกิดผลต่อเขาอย่างไร หลังจากพิจารณาเรียบร้อยแล้ว พระองค์จึงทรง

---

[๓๒] อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๗๗/-๗๙๐/๔๐๗-๔๒๕.

แสดงธรรม และมีผู้บรรลุธรรมนั้น ทุก ๆ ครั้ง เกี่ยวกับตัวผู้เรียน จะได้วิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๔.๑ ระดับความแตกต่างของผู้ฟัง

ความแตกต่างระหว่างบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ก็คือ (๑) อุคฆฏิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมแต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง (๒) วิปจิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมแต่เมื่อท่านอธิบายความแห่งหัวข้อนั้น (๓) เนยยะ ผู้พอจะแนะนำได้ (๔) ปทปรมะ ผู้มีบทอันยิ่ง ผู้อับปัญญา โดยความแตกต่างระหว่างบุคคล เป็นการแสดงให้เห็นว่า ปัญญาของมนุษย์มีไม่เท่ากัน คือ บางคนมีปัญญามาก บางคนมีปัญญาปานกลาง บางคนมีปัญญาน้อย บางคนไม่มีปัญญา ดังนั้น ผลจากการได้รับฟังธรรมของพระพุทธเจ้าจึงมีความแตกต่างกัน ผู้มีปัญญามากเพียงได้ฟังหัวข้อธรรมก็บรรลุธรรมได้ ผู้มีปัญญาปานกลางต้องได้รับฟังคำอธิบายนิดหน่อย ส่วนผู้มีปัญญาน้อยก็ต้องยกอุทาหรณ์ประกอบ ใช้วิธีการต่าง ๆ หรือเนื้อหาอื่น ๆ เข้าอธิบายจึงจะเข้าถึงธรรม ส่วนผู้ไม่มีปัญญาเลย พระองค์ก็ทรงสอน เพื่อให้เป็นวาสนาบารมีของเขาต่อไป พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นความแตกต่างนี้ในคราวตรัสรู้ใหม่ ๆ พระพุทธองค์จึงเลือกหาผู้สามารถเข้าถึงธรรมและเป็นพยานในการตรัสรู้ของพระองค์ จึงได้พิจารณาปัญจวัคคีย์ เพราะเขาเหล่านั้นมีปัญญาแก่กล้าเหมาะสมต่อธรรมของพระพุทธองค์ ในที่สุด พระองค์จึงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรโปรด ทำให้ปัญจวัคคีย์เข้าถึงธรรมเป็นพยานการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าตามพระประสงค์[๓๓]

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธองค์ก่อนที่จะลงมือสอนใคร ๆ แล้ว พระพุทธองค์มักจะทรงทราบประวัติส่วนตัวของผู้ฟังมาก่อน แล้วจึงลงมือสอนไปตามลำดับขั้นตอน ดังเช่นกับที่พระองค์ตรัสกับโพธิราชกุมารว่า

> กุมาร ครั้นอาตมภาพทราบว่าท้าวสหัมบดีพรหมอาราธนา อาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย จึงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุก็ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสดุจธุลีในจักษุน้อยก็มี มีกิเลสดุจธุลีในจักษุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้โดยง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้โดยยากก็มี บางพวกมีปกติเห็นโทษในปรโลกโดยเป็นภัยอยู่ก็มี..........[๓๔]

---

[๓๓] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗-๒๔/๒๒-๒๘.

[๓๔] ม.มู. (ไทย) ๑๓/๕๑๑/๖๓.

แล้วพระพุทธองค์ยังตรัสกับภิกษุทั้งหลายไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราจึงคิดว่า เราจะแสดงธรรมเป็นครั้งแรกแก่ใครหนอ ใครจักทราบชัดในธรรมนี้โดยเร็ว เราจึงคิดว่า อาฬารดาบส กาลามโคตรนี้แล เป็นบัณฑิตฉลาด มีปัญญามีกิเลสดุจธุลีในดวงตาน้อยมานาน เราจึงคิดว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้อุปัฏฐากเราผู้กำลังบำเพ็ญเพียรอยู่เป็นผู้มีอุปการะแก่เรามากนัก ถ้าไฉน เราพึงแสดงธรรมเป็นครั้งแรกแก่พวกเธอ เราจึงคิดว่าภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ไหนหนอ..[๓๕]

แสดงให้เห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงทราบถึงความแตกต่างของผู้ฟังดังกล่าวแล้วนั้น จึงสอนผู้ฟังโดยไม่ยากเย็น เพราะพระพุทธองค์ทราบถึงความต้องการของผู้ฟังว่าพวกเขาต้องการธรรมประเภทใด แล้วทรงแสดงธรรมประเภทนั้นต่อผู้ฟัง ให้เกิดผลแห่งการสอนไปในทางดี เปรียบดังนายแพทย์ผู้มีความสามารถในการรักษาโรคต่าง ๆ ตรวจพบสมุฏฐานของโรคนั้น ๆ แล้วย่อมรักษาโรคนั้น ๆ ให้หายได้ ฉันใด พระพุทธองค์ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

๓.๔.๒ ปรับแนวการสอนให้เหมาะสมกับผู้ฟัง

จากความแตกต่างระหว่างบุคคลทำให้มีความเหลื่อมล้ำในหลายด้านเช่นนี้ ความแตกต่างด้านปัญญาบารมี ประสบการณ์ ระดับของจิตใจ ดังนั้นการสอนคนเหล่านั้นจึงต้องใช้วิจารณญาณให้เหมาะสม จำแนกความต้องการของคนให้ได้ เพราะความที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณ เพื่อกำหนดความต้องการของเวไนยบุคคล จำแนกธรรมปรับแนวการสอนของพระองค์ให้เหมาะสมกับบุคคลนั้น ๆ ได้ตามความต้องการ อย่างเช่นทรงแสดงธรรมแก่พระยสะ ผู้เบื่อหน่ายออกจากเรือนด้วยอนุปุพพิกถา คือธรรมเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจให้ร่าเริงเบิกบานเห็นโทษและประโยชน์ของการมีชีวิต แล้วตรัสอริยสัจจ์ ๔ จนพระยสะได้ดวงตาเห็นธรรม และฟังซ้ำอีกครั้งหนึ่ง จนสิ้นอาสวะกิเลสมีจิตน้อมไปในการออกบรรพชา แต่ตรัสอนุปุพพิกถาและอริยสัจจ์ ๔ ต่อบิดามารดาและภรรยาเก่าของพระยสะ เพียงเพื่อให้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต[๓๖]

---

[๓๕] ม. ม. (ไทย) ๑๒/๓๒๔/๑๘๕.

[๓๖] วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๙/๓๕.

๓.๔.๓ ปรับความพร้อมของผู้ฟัง

ลักษณะการปรับความพร้อมของผู้ฟัง เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของการเรียนรู้ หากผู้เรียนรู้ไม่มีความพร้อมไม่มีความต้องการ ปัญญาบารมีไม่แก่กล้าแล้ว ผลของการสอนก็ไม่มีประสิทธิผล ไม่เกิดผลเต็มสมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ดังนั้น ในบางคราวพระพุทธเจ้าต้องรอโอกาสให้สาวกของพระองค์มีความพร้อม มีปัญญาแก่กล้าควรแก่การรู้ธรรมของพระองค์ก่อนจึงตรัสโอวาทธรรม อย่างที่ทรงคำนึงถึงพระราหุลว่า "ธรรมที่เป็นเครื่องบ่มวิมุติของราหุลแก่กล้า ถ้ากระไร เราควรแนะนำราหุลในธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะยิ่งขึ้นไปเถิด" วันรุ่งขึ้นจึงทรงโปรดพระราหุลด้วยหัวข้อธรรมแห่งไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในที่สุดพระราหุลก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์[๓๗]

นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังตรัสสอนพวกภิกษุไว้ในอัคคิขันโธปมสูตรว่า

> ภิกษุทั้งหลาย เราจะขอบอกเธอทั้งหลาย ขอเตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นดังยากเยื่อ บริโภคอาหารที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล ของพราหมณ์มหาศาล หรือของคฤหบดีมหาศาล จะดีอย่างไร การที่บุรุษมีกำลังจับเท้าขึ้นเอาหัวลง โยนลงในหม้อเหล็กแดง ไฟกำลังรุ่งโรจน์โชติช่วงถูกไฟเผาเดือดดุจฟองน้ำในหม้อเหล็กแดงนั้น บางครั้งลอยขึ้นข้างบน บางครั้งจมลงข้างล่าง บางครั้งลอยไปข้าง ๆ นี้ดีกว่า ข้อนั้นเพราะอะไร เพราะผู้นั้นเข้าถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย มีข้อนั้นเป็นเหตุ แต่ผู้นั้นเมื่อตายไปไม่พึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.... ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายบริโภคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานเภสัชบริขาร ของชนเหล่าใด ปัจจัยของชนทั้งหลายจักมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และการบรรพชาของเรา จึงไม่เป็นหมันมีผล มีกำไร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้[๓๘]

๓.๔.๔ การเอาใจใส่รายบุคคล

การเอาใจใส่รายบุคคล หมายถึงหลักวิธีการสอนที่มุ่งเพื่อให้ผู้เรียนคนเดียวได้รับมรรคผล ส่วนบุคคลรอบข้างอาจจะได้รับหรือไม่ก็ตาม ไม่ได้อยู่ในเป้าหมาย การสอนอย่างนี้สำเร็จผลอย่างแน่นอน เพราะก่อนการสอนย่อมมีการพิจารณาถึงภูมิธรรมของผู้เรียนแล้ว

---

[๓๗] สํ.สฬ. (ไทย) ๑๘/๑๘๘/๑๓๓.

[๓๘] องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๙/๔๓.

ดังนั้น ในพระไตรปิฎกจึงมีหลักการสอนอย่างนี้อยู่ เพื่อบุคคลผู้พิเศษมีบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว อย่างเช่น ที่ตรัสสอนธรรมแก่พระมหากาล โดยท่านได้รับเอาธุดงค์มีการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร อาศัยซากศพเป็นอุปกรณ์ประกอบการศึกษา นำมาสู่การพิจารณาเป็นอารมณ์ว่า

> สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไป ความเข้าไปสงบวิเศษแห่งสังขารทั้งหลายเหล่านั้น เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข
>
> ท่านเจริญวิปัสสนาแล้ว บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับปฏิสัมภิทา ในที่สุด[๓๙]

๓.๔.๕ การให้โอกาสแก่ผู้ฟัง

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้โอกาสแก่บุคคลทุกเพศทุกวัย เพราะทุกคนมีสิทธิ์ในการบรรลุธรรมเท่าเทียมกันไม่มีการแยกแยะสีผิว ไม่กำหนดชนชั้นวรรณะ เหมือนศาสนาพราหมณ์ พระพุทธองค์ไม่ทรงคำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบากในการที่จะเสด็จไปสอนผู้ฟังให้ละชั่ว ประพฤติดี ทำจิตให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ทรงให้โอกาสแก่ผู้ฟังทุกคนเสมอกัน ไม่ว่าคนผู้นั้นจะเป็นคนมีสติไม่สมประกอบ อย่างเช่น นางปฏาจารา[๔๐] เป็นต้น บุรุษผู้เป็นโรคเรื้อนที่สังคมรังเกียจ อย่างเช่น สุปปพุทธกุฏฐิ[๔๑] เป็นต้น ภิกษุเป็นไข้ใกล้มรณภาพ และไม่มีคนดูแลต้องเป็นภาระของพระพุทธเจ้า อย่างเช่น พระปูติคัตตะ[๔๒] แม้แต่จอมโจร ผู้น่าหวาดกลัว อย่างเช่น โจรองคุลีมาล เป็นต้น หรือแม้แต่สตรีผู้ไม่มีโอกาสถือเพศการบวชตามวัฒนธรรมของอินเดีย เพราะถือว่าเป็นบุคคลต้องห้ามสำหรับพรหมจรรย์ (การประพฤติธรรม) และได้มาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะพระเมตตาของพระพุทธเจ้า อย่างเช่น พระนางปชาบดีโคตรมี[๔๓]

จากการยกอุทาหรณ์ที่กล่าวมานี้ ย่อมเป็นเรื่องบ่งบอกได้เป็นอย่างดีว่า พระพุทธองค์ทรงให้โอกาสแก่ผู้ฟัง เพื่อจะได้รับการสั่งสอนจากพระองค์เสมอกัน และบุคคล

---

[๓๙] สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบท ภาคที่ ๑ แปลโดยพยัญชนะ**, หน้า ๖๔.

[๔๐] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๙๒/๑๓๕.

[๔๑] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๕๑/๑๒๘.

[๔๒] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐/๑๔๕.

[๔๓] พระมหาแหวนทอง ปุญญาคโม, "วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพระสูตรและพระวินัย", **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐, หน้า ๕๔.

เหล่านี้ ถือว่าเป็นผู้อาภัพที่อาจหาครูอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตรมาสอนไม่ได้ง่ายนัก เพราะครูสอนอาจไม่รู้อุบายการสอนผู้ฟังเหล่านั้น แต่พระพุทธองค์ทรงรู้จักให้โอกาสอันเหมาะสมแก่การเรียนรู้ของผู้ฟังนั้น

๓.๔.๖ สรุปวิธีการสอนตามสถานภาพของผู้ฟัง

สรุปวิธีการสอนตามสถานภาพของผู้ฟัง เพื่อให้ผู้ฟังแต่ละกลุ่มสามารถเข้าถึงธรรมได้อย่างมั่นคง โดยมองที่ศักยภาพของกลุ่มผู้ฟังเป็นตัวกำหนดลักษณะวิธีการเผยแผ่ และจะช่วยทำให้ผู้เผยแผ่สามารถปรับแนวการสอนให้เหมาะสมได้ และปรับความพร้อมของผู้ฟัง เพื่อให้ผู้ฟังมีความรู้ขั้นพื้นฐานก่อน มองที่ความแตกต่างเป็นรายบุคคล ทำให้เข้าถึงสภาพจุดเด่นและจุดด้อยนั้นได้ ส่งผลให้การแสดงธรรมถูกทิศทาง

๓.๕ พุทธวิธีเกี่ยวกับเนื้อหาหลักธรรม

การคัดสรรเนื้อหาหลักธรรม ถือเป็นเรื่องสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้บรรลุเป้าหมาย นักเผยแผ่ทั้งหลายควรจะสังเกตวิธีการคัดเลือกหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาเป็นแบบอย่าง จึงทำให้การแสดงธรรม หรือสอนธรรมบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ได้เป็นอย่างดี ดังนี้

๓.๕.๑ ประเด็นเนื้อหาที่ทรงใช้สอน

ประเด็นเนื้อหาที่ทรงใช้สอนนั้น พระพุทธองค์จะทรงสอนจากสิ่งที่ง่ายไปหาสิ่งที่ยาก เป็นหลักการสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธองค์ ถือเป็นแบบแผนทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปสอนจากสิ่งที่บุคคลสัมผัสและรู้สึกได้จากประสบการณ์ของตนเอง เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นสิ่งที่ควรละและสิ่งที่ควรเจริญ โน้มน้าวไปสู่วิธีการปฏิบัติซึ่งยังไม่เคยสัมผัส เพื่อเข้าสู่จุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนาแล้ว หลักการสอนอย่างนี้ พิสูจน์ได้จากคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ ที่ทรงแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับทุกข์ซึ่งเป็นสิ่งสัมผัสได้ในชีวิตประจำวัน จากนั้น ทรงสอนลึกเข้าไป เพื่อหาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิดคือสมุทัย แล้วแสดงถึงนิโรธ คือผลของการปฏิบัติที่น่ายินดี สิ้นทุกข์ มีสุข จากนั้นจึงสอนวิธีปฏิบัติซึ่งต้องใช้ความพยายามในการบำเพ็ญที่เรียกว่า มรรค เพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดคือสิ้นทุกข์นั้นเอง[๔๔]

---

[๔๔] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕/๑๙.

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะตรัสสอนเวไนยบุคคลเพื่อที่จะให้เข้าใจเนื้อหา ดังเช่น ในครั้งพุทธกาลได้มีพราหมณ์ผู้ชำนาญในคัมภีร์โลกายตนะอยู่ ๒ คน เข้าไปกราบทูลถามปัญหากับพระพุทธองค์ว่า

พระโคดมผู้เจริญ ปูรณะ กัสสปะเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวงปฏิญญาการรู้เห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดิน ยืนหลับและตื่นอยู่ ญาณทัสสนะปรากฏติดต่อเนื่องกันไป ปูรณะ กัสสปะนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นโลกอันไม่มีสิ้นสุดด้วยญาณทัสสนะอันไม่มีที่สุด พระโคตมผู้เจริญ แม้แต่นิครนถ์นาฏบุตรก็เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวงปฏิญญาการรู้การเห็นไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดิน ยืน หลับและตื่นอยู่ ญาณทัสสนะปรากฏติดต่อเนื่องกันไป นิครนถ์นาฏบุตรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นโลกอันไม่มีที่สุดด้วยญาณทัสสนะอันไม่มีที่สุด พระโคดมผู้เจริญ คนทั้ง ๒ ต่างพูดอวดรู้กันมีวาทะเป็นข้าศึกกัน ใครจริงใครเท็จ

ซึ่งพระพุทธองค์ก็ตรัสตอบว่า

พราหมณ์ อย่าเลย ข้อที่คนทั้งสองนี้ต่างพูดอวดรู้กันมีวาทะเป็นข้าศึกกัน ใครจริงใครเท็จ พักไว้ก่อนเถิด พราหมณ์เราจักแสดงธรรมแก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงฟังจงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว[๔๕]

๓.๕.๒ สอนให้ตรงตามเนื้อหาหลักธรรม

การสอนให้ตรงตามเนื้อหาหลักธรรมนั้น ซึ่งลักษณะคำสอนของพระพุทธองค์จะต้องประกอบด้วยองค์แห่งพระธรรมกถึก ข้อที่ ๑ ทรงสอนให้ภิกษุกล่าวชี้แจงธรรมไปตามลำดับ[๔๖] เป็นการแสดงให้เห็นถึงวิธีการสอนของพระพุทธองค์ ที่ทรงต้องการให้กล่าวเนื้อหาคำสอนไปตามลำดับติดต่อกัน ไม่ตัดลัดให้ขาดความ จะเห็นได้ว่าจากคำสอนอีกอย่างหนึ่ง ที่พระพุทธองค์จะสอนคือ "อนุปุพพิกถา" ซึ่งหมายถึงการกล่าวโดยลำดับมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ทานกถา เป็นการพรรณนาถึงการให้ทานสิ่งของที่เป็นวัตถุ หรือการเสียสละสิ่งของภายนอกให้เป็นทาน

---

[๔๕] องฺ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๔๓-๒๔๔/๑๖๗.

[๔๖] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

๒. สีลกถา เป็นการพรรณนาถึงการรักษากาย วาจา และใจ ให้เรียบร้อยคือการละเว้นจากการเบียดเบียนกัน และไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ตลอดทั้งมีความเมตตาปราณีต่อเพื่อนร่วมโลก ละเว้นจากการหยิบหรือถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่อนุญาต ไม่ใช้ให้ผู้อื่นหยิบ ประพฤติเลี้ยงชีพโดยชอบ ไม่ประพฤติผิดในกาม มีความสำรวมในกามคุณ ละเว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ มีความซื่อสัตย์ต่อกันเป็นข้อปฏิบัติ และละเว้นจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทโดยใช้ชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ

๓. สัคคกถา เป็นการพรรณนาถึงสวรรค์ เป็นสถานที่อันรื่นเริงบันเทิงใจ และทรงพรรณนาถึงอานิสงส์ของบุคคลผู้ให้ทาน และรักษาศีลทำให้ไปเกิดในสวรรค์ อันเป็นเหตุหรือแรงจูงใจให้คนกระทำความดี เมื่อสิ้นชีวิตไปก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ เป็นเทคนิคพุทธวิธีสนับสนุนให้คนตั้งใจทำความดี ด้วยการแสดงรางวัลให้แก่ผู้ทำความดีในภายภาคหน้าหรือภพหน้าไว้

๔. กามาทีนวกถา เป็นการพรรณนาถึงโทษของบุคคลผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคกามคุณ หรือผู้ยินดีในกามคุณซึ่งเป็นช่องทางแห่งความทุกข์ เพราะวุ่นวายไม่สงบ เดือดร้อน ไม่รู้จักสิ้นสุด น่าระอา น่าเบื่อหน่าย แต่บุคคลผู้รู้เท่าทันมีสติสัมปชัญญะแล้ว เสพเพื่อดำรงชีวิตอยู่ เสพเพื่อบรรเทาความหิวกระหาย

๕. เนกขัมมานิสังสกถา เป็นการพรรณนาถึงอานิสงส์ของการออกจากกาม ไม่ยินดีเกี่ยวข้องในกามคุณ ออกบวชเพื่อบำเพ็ญเพียรทางจิตจนบรรลุธรรมขั้นสูงสุด เป็นผู้ดำเนินชีวิตที่ถูกทาง เป็นผู้เกิดมาไม่สูญเปล่า[๔๗]

จากข้อความข้างต้น อธิบายความได้ว่า พระพุทธองค์ทรงสอนหลักอนุปุพพิกถาโดยมีจุดหมายเพื่อให้ผู้เรียนได้ออกบวช แสดงถึงสิ่งที่ดี ดีมาก และดีที่สุด ตามลำดับ เช่นกรณีการแสดงแก่พระยสะผู้เบื่อหน่ายจากเรือน และได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วยการฟังอนุปุพพิกถา

---

[๔๗] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๓๒/๔๒.

๓.๕.๓ สอนเนื้อหาจากประสบการณ์ตรง

พระพุทธองค์ทรงสอนจากประสบการณ์ตรง คือการสอนเวไนยบุคคลเพื่อบรรลุความจริง คือการเรียนรู้ถึงสิ่งที่ต้องเป็นจริงตามสภาพ ดังนั้น บุคคลที่ครองเรือนไม่ดีย่อมเกิดความทุกข์อยู่เนืองนิตย์ บุคคลจะพ้นความทุกข์ได้ต้องปฏิบัติเพื่อให้รู้จริง กับสิ่งที่มุ่งเน้นความจริงตามสภาวธรรมมี ๓ ประการ ได้แก่ (๑) อนิจจตา คือ รู้ตามความเป็นจริงว่า ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน เป็นภาวะที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมสลายไป สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอนมีความเสื่อมสลายในที่สุด (๒) ทุกขตา คือ รู้ตามความเป็นจริงว่า ความทุกข์เป็นสภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้น และการสลายตัว ภาวะที่กดดัน ฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว (๓) อนัตตา ความเป็นอนัตตา เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง ไม่มีใครมีอำนาจบังคับสังขารทั้งหลายว่า สังขารที่เกิดขึ้นแล้ว จงถึงความทรงอยู่ ที่ถึงความทรงอยู่แล้วอย่าชรา ที่ถึงชราแล้วจงอย่าแตกดับ จงอย่าบอบโทรมด้วยการเกิดขึ้นและการเสื่อมสลายไป

นอกจากนั้น การสอนเนื้อหาจากประสบการณ์ตรง พระพุทธองค์ทรงมุ่งเน้นที่การฝึกจิต เพื่อให้เวไนยบุคคลมีสมาธิ มีความสงบ มีอารมณ์ตั้งมั่น ไม่มีความหวั่นไหวไปกับสิ่งที่มากระทบอารมณ์ พัฒนาจิตให้เป็นสมาธิระดับสูง จิตยิ่งมีอารมณ์แนวแน่ ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิประกอบด้วย

๑. จิตมีความตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่กำหนด (สมาหิต)
๒. จิตที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง (ปริสุทธ)
๓. จิตที่ผ่องใสจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง (ปริโยธาต)
๔. จิตที่มีอารมณ์เรียบเสมอไม่ขึ้นลงเหมือนกับจิตไม่เป็นสมาธิ (อณังคณ)
๕. จิตที่ปราศจากกิเลสทำให้มัวหมอง (วิคตูปกิเลส)
๖. จิตที่มีความนุ่มนวลอ่อนโยนไม่หยาบกระด้าง (มุทุภูต)
๗. จิตที่ควรทำการพัฒนาให้เกิดปัญญา (กัมมนิย)
๘. จิตที่ตั้งมั่นเหมือนเสาเขื่อนไม่โยกโคลง (ฐิต)[๔๙]

---

[๔๙] ที.สี. (บาลี) ๙/๑๓๑/๑๐๑, ม.มู. (บาลี) ๑๒/๔๘/๓๘.

๓.๕.๔ สอนตรงประเด็นของเนื้อหา

การสอนตรงประเด็นของเนื้อหานั้น ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในการสั่งสอนเพื่อให้เวไนยบุคคลเกิดความรู้ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสั่งสอนตรงตามเนื้อหา ตรงประเด็น ไม่ไขว้เขวหรือออกนอกเรื่อง ดังหัวข้อธรรมเรื่องไตรสิกขา ที่ตรัสสอนภิกษุวัชชีบุตรผู้มีความประสงค์จะศึกษาในไตรสิกขาเพื่อละกิเลส ว่า "ภิกษุ ท่านจงศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา ๑ อธิจิตตสิกขา ๑ อธิปัญญาสิกขา ๑ เมื่อใดท่านศึกษาอธิศีลสิกขาก็ดี อธิจิตตสิกขาก็ดี เมื่อนั้นท่านจักละราคะ โทสะ โมหะ เสียได้ เพราะละราคะ โทสะ โมหะ เสียได้ เมื่อท่านละราคะ โทสะ โมหะเสียได้ ท่านก็จักไม่ทำกรรมอันเป็นอกุศล จักไม่เสพกรรมที่เป็นบาป" ครั้นต่อมา ภิกษุนั้นศึกษาในไตรสิกขา เธอจึงละราคะ โทสะ โมหะ เสียได้ และไม่ทำอกุศลกรรม ไม่เสพกรรมที่เป็นบาปใดเลย ในที่สุดภิกษุวัชชีบุตรสิ้นกิเลส[๔๙]

๓.๕.๕ สอนประกอบด้วยเหตุผล

ลักษณะคำสอนประกอบด้วยเหตุผล เป็นการขจัดความไม่รู้ของมนุษย์ เพราะเหตุและผลเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจ ตรองให้เห็นตามความเป็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า "สนิทานํ" ดังหลักธรรมที่เรียกว่า "ปฏิจจสมุปบาท" เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นว่าทุกข์ทั้งหลาย เกิดขึ้นมาจากความไม่รู้ ที่เรียกว่า "อวิชชา" ผู้ต้องการพ้นจากทุกข์ ต้องกำจัดอวิชชา ดังแสดงว่า เพราะอวิชชาเป็นเหตุสังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นเหตุ วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นเหตุ นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นเหตุ สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นเหตุ ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นเหตุ เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นเหตุ ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นเหตุ อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นเหตุ ภพจึงมี เพราะภพเป็นเหตุ ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นเหตุ ชรามรณะจึงมี ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัสและความคับแค้นใจก็มีพร้อม เพราะฉะนั้น จุดเริ่มต้นของความทุกข์ทั้งมวลคืออวิชชา ผู้ต้องการดับทุกข์จึงต้องหาต้นตอของความทุกข์ให้พบ แล้วแสวงหาวิธีดับทุกข์เพื่อก้าวสู่ความสิ้นทุกข์ต่อไป[๕๐]

---

[๔๙] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๔/๒๙๖.

[๕๐] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑.

๓.๕.๖ สอนเนื้อหาเท่าที่จำเป็น

เมื่อจะกล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้าว่า "โลกวิทู"[๕๑] เป็นผู้รู้แจ้งโลก แสดงให้เห็นถึงพระปัญญาของพระพุทธองค์มีมากมาย หากจะศึกษาพุทธประวัติในสมัยเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ พระพุทธองค์จบการศึกษา ๑๘ ศาสตร์[๕๒] เป็นบุคคลผู้ยอดเยี่ยม ตั้งแต่ครั้งครองฆราวาสวิสัย เมื่อเข้าสู่การบรรพชาพระองค์ได้ตรัสรู้สิ่งที่เหนือกว่าบรรดาครูทั้งหลาย ในสมัยนั้น ความที่พระองค์เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (สตฺถา เทวมนุสฺสานํ)[๕๓] พระองค์ไม่สอนทุกอย่างที่พระองค์ตรัสรู้ แต่จะสอนเฉพาะสิ่งที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ก้าวสู่ความสงบเย็นเท่านั้น ดังปรากฏในสีสปาสูตรที่ว่า

> สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จนำภิกษุทั้งหลายไปทางแนวป่าประดู่ลาย ทรงหยิบใบไม้มากำมือหนึ่ง แล้วตรัสถามภิกษุว่า ใบไม้ในพระหัตถ์ของพระองค์กับใบไม้ในป่าอย่างไหนมากกว่ากัน เมื่อภิกษุกราบทูลว่า ในพระหัตถ์ของพระองค์นิดเดียว บนต้นไม้ในป่ามีมากกว่า พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ทรงรู้มีมากมายเช่นใบไม้ในป่า แต่สิ่งที่นำมาสอนมีนิดเดียวประดุจใบไม้ในมือนี้เอง แล้วตรัสถึงเหตุผลว่า สิ่งนอกจากนั้นไม่เป็นไปเพื่อการพรากออกจากกาม ไม่เป็นไปเพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน[๕๔]

๓.๕.๗ สอนเฉพาะสิ่งที่มีความหมายและเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียน

โดยปกติแล้ว เนื้อหาหลักธรรม ย่อมมีความหมายต่อเวไนยบุคคลในตัวเองอยู่แล้ว ส่วนสิ่งที่ไม่มีความหมาย ไม่เป็นประโยชน์ต่อเวไนยบุคคลที่เรียกว่า อธรรมก็มีอยู่ การเลือกธรรมจึงต้องเป็นหน้าที่ของผู้สอนว่าจะให้อะไรต่อผู้เรียน ในกาลใดควรให้ ในกาลใดไม่ควรให้ พระพุทธองค์มีความรอบรู้ ได้ทรงเห็นประโยชน์แห่งธรรม เลือกเฉพาะธรรมที่มีความหมายต่อชีวิตของเวไนยบุคคลเท่านั้นมาสั่งสอน ดังพุทธดำรัสตรัสกับนายจุนทะว่า

> จุนทะ แม้หากว่าสิ่งที่เป็นอดีตไม่เป็นจริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์สิ่งนั้น จุนทะ แม้หากว่าสิ่งที่เป็นอดีตเป็นของจริง เป็นของแท้

---

[๕๑] วิ.ม. (บาลี) ๑/๑/๑.

[๕๒] มิลินฺท. (ไทย) หน้า ๘-๙.

[๕๓] วิ.ม. (บาลี) ๑/๑/๑.

[๕๔] สํ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๑๒/๕๔๘.

แต่ไม่เป็นประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์ แม้สิ่งนั้น จุนทะ แม้หากว่าสิ่งนั้นเป็นอดีต เป็นของจริง เป็นของแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตย่อมเป็นผู้รู้กาลในสิ่งนั้น เพื่อพยากรณ์ปัญหานั้น จุนทะ แม้หากสิ่งที่เป็นอนาคต เป็นของจริง เป็นของแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์แม้สิ่งนั้น จุนทะ แม้หากว่าสิ่งนั้นเป็นอนาคต เป็นของจริง เป็นของแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตย่อมเป็นผู้รู้กาลในสิ่งนั้น เพื่อพยากรณ์ปัญหานั้น จุนทะ แม้หากว่าสิ่งที่เป็นปัจจุบัน เป็นของจริง เป็นของแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์สิ่งนั้น จุนทะ แม้หากว่าสิ่งที่เป็นปัจจุบัน เป็นของจริง เป็นของแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตย่อมเป็นผู้รู้กาลในสิ่งนั้น เพื่อพยากรณ์ปัญหานั้น ด้วยเหตุผลดังนี้แล จุนทะ ตถาคตเป็นกาลวาที เป็นสัจจวาที เป็นภูตวาที เป็นอัตถวาที เป็นธรรมวาที เป็นวินัยวาที ในธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เพราะฉะนั้น ชาวโลก จึงเรียกว่า "ตถาคโต" ด้วยประการ ดังนี้แล[๕๕]

๓.๕.๘ สรุปพุทธวิธีเกี่ยวกับเนื้อหาหลักธรรม

สรุปพุทธวิธีเกี่ยวกับเนื้อหาหลักธรรมนั้น เป็นกลวิธีแห่งการเลือกเนื้อหาหลักธรรม เพื่อเกิดความสัมพันธ์กับผู้สอนและผู้ฟัง ทำให้เนื้อหาหลักธรรมตรงกับลักษณะจริตของผู้ฟัง เป็นวิธีหนึ่งที่เกิดจากประสบการณ์จริงของผู้ฟัง ทำให้เรียนรู้สิ่งที่มีอยู่แล้วตามความเป็นจริง ทำให้ผู้สอนรู้และสามารถนำเหตุผลเข้ามาใช้ตามสภาพความจำเป็นที่จะให้ผู้ฟังบรรลุธรรมได้ โดยมากจะเลือกเฉพาะเนื้อหาที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังเท่านั้น ซึ่งช่วยให้การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือการทำให้เวไนยบุคคลบรรลุมรรคผลจนถึงพระนิพพาน ตามกำลังความสามารถ สติปัญญา และบารมีธรรมที่แต่ละคนสั่งสมอบรมมา

---

[๕๕] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙/๑๔๘.

บทที่ ๔

มรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับจากพุทธวิธีการสอนตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การเสด็จอุบัติในโลกนี้ของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ก็เพื่อโปรดเวไนยสัตว์หรือขนสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นจากสังสารวัฏฏ์ ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของพระพุทธเจ้า-ทั้งหลาย ดังจะได้วิเคราะห์มรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับจากพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า (โคตมะ) พระองค์ปัจจุบันต่อไปนี้

๔.๑ มรรคผลที่ได้รับ

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชก็เพื่อค้นหาทางพ้นทุกข์ และเมื่อค้นพบได้แล้ว เรียกว่า ตรัสรู้ จึงได้พระนามว่าสัมมาสัมพุทธะ หรือ สัมมาสัมพุทโธ[๑] แปลความว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ต่อจากนั้น พระพุทธองค์จึงออกประกาศพระพุทธศาสนา ถือเป็นกิจที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะต้องทำในชีวิตประจำวัน หรือกิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญแก่ชาวโลก เรียกว่า พุทธจริยา หรือ พุทธกิจ มีอยู่ ๕ ประการ[๒] คือ

๑. ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตญฺจ ในเวลาเช้าทรงออกบิณฑบาตโปรดสัตว์

๒. สายณฺเห ธมฺมเทสนํ ในเวลาเย็นทรงสนทนาธรรมกับประชาชน

๓. ปโทเส ภิกฺขุโอวาทํ ในเวลาค่ำ (คืน) ประทานโอวาทแก่ภิกษุ

๔. อฑฺฒรตฺเต เทวปญฺหํ ในเวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา

๕. ปจฺจูเสว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ ในเวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูเวไนยสัตว์เพื่อเสด็จไปโปรด[๓]

---

[๑] วิ.ม.(บาลี) ๑/๑/๑.

[๒] ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๕-๔๗, องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๕๖-๕๘.

[๓] สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), **สวดมนต์ฉบับหลวง**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๓.

ดังนั้น การบำเพ็ญพุทธกิจด้วยการเสด็จไปแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์เป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อเวลาใกล้รุ่งพระพุทธองค์ก็ทรงตรวจดูเวไนยสัตว์หรือเวไนยบุคคลผู้พอจะสำเร็จมรรคผลได้ก็จะเสด็จไปโปรดทันที ในการสำเร็จมรรคผลชั้นใดนั้นก็ขึ้นอยู่ที่บุญบารมี หรือบุพพกรรมของแต่ละบุคคลที่เคยบำเพ็ญมา ดังจะได้วิเคราะห์มรรคผลที่เวไนยบุคคลแต่ละประเภทได้รับ ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลี เพื่อเป็นแนวทางศึกษาปฏิบัติสืบต่อไป

๔.๑.๑ มรรคผลที่ภิกษุได้รับ

จากผลการศึกษาพบว่า มรรคผลที่เวไนยบุคคลฝ่ายภิกษุได้รับในสมัยพุทธกาลเริ่มตั้งแต่สำเร็จเป็นพระโสดาบัน แล้วก็เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เมื่อบุคคลมีบุญบารมีเพียงพอก็ปฏิบัติธรรมจนบรรลุมรรคผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์เป็นที่สุด ดังจะได้วิเคราะห์มรรคผลที่เวไนยบุคคลฝ่ายพระภิกษุได้รับสืบต่อไปนี้

(๑) พระสารีบุตรเถระ

ในตำบลนาลันทาได้มีหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อว่าอุปติสสคาม อยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงราชคฤห์ นายบ้านชื่อว่าวังคันตพราหมณ์ ภรรยาชื่อว่านางสารีพราหมณี มีบุตรชื่อว่าอุปติสสะ (สารีบุตร) เป็นสหายกับโกลิตะ (โมคคัลลานะ) ซึ่งทั้งสองตระกูลได้เป็นสหายกันมา ๗ ชั่วตระกูล ทั้งอุปติสสะและโกลิตะต่างก็เข้าไปศึกษาอยู่ในสำนักของสญชัยปริพาชกจนจบศิลปศาสตร์ตามลัทธิความรู้ของอาจารย์แล้ว

ในวันหนึ่งทั้ง ๒ สหายได้เข้าไปชมมโหรสพในเมืองราชคฤห์ เกิดความไม่สบายใจขึ้นมา โกลิตะจึงถามอุปติสสะว่า "อุปติสสะผู้สหาย ไฉนท่านจึงไม่หัวเราะรื่นเริงเหมือนในวันอื่นเล่า วันนี้ท่านมีใจไม่เบิกบาน ท่านกำหนดอะไรได้หรือ" อุปติสสะกล่าวว่า “โกลิตะผู้สหาย เรานั่งคิดถึงเหตุนี้ว่า "ในการดูคนเหล่านี้ หาสาระมิได้ การดูนี้ไม่มีประโยชน์ เราควรแสวงหาโมกขธรรมเพื่อตนดีกว่า" ทำให้ทั้ง ๒ ทราบว่ามีความคิดเหมือนกันว่า “ธรรมดาผู้แสวงหาโมกขธรรมต้องได้บรรพชาชนิดหนึ่งจึงควร เราทั้ง ๒ จะบรรพชาในสำนักใครเล่า” จึงทำข้อตกลงกันว่า “ใครพบโมกขธรรมก่อนให้บอกแก่กัน”[๔]

ในวันหนึ่งอุปติสสะได้เข้าไปในนครราชคฤห์ แล้วพบพระอัสสชิเถระกำลังบิณฑบาตอยู่เกิดศรัทธาเลื่อมใส ในลักษณะอาการนั้น จึงคิดที่จะถามว่า "ผู้มีอายุ ท่าน

[๔] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๒๒.

บวชอุทิศเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร" แต่ก็ไม่กล้าถามเพราะความคิดว่า "กาลนี้มิใช่กาลควรถามปัญหากะภิกษุนี้แล ภิกษุนี้กำลังเข้าไปสู่ละแวกบ้านเที่ยวบิณฑบาตอยู่ ถ้ากระไรดี เราเมื่อต้องการแสวงหาโมกขธรรมที่ควรรู้แล้วควรติดตามภิกษุรูปนี้ไปข้างหลัง ๆ" ได้เดินตามไปเพื่อถามธรรมจากท่านในที่พักฉันอาหารบิณฑบาต เมื่อพระอัสสชิเถระฉันเสร็จแล้วจึงเรียนถามว่า "ท่านผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก ผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง ผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร" พระอัสสชิเถระคิดว่า "ธรรมดาปริพาชกเหล่านี้ย่อมเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนา เราจักแสดงความลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาแก่ปริพาชกนี้" เมื่อจะแสดงความที่ตนบวชใหม่ จึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุ เราแลเป็นผู้ใหม่ บวชแล้วไม่นานเพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ เราจักไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารได้" อุปติสสะเรียนว่า “ข้าพเจ้าชื่ออุปติสสะ ขอพระผู้เป็นเจ้ากล่าวตามความสามารถเถิด จะน้อยหรือมากก็ตาม ข้อนั้นเป็นภาระของข้าพเจ้า เพื่อแทงตลอดด้วย ๑๐๐ นัย ๑,๐๐๐ นัย" ต่อจากนั้น พระอัสสชิเถระจึงกล่าวว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติทรงสั่งสอนอย่างนี้” เพียงแค่นี้ อุปติสสะก็ได้ดวงตาเห็นธรรม แล้วนำธรรมนั้นไปบอกแก่โกลิตะบ้าง โกลิตะก็ได้ดวงตาเห็นเหมือนกัน จึงพากันเข้าไปหาอาจารย์สญชัยเพื่อชวนไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกัน แต่ถูกอาจารย์ปฏิเสธ ในที่สุดอุปติสสะกับโกลิตะพาบริวาร ๒๕๐ คน มาเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งทูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา[๕] เมื่อพระสารีบุตรบวชแล้วได้ ๑๕ วัน จึงบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ที่ถ้ำสุกรขาตา แขวงเมืองราชคฤห์ ด้วยการฟังพระธรรมเทศนาเวทนาปริคคหสูตร ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่ทีฆนขปริพาชก ผู้เป็นหลานของตน

(๒) พระมหาโมคคัลลานเถระ

ในตำบลนาลันทานั้น ได้มีหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อโกลิตคาม อยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงราชคฤห์ ได้มีบุตรพราหมณ์ผู้เป็นนายบ้านโกลิตะ ชื่อตามโคตรแห่งบิดา และมารดาชื่อโมคคัลลี ถือเป็นตระกูลที่มั่งคั่ง ทั้งโกลิตะก็เป็นสหายกับอุปติสสะ ได้ฟังธรรมจากอุปติสสะที่ไปพบพระอัสสชิเถระมาเล่าให้ฟังก็บรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบัน แล้วก็พากันลาอาจารย์สญชัยปริพาชกไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า จึงได้ชื่อว่า พระมหาโมคคัลลานะ

ภายหลังจากการบวชแล้วได้ ๗ วัน พระมหาโมคคัลลานะได้ทำความเพียรอยู่ที่

---

[๕] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕-๖๗/๕๖ - ๕๘.

บ้านกัลลวามุตตาคาม แขวงมคธ ท่านนั่งโงกง่วงอยู่ พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงแสดงธรรมเครื่องระงับความง่วง ๘ อย่าง คือ

๑. ควรนึกถึงเรื่องที่จำ ๆ มาให้มาก
๒. ควรตรึกตรองถึงธรรมตามที่ได้ศึกษามา
๓. ควรสาธยายธรรม
๔. ควรยอนช่องหู
๕. ควรลุกขึ้นยืน เอาน้ำลูบหน้า เหลียวดูทิศ หรือดูดาว
๖. ควรทำความสำคัญในแสงสว่าง
๗. ควรจงกรมสำรวมอินทรีย์
๘. ควรนอนตะแคงขวา มีสติสัมปชัญญะว่าจะลุกขึ้น

นอกจากนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าทรงสอนต่อไปว่า ควรสำเหนียกว่า เราจักไม่ชูงวง คือความถือตัวเข้าไปสู่สกุล และจักไม่พูดคำเป็นเหตุเถียงกัน จะเป็นเหตุให้เหินห่างจากคุณความดี ทรงตำหนิการคลุกคลีด้วยหมู่ชน ทรงสรรเสริญการคลุกคลีด้วยเสนาสนะอันสงัด พระพุทธองค์ตรัสตัณหักขยธรรมแก่พระมหาโมคคัลลานะ ท่านปฏิบัติตามพระโอวาทนั้น ก็ได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์[๖]

(๓) พระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเถระเป็นบุตรกปิลพราหมณ์ กัสสปโคตร ในหมู่บ้านมหาติฏฐะ แคว้นมคธ ชื่อว่าปิปผลิ เมื่ออายุ ๒๐ ปี ได้ทำการอาวาหมงคลกับนางภัททกาปิลานี ผู้เป็นบุตรีพราหมณ์โกสิยโคตร ณ สาคลนคร แคว้นมคธ มีอายุ ๑๖ ปี ตามประเพณีเมืองซึ่งก่อนแต่งงานทั้งสองเขียนจดหมายหากัน จึงทราบความจริงว่าทั้งสองต่างก็ไม่อยากแต่งงานเหมือนกัน แต่อยากบวชมากกว่า จึงแต่งงานกันในนามเท่านั้น ครั้นบิดามารดาทำกาลกิริยาแล้ว ปิปผลิมาณพได้ครองสมบัติ สามีภรรยาทั้งสองนั้นเห็นว่าผู้อยู่ครองเรือนต้องคอยรับบาปเพราะการงานที่ผู้อื่นทำ จึงชวนกันละสมบัติออกบวช เมื่อถึงทางแยก ปิปผลิมาณพไปทางขวา นางภัททกาปิลานีไปทางซ้าย[๗]

ในวันหนึ่ง ท่านปิปผลิได้พบพระพุทธเจ้าประทับอยู่ใต้ร่มไทรที่เรียกว่า

---

[๖] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก), **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

[๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

พหุปุตตกนิโครธ ในระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทาต่อกัน เกิดความศรัทธาเลื่อมใส รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นศาสดาของตน ทูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพียงแต่รับประทานโอวาท ๓ ข้อว่า กัสสปะ ท่านพึงศึกษาว่า

๑. เราจักตั้งความละอายและความเกรงไว้ในภิกษุทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ทั้งที่เป็นผู้ใหม่ ทั้งที่เป็นปานกลาง อย่างแรงกล้า

๒. เราจักฟังธรรมอันใดอันหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักเงี่ยหูลงฟังธรรมนั้นพิจารณาเนื้อความ

๓. เราจักไม่ละสติที่ไปในกาย คือพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์

เมื่อพระมหากัสสปะบวชได้ไม่นาน ท่านฟังพุทธโอวาทที่ทรงสั่งสอนแล้ว บำเพ็ญเพียร ไม่ช้าในวันที่ ๘ แต่การอุปสมบท ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เพราะท่านมีความเพียรอย่างแรงกล้าอยู่แล้ว ภายหลังจากท่านกลับจากบิณฑบาตนั่งเจริญอาโลกกสิณ ตรวจดูสัตว์ผู้ประมาทและไม่ประมาทด้วยทิพพจักษุ พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูว่า "วันนี้กัสสปผู้บุตรของเราอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่อะไรหนอ" ทรงทราบว่า "ตรวจดูการจุติและเกิดของสัตว์ทั้งหลายอยู่" จึงตรัสว่า "สตฺตานํ จุตูปปาโต นาม พุทฺธญาเณนาปิ อปริจฺฉินฺโน มาตุกุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา มาตาปิตโร อชานาเปตฺวา จวนกสตฺตานํ ปริจฺเฉทํ กาตุํ น สกฺกา เต ชานิตุํ ตว อวิสโย อปฺปมตฺตโก ตว วิสโย สพฺพโส ปน จวนฺเต จ อุปฺปชฺชนฺเต จ ชานิตุํ ปสฺสิตุํ พุทฺธานเมว วิสโย แปลความว่า ชื่อว่าการจุติและการเกิดแห่งสัตว์ทั้งหลาย แม้อันพุทธญาณไม่ทรงกำหนด ใคร ๆ ไม่สามารถจะทำการกำหนดสัตว์ทั้งหลาย ผู้ถือปฏิสนธิในท้องของมารดา ไม่ทันให้มารดาและบิดารู้และจุติได้ การรู้สัตว์เหล่านั้น ไม่ใช่วิสัยของเธอ (เพราะ) วิสัยของเธอมีประมาณน้อย ส่วนการรู้การเห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้จุติและเกิดอยู่โดยประการทั้งปวง เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น"[๘] ดังพระคาถาว่า

> เมื่อใดบัณฑิตบรรเทาความประมาทด้วยความไม่ประมาท เมื่อนั้น บัณฑิตนั้นขึ้นสู่ปัญญา เพียงดังปราสาท ไม่เศร้าโศก ย่อมพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ผู้มีความเศร้าโศก ปราชญ์ย่อมพิจารณาเห็นคนพาลทั้งหลายได้ เหมือนคนผู้ยืนอยู่บนยอดเขา มองเห็นชนผู้ยืนอยู่บนพื้นดินได้ ฉะนั้น[๙]

---

[๘] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๙/๙๑.

[๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๓๗.

(๔) พระจูฬปันถกเถระ

พระจูฬปันถกเถระนั้นเป็นหลานของเศรษฐีในนครราชคฤห์ ซึ่งมารดาของท่านเป็นธิดาของเศรษฐีที่หนีตามชายหนุ่มไป เมื่อท่านเกิดมาบิดามารดาได้ส่งให้มาอยู่กับตายายในนครราชคฤห์ ทั้ง ๒ คน พี่น้อง คือ มหาปันถกกับจูฬปันถก ซึ่งพี่ชายท่านฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาบรรพชาตั้งแต่เล็ก จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์รำลึกถึงน้องชายชื่อว่า จูฬปันถก ต้องการให้บวชบ้าง จึงขออนุญาตคุณตาให้จูฬปันถกได้บวชในพระพุทธศาสนา

เมื่อจูฬปันถกบวชแล้ว ก็ตั้งอยู่ในศีลทั้งหลาย แต่เป็นคนโง่เขลา พระมหาปันถกพร่ำสอนด้วยคาถาว่า "ดอกบัวโกกนุท มีกลิ่นหอม บานแต่เช้า พึงมีกลิ่นไม่ไปปราศ ฉันใด เธอจงเห็นพระอังคีรสผู้ไพโรจน์อยู่ ดุจพระอาทิตย์ส่องแสงในกลางหาว ฉะนั้น" ตั้ง ๔ เดือน ท่านก็ไม่อาจจะท่องจำได้ จึงถูกพระพี่ชายขับออกจากวิหาร ถึงแม้ท่านไม่ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์ เพราะความมีเยื่อใยในพระพุทธศาสนาก็ตาม ในวันที่หมอชีวกโกมารภัจจ์นิมนต์พระสงฆ์ไปฉันภัตตาหารที่บ้าน พระมหาปันถกกล่าวว่า “อุบาสก ภิกษุโง่ชื่อจูฬปันถก มีธรรมไม่งอกงาม ท่านจงเว้นเธอเสีย” แล้วรับนิมนต์เพื่อภิกษุทั้งหลายที่เหลือ พระจูฬปันถกฟังคำนั้นแล้วคิดว่า "พระเถระ (พี่ชาย) เมื่อรับนิมนต์เพื่อภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่านั้น ก็เว้นเราไว้ภายนอกแล้วจึงรับ จิตของพี่ชายเราจักหมดเยื่อใยในเราแล้วอย่างไม่ต้องสงสัย บัดนี้ เราจะต้องการอะไรด้วยศาสนานี้ เราจักเป็นคฤหัสถ์ทำบุญต่าง ๆ มีทาน เป็นต้นดีกว่า" ในขณะนั้นพระพุทธเจ้า ทรงตรวจดูเวไนยสัตว์อยู่ ทรงเห็นเหตุนี้แล้วจึงเสด็จไปเพื่อจงกรมอยู่ที่ซุ้มประตูใกล้ทางที่พระจูฬปันถกนั้นไป

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "จูฬปันถก นี่เธอจะไปไหน ในเวลานี้" จูฬปันถกทูลว่า "พระพี่ชายขับไล่ข้าพระองค์ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไปเพื่อจะสึก เพราะเหตุนั้น" ตรัสว่า "จูฬปันถก เธอชื่อว่าบรรพชาในสำนักของเรา แม้ถูกพี่ชายขับไล่ ทำไม จึงไม่มาสู่สำนักของเรา มาเถิด เธอจะต้องการอะไรด้วยความเป็นคฤหัสถ์ เธอต้องอยู่ในสำนักของเรา" แล้วทรงเอาฝ่าพระหัตถ์ลูบเธอที่ศีรษะพาไปพระคันธกุฎีประทานท่อนผ้าที่สะอาด ที่ทรงบันดาลขึ้นด้วยฤทธิ์ ตรัสสั่งว่า "จูฬปันถก เธอจงผินหน้าไปทางทิศตะวันออก ลูบผ้าท่อนนี้ ด้วยบริกรรมว่า 'รโชหรณํ รโชหรณํ“ แล้วพระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปบ้านหมอชีวกพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ฝ่ายพระจูฬปันถกนั่งแลดูพระอาทิตย์พลางลูบผ้าบริกรรมว่า "รโชหรณํ รโชหรณํ” เมื่อลูบท่อนผ้านั้นอยู่ ท่อนผ้าได้เศร้าหมองแล้ว จึงคิดว่า "ท่อนผ้านี้สะอาดแท้ ๆ แต่อาศัยอัตภาพนี้ จึงละปกติเดิมเสีย กลายเป็นของเศร้าหมองอย่างนี้ไปได้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง

หนอ” เริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อม เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงทราบว่าจิตของพระจูฬปันถกก้าวขึ้นสู่วิปัสสนาเพื่อจะบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงตรัสว่า "จูฬปันถกเธออย่าทำความหมายเฉพาะท่อนผ้านั้นว่า 'เศร้าหมองแล้ว ติดธุลี ก็ธุลีทั้งหลายมีธุลีคือราคะเป็นต้น มีอยู่ในภายใน (ใจ) ของเธอ เธอจงกำจัดมันออกเสีย" [๑๐] ดังพระคาถาว่า

ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ ราคสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ภิกฺขโว วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน
โทโส รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ โทสสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ภิกฺขโว วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน
โมโห รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ โมหสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ภิกฺขโว วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน[๑๑]

แปลความว่า ราคะ ชื่อว่าธุลี แต่เรณู (ละออง) ท่านหา เรียกว่า ธุลีไม่ คำว่า ธุลี นั่นเป็นชื่อ ของราคะ ภิกษุเหล่านั้นละธุลีนั่นได้ขาดแล้ว อยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี โทสะ ชื่อว่าธุลี แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า ธุลีไม่ คำว่า "ธุลี" นั่นเป็นชื่อ ของโทสะ ภิกษุเหล่านั้นละธุลีนั่นได้ขาดแล้ว อยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี โมหะ ชื่อว่าธุลี แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า ธุลีไม่ คำว่า ธุลี นั่นเป็นชื่อของโมหะ ภิกษุเหล่านั้นละธุลีนั่นได้ขาดแล้วอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี

(๕) สังกิจจสามเณร

สังกิจจสามเณร เป็นบุตรของธิดาของตระกูลมั่งคั่งในกรุงสาวัตถี ซึ่งมารดาของท่านนั้นได้ตายตั้งแต่ท่านยังอยู่ในท้อง เมื่อสัปเหร่อนำศพมารดาไปเผาบนเชิงตะกอนแล้วโดยศพนั้นได้ไหม้หมดแล้ว เหลือแต่ทารกนอนอยู่ในเชิงตะกอนถ่านไฟ ดังเช่นทองคำตั้งอยู่บนเบ้าในกองไฟ พอรุ่งเช้าสัปเหร่อมาดูพบทารกนอนอยู่ก็แปลกใจมาก ด้วยคิดว่า "จักดับเชิงตะกอน" เมื่อเห็นทารกนอนอยู่อย่างนั้น เกิดอัศจรรย์ใจ ด้วยคิดว่า "ชื่ออย่างไรกัน เมื่อสรีระทั้งสิ้นถูกเผาอยู่บนฟืนเท่านี้ ทารกไม่ไหม้แล้ว จักมีเหตุอะไรกันหนอ" จึงนำทารกนั้นไปให้ญาติเลี้ยงดู พร้อมทั้งให้หมอทายลักษณะว่า "ถ้าทารกนี้ จักอยู่ครองเรือน พวกญาติตลอด ๗ เครือสกุล จักไม่ยากจน ถ้าจักบวช จักเป็นผู้อันสมณะ ๕๐๐ รูป แวดล้อม

---

[๑๐] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/๑๑๒ – ๑๑๗.

[๑๑] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๘๐.

เที่ยวไป จึงตั้งชื่อว่า "สังกิจจะ" เพราะหางตาของท่านแตกด้วยขอเหล็ก

เมื่อท่านมีอายุได้ ๗ ขวบนั้นมักได้ยินคำพูดของพวกเด็ก ๆ กล่าวว่า "ในเวลาที่เจ้าอยู่ในท้อง มารดานั้นได้กระทำกาละแล้ว เมื่อสรีระของมารดาของเจ้านั้นแม้ถูกเผาอยู่ เจ้าก็ไม่ไหม้" จึงเป็นเหตุผลให้สังกิจจบอกแก่พวกญาติว่า "ฉันพ้นภัยเห็นปานนั้นแล้ว ประโยชน์อะไรของฉันด้วยเรือน ฉันจักบวช" พวกญาติเหล่านั้นกล่าวสนับสนุนว่า "ดีละพ่อ" พวกญาติจึงนำตัวสังกิจจไปยังสำนักของพระสารีบุตรเถระ แล้วกล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงให้เด็กนี้บวชเถิด" ซึ่งพระสารีบุตรเถระ ได้ให้ตจปัญจกกัมมัฏฐานเพื่อการพิจารณาร่างกายว่าเป็นของไม่งาม[๑๒] แล้วก็ให้สังกิจจนั้นบรรพชา ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง ท่านก็บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

๔.๑.๒ มรรคผลที่ภิกษุณีได้รับ

นับตั้งแต่พระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องการบวชของสตรีในพระพุทธศาสนา จึงเห็นได้ว่าสตรีสามารถปฏิบัติธรรมจนสำเร็จมรรคผลได้เท่ากับภิกษุ จึงเป็นสาเหตุให้มีคนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น ดังจะวิเคราะห์เวไนยบุคคลฝ่ายภิกษุณีในวรรณคดีบาลีต่อไปนี้

(๑) พระรูปนันทาเถรี

พระนางรูปนันทานั้น เป็นพระกนิฏฐาของพระพุทธเจ้า วันหนึ่งทรงดำริว่า “เจ้าพี่ใหญ่ของเราสละราชสมบัติออกผนวช เป็นศาสดาเอกในโลก แม้โอรสของพระพุทธองค์คือราหุลก็ออกผนวชแล้ว แม้เจ้าพี่พระนันทะก็ออกผนวชแล้ว แม้พระมารดาก็ออกผนวชแล้ว เมื่อพระญาติมีประมาณเท่านี้ทรงผนวชแล้ว เราจักออกผนวชบ้าง" แล้วพระนางก็เสด็จเข้าไปสู่สำนักภิกษุณีทรงผนวช เพราะความสิเนหาในพระญาติเท่านั้น หาใช่เพราะความศรัทธาเลื่อมใสไม่ พระนางเป็นผู้มีพระสิริโฉมงามจึงปรากฏพระนามว่า "รูปนันทา"[๑๓]

ภายหลังจากการผนวชแล้ว พระนางรูปนันทาเถรีไม่อยากจะเข้าไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเลย ทรงสดับมาว่า พระพุทธเจ้ามักมีปกติตรัสว่า “รูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา[๑๔] แปลความว่า รูป ไม่เที่ยง

---

[๑๒] ตจปัญจกกัมมัฏฐาน คือ เกสา โลมา นขา ทันตา ตะโจ, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๑๘๓ – ๑๘๔.

[๑๓] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/ ๑๕๙.

[๑๔] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๕/๑๒๒/๑๐๒.

เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา” เพราะทรงเกรงว่าพระพุทธองค์จะตรัสความจริงเรื่องนี้เอง ในวันหนึ่ง มหาชนจำนวนมาก เข้าไปฟังธรรมในพระเชตวันมหาวิหาร แล้วกลับมาสนทนากันถึงคุณของพระพุทธเจ้า ตามลักษณะความเลื่อมใสศรัทธาแห่งบุคคลทั่วไป มีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. รูปัปปมาณิกา จำพวกบุคคลถือรูปเป็นประมาณ เห็นพระพุทธสรีระแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใส

๒. โฆสัปปมาณิกา จำพวกบุคคลถือเอาเสียงเป็นประมาณ ฟังพระสุระเสียงแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใส

๓. ลูขัปปมาณิกา จำพวกบุคคลถือเอาการปฏิบัติเศร้าหมองเป็นประมาณ อาศัยการนุ่งห่มเศร้าหมอง แล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใส

๔. ธัมมัปปมาณิกา จำพวกบุคคลถือเอาธรรมเป็นประมาณ ฟังธรรมเรื่องศีล สมาธิ และปัญญาแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใส

เมื่อพระนางรูปนันทาได้สดับคำพรรณนาคุณของพระพุทธเจ้าแล้วนั้น จึงทรงดำริว่า “พระนางจะเข้าไปฟังธรรมพร้อมกับพวกภิกษุณีแต่ไม่แสดงตน” ในวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า "วันนี้ รูปนันทาจักมาที่บำรุงของเรา ธรรมเทศนาเช่นไรหนอแล จักเป็นที่สบายของเธอ" เพราะพระนางรูปนันทานั้นหลงในรูป มีความเยื่อใยในอัตภาพอย่างรุนแรง การบรรเทาความเมาในรูปด้วยรูปนั่นแล เป็นที่สบายของเธอ ดุจการบ่งหนามด้วยหนาม ฉะนั้น พระพุทธองค์ทรงเนรมิตหญิงมีรูปงาม อายุราว ๑๖ ปี ยืนถวายงานพัดอยู่ที่ใกล้พระพุทธองค์ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ เพียงให้พระนางรูปนันทาเห็นรูปหญิงนั้น พระนางพิจารณารูปของตน รู้สึกว่า ตนเองเหมือนนางกาอยู่ข้างหน้านางพระยาหงส์ทอง ทรงเห็นรูปอันสำเร็จด้วยฤทธิ์มีอาการวิงเวียนศีรษะ ทรงดำริว่า "แม้ผมของหญิงนี้งาม แม้หน้าผากก็งาม" มีความสิเนหาในรูปนั้นอย่างรุนแรง ซึ่งพระพุทธเจ้าก็แสดงหญิงสาวมีอายุราว ๒๐ ปี แล้วเนรมิตเป็นหญิงคลอดบุตรครั้งเดียว หญิงกลางคน หญิงแก่ หญิงแก่ชรา แม้พระนางก็ทรงเบื่อหน่ายรูปนั้น ในเวลาที่ทรุดโทรมเพราะความชราว่า “แม้รูปนี้ หายไปแล้ว ๆ มีฟันหัก ผมหงอก หลังโกง มีซี่โครงขึ้นดุจกลอน มีไม้เท้ายันข้างหน้า งกงันอยู่” ก็ทรงเบื่อหน่ายแล้ว รูปหญิงนั้นทิ้งไม้เท้าและพัดใบตาลร้องเสียงขรมล้มลงที่พื้นจมลงในมูตร กลิ้งเกลือกไปมาจนตาย มีหนอนไหลออกจากปากทวารทั้ง ๙ ฝูงสัตว์รุมแย่งกันกิน พระนางทรงพิจารณาซากศพนั้นเป็นสภาพไม่เที่ยงมีความแก่ ความเจ็บ และความตาย แม้เราก็จะเป็น

เหมือนกัน[๑๕] พระพุทธเจ้าทรงทราบความดำรินั้น จึงได้ตรัสว่า

อาตุรํ อสุจึ ปูตึ ปสฺส นนฺเท สมุสฺสยํ
อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ พาลานํ อภิปตฺถิตํ
ยถา อิทํ ตถา เอตํ ยถา เอตํ ตถา อิทํ
ธาตุโย สุญฺญโต ปสฺส มา โลกํ ปุนราคมิ
ภเว ฉนฺทํ วิราเชตฺวา อุปสนฺตา จริสฺสสิ[๑๖]

แปลความว่า นันทาเธอจงดูกายอันกรรมยกขึ้น อันอาดูร ไม่สะอาด เปื่อยเน่า ไหลออกอยู่ข้างบน ไหลออกอยู่ข้างล่าง ที่พาลชนทั้งหลายปรารถนากันนัก สรีระของเธอนี้ ฉันใด สรีระของหญิงนั่น ก็ฉันนั้น สรีระของหญิงนั่น ฉันใด สรีระของเธอนี้ ก็ฉันนั้น เธอจงเห็นธาตุทั้งหลายโดยความเป็นของศูนย์ อย่ากลับมาสู่โลกนี้อีก เธอคลี่คลายความพอใจในภพเสียแล้ว จักเป็นสันตบุคคลเที่ยวไป[๑๗]

ในกาลจบแห่งพระธรรมเทศนานั้น พระนางรูปนันทาเถรีก็สำเร็จโสดาปัตติผล ถือเป็นเวไนยบุคคลประเภทเนยยะ คือบุคคลผู้มีบารมีธรรมพร้อมจะตรัสรู้ เพียงแต่มีความยึดมั่นในรูปตนเอง เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ก็สามารถบรรลุมรรคผลได้

(๒) พระธรรมทินนาเถรี

นางธรรมทินนาเป็นภรรยาของวิสาขอุบาสก ในวันหนึ่งท่านวิสาขอุบาสกฟังธรรมในสำนักของพระพุทธเจ้าได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอนาคามี แล้วคิดว่า "การที่เราให้นางธรรมทินนารับทรัพย์สมบัติทั้งปวง ย่อมควร" เมื่อวิสาขอุบาสกกลับมาถึงเรือนก็จะเห็นนางธรรมทินนายืนยิ้มแย้มอยู่ทางหน้าต่างทุกครั้งไป แต่ในวันนั้น นางไม่ยืนยิ้มเลย ด้วยความคิดว่า "เรื่องอะไรกันเราจะยืนรอก็รู้อยู่นี้เป็นเวลาบริโภค" ซึ่งปกติวิสาขอุบาสกนั้นจะพูดว่า “มาเถิด เราบริโภคด้วยกัน” แต่ในวันนั้นกลับเป็นผู้นิ่งเฉยเหมือนคนกำลังโกรธกัน

ครั้นแล้ววิสาขอุบาสก กลับเรียกนางมาว่า "ธรรมทินนา หล่อนจงรับทรัพย์สมบัติทั้งปวงในเรือนนี้เถิด" นางจึงคิดว่า "ธรรมดาคนทั้งหลายเขาโกรธกันแล้ว ย่อมไม่ให้ใครรับทรัพยสมบัติ นี่เรื่องอะไรกันหนอ" นางจึงกล่าวว่า “ใครจักรับน้ำลายที่ท่านบ้วนทิ้ง เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านก็จงอนุญาตให้ดิฉันบวชเถิด” วิสาขอุบาสกนั้นรีบรับว่า "ดีละ

---

[๑๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/๑๖๐ - ๑๖๓.

[๑๖] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๕/๑๒๒/๑๐๖.

[๑๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๑๖๔.

นางผู้เจริญ” แล้วนำนางไปสู่สำนักภิกษุณี ภายหลังจากนางได้อุปสมบทแล้ว จึงได้ชื่อว่า พระธรรมทินนาเถรี

เมื่อนางบวชแล้วก็ไปสู่ชนบทกับภิกษุณีทั้งหลาย เพื่อประสงค์จะปลีกวิเวกอยู่ในชนบทนั้น ไม่นานเท่าไร ก็บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย[๑๘]

(๓) พระปฏาจาราเถรี

นางปฏาจารานั้นเป็นธิดาของเศรษฐีในกรุงสาวัตถี เป็นผู้ที่มีรูปงาม เมื่อนางมีอายุได้ ๑๖ ปี มารดาบิดาจะให้นางอยู่บนปราสาท ๗ ชั้น และนางก็ยังเป็นหญิงที่หลงใหลในวัยจึงสมคบกับคนรับใช้คนหนึ่งของตน เมื่อมารดาบิดาจะยกนางให้แก่ชายหนุ่มผู้มีชาติสกุลเสมอกันแล้วกำหนดวันวิวาห์ นางจึงนัดแนะคนใช้ที่เป็นสามีหนีไปอยู่ด้วยกันที่บ้านของสามีนั้น

ในวันหนึ่ง นางปฏาจาราได้ตั้งครรภ์บุตรคนแรก พร้อมทั้งมีชีวิตอยู่ด้วยความลำบาก เมื่อครรภ์แก่นางมีความประสงค์จะกลับไปคลอดที่บ้านเกิด แต่นางก็ได้คลอดบุตรในระหว่างทาง สามีจึงชวนนางกลับมาที่บ้านเดิมอีก เมื่อนางตั้งครรภ์ครั้งที่สองอีก ก็ได้ชวนสามีกลับไปคลอดที่บ้านมารดาบิดาเดิมอีก ในระหว่างทางนั้นเอง ได้เกิดมหาเมฆอันมิใช่ฤดูกาลขึ้น ฝนตกหนักและฟ้าผ่าโดยรอบ นางบอกสามีว่า “ปวดท้องหนักจะคลอดบุตรแล้ว” สามีจึงจัดหาที่คลอดให้แล้วออกไปแสวงหาฟืนข้างจอมปลวกจึงถูกงูกัดตาย ฝ่ายนางปฏาจาราจึงคลอดบุตรในที่นั่นขณะฝนตกหนัก สามีก็ไม่กลับมา นางเอาทารกทั้ง ๒ คนนั้นไว้ที่ระหว่างอุทร ยืนท้าวแผ่นดินด้วยเข่าและมือ ให้ราตรีล่วงไปจนตัวเหลือง เมื่ออรุณขึ้นนางอุ้มบุตรคนหนึ่งแล้วจูงบุตรอีกคนเดินตามหาสามี เห็นสามีนั้นล้มตายบนจอมปลวกมีสีเขียวตัวกระด้าง ร้องไห้รำพันว่า "เพราะเราเอง สามีจึงตายที่หนทางเปลี่ยว" จึงพาบุตรไปเพื่อข้ามแม่น้ำอจิรวดีกำลังไหลเชี่ยว ให้บุตรคนโตนั่งไว้ที่ฝั่งแล้ว อุ้มบุตรคนเล็กข้ามฝั่งก่อน นำไปวางไว้ริมฝั่งแม่น้ำ ในเวลานั้นเหยี่ยวตัวหนึ่งบินมาโฉบเอาทารกนั้นไป นางจึงยกมือทั้ง ๒ ขึ้นร้องเสียงดัง ๓ ครั้งว่า "สู สู" แม้บุตรอีกคนที่ยืนอยู่ที่ฝั่งเห็นมารดายกมือขึ้น คิดว่ามารดาร้องเรียกจึงกระโดดลงในแม่น้ำถูกน้ำพัดไป นางจึงรำพันมาในระหว่างทางนั้น[๑๙]

เมื่อนางปฏาจาราเดินมา ได้ถามบุรุษคนหนึ่งในระหว่างทางเกี่ยวกับเศรษฐี

[๑๘] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๒๙๑.

[๑๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๒๐๙ - ๒๑๐.

ในกรุงสาวัตถีผู้เป็นบิดามารดา จึงทราบว่า เมื่อคืนฝนตกหนักเรือนล้มทับคนทั้งสาม คือ เศรษฐี ภรรยาและบุตรตายแล้ว กำลังถูกเผาบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน ในขณะนั้น นางไม่รู้สึกตัวผ้าที่นุ่งก็หลุดลง ถึงความเป็นคนวิกลจริตยืนตะลึงอยู่ ร้องไห้รำพันบ่นเพ้อเซซวนไป จนบรรลุเข้าไปในพระเชตวันมหาวิหาร คนทั้งหลายเห็นนางเข้าใจว่า "เป็นหญิงบ้า" จึงถือเอาหยากเยื่อ กอบฝุ่น โปรยลงบนศีรษะ ขว้างด้วยก้อนดิน พระพุทธเจ้าประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางพุทธบริษัท ๔ ในพระมหาวิหาร ทอดพระเนตรเห็นนางผู้บำเพ็ญบารมีแก่กล้ามาแสนกัลป์ในสมัยพระพุทธเจ้านามว่าปทุมุตตระ ได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่า "แม้หม่อมฉัน พึงได้ตำแหน่งอันเลิศกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลายในสำนักพระพุทธเจ้าเช่นกับด้วยพระองค์" พระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า "ในอนาคตกาล หญิงผู้นี้จักเป็นผู้เลิศกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลาย โดยนามว่า ปฏาจารา ในศาสนาของพระโคดม-พุทธเจ้า" แล้วทรงดำริว่า "เว้นเราเสีย ผู้อื่นชื่อว่าสามารถจะเป็นที่พึ่งของหญิงผู้นี้ได้ไม่มี" จึงทรงนำทางนางมาสู่พระวิหาร เมื่อบริษัทเห็นนางแล้วจึงกล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย อย่าให้หญิงบ้านี้มาที่นี้เลย" พระพุทธเจ้าตรัสว่า "พวกท่าน จงหลีกไป อย่าห้ามเธอ" ในเวลาที่นางมาใกล้จึงตรัสว่า "จงกลับได้สติเถิด น้องหญิง" ด้วยพุทธานุภาพนั้นเอง ทำให้ได้สติกลับคืนมา กำหนดรู้ผ้านุ่งหลุดแล้วเกิดหิริโอตตัปปะขึ้นจึงนั่งกระโหย่ง ได้มีบุรุษผู้หนึ่งโยนผ้าห่มไปให้นางนุ่ง แล้วเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์แทบพระบาทกราบทูลว่า "ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึ่งแก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า เพราะว่าเหยี่ยวเฉี่ยวบุตรคนหนึ่งของหม่อมฉัน คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป สามีตายที่ทางเปลี่ยว มารดาบิดาและพี่ชายถูกเรือนทับ ถูกเผาบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน" พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "อย่าคิดเลยปฏาจารา เธอมาสู่สำนักของผู้สามารถจะเป็นที่พึ่งพำนักอาศัยของเธอได้แล้ว เหมือนอย่างว่า บัดนี้ บุตรคนหนึ่งของเธอถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไป คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป สามีตายแล้วที่ทางเปลี่ยว มารดา บิดาและพี่ชายถูกเรือนทับ ฉันใด น้ำตาที่ไหลออกของเธอผู้ร้องไห้อยู่ในสงสารนี้ ในเวลาที่ปิยชนมีบุตรตายยังมากกว่าน้ำแห่งมหาสมุทรทั้ง ๔"[๒๐] จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

จตูสุ สมุทฺเทสุ ชลํ ปริตฺตกํ ตโต พหุํ อสฺสุชลํ อนปฺปกํ
ทุกฺเขน ผุฏฺฐสฺส นรสฺส โสจโต กึการณา อมฺม ตุวํ ปมชฺชสิ[๒๑]

---

[๒๐] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๒๑๑.

[๒๑] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๙๒/๑๓๕.

แปลความว่า "น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ มีประมาณน้อย น้ำตาคนผู้อันทุกข์ถูกต้องแล้ว เศร้าโศก ไม่ใช่น้อย มากกว่าน้ำในมหาสมุทรนั้น เหตุไร เธอจึงประมาทอยู่เล่าแม่" [๒๒]

เมื่อนางปฏาจาราหายจากความโศกเศร้าลงไปได้บ้างแล้ว พระพุทธองค์จึงตรัสว่า "ปฏาจาเร ปุตฺตาทโย นาม ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส ตาณํ วา สรณํ วา เลนํ วา ภวิตุํ น สกฺโกนฺติ ตสฺมา วิชฺชมานาปิ เต น สนฺติเยว ปณฺฑิเตน ปน สีลํ วิโสเธตฺวา อตฺตโน นิพฺพานคามิมคฺคเมว โสเธตุํ วฏฺฏติ แปลความว่า ปฏาจารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนมีบุตรเป็นต้น ไม่อาจเพื่อเป็นที่ต้านทาน เป็นที่พึ่ง หรือเป็นที่ป้องกันของผู้ไปสู่ปรโลกได้ เพราะฉะนั้น บุตรเหล่านั้นถึงมีอยู่ ก็ชื่อว่าย่อมไม่มีทีเดียว ส่วนบัณฑิตชำระศีลแล้ว ควรชำระทางที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพานของตนเท่านั้น" ภายหลังจากฟังพระธรรมเทศนาจบลง นางปฏาจาราก็บรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบันทันที ถือเป็นเวไนยบุคคลประเภทอุคฆฏิตัญญู ในพระพุทธศาสนา จึงทูลขอบรรพชากับพระพุทธเจ้า ทรงส่งไปอุปสมบทในสำนักภิกษุณี ชื่อว่า ปฏาจารา เพราะนางกลับความประพฤติได้ ในวันหนึ่ง นางกำลังเอาหม้อตักน้ำล้างเท้าเทน้ำลง น้ำนั้นไหลไปหน่อยหนึ่งแล้วก็ขาด ครั้งที่ ๒ น้ำที่นางเทลง ได้ไหลไปกว่านั้น ครั้งที่ ๓ น้ำที่เทลง ไหลไปไกลกว่านั้นอีก นางถือเอาน้ำนั้นเป็นอารมณ์ กำหนดวัยทั้ง ๓ คิดว่า "สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในปฐมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งแรก ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๒ ไหลไปกว่านั้น ตายเสียในปัจฉิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๓ ไหลไปไกลแม้กว่านั้น"[๒๓] ไม่นานนางปฏาจาราก็บรรลุมรรคผลคือสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และนิพพานในที่สุด

(๔) พระเขมาเถรี

พระนางเขมาเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นผู้มีพระสิริโฉมอันงดงาม เมื่อพระนางได้ทรงสดับว่า "พระพุทธเจ้าตรัสติโทษของรูป" พระนางจึงไม่ปรารถนาจะเสด็จไปยังสำนักของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบความที่พระอัครมเหสีนั้นมัวเมาอยู่ในรูป จึงตรัสให้นักกวีแต่งเพลงขับพรรณนาพระเวฬุวัน พระนางทรงสดับเรื่องพระเวฬุวันแล้ว ก็ได้ทรงปรารถนาจะเสด็จไปพระราชอุทยาน พระพุทธเจ้าทรงทราบการเสด็จมาของพระนางอยู่ ทรงเนรมิตหญิงรูปงาม ยืนถือพัดก้านตาลพัดอยู่ที่ข้าง

---

[๒๒] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๒๑๒.

[๒๓] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๒๑๓ - ๒๑๔.

พระองค์ ฝ่ายพระนางเขมาเทวี ได้ทอดพระเนตรเห็นหญิงนั้น จึงทรงดำริว่า "ชนทั้งหลายย่อมพูดกันว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสโทษของรูป ก็หญิงนี้ยืนพัดอยู่ในสำนักของพระองค์ เราไม่เข้าถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยวของหญิงนี้ รูปหญิงนี้ เราไม่เคยเห็น ชนทั้งหลายเห็นจะกล่าวตู่พระพุทธเจ้า ด้วยคำไม่จริง" แล้วพระนางก็มิใส่ใจถึงเสียงพระดำรัสนั้น ได้ประทับยืนทอดพระเนตรดูหญิงนั้น ที่พระพุทธองค์ทรงเนรมิตให้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพความจริง พระนางเขมาจึงทรงดำริว่า "รูปนั้น แม้เห็นปานนี้ ก็ถึงความสิ้นความเสื่อมไปโดยครู่เดียวเท่านั้น สาระในรูปนี้ ไม่มีหนอ" พระพุทธองค์ทรงตรวจดูจิตของพระนางนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "เขมา เธอคิดว่า สาระมีอยู่ในรูปนี้หรือ เธอจงดูความที่รูปนั้นหาสาระมิได้ ในบัดนี้ "[๒๔] ดังพระคาถาว่า

อาตุรํ อสุจึ ปูตึ ปสฺส เขเม สมุสฺสยํ
อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ พาลานํ อภิปตฺถิตํ [๒๕]

แปลความว่า เขมา เธอจงดูร่างกายอันอาดูร ไม่สะอาด เน่า ไหลออกทั้งข้างบน ไหลออกทั้งข้างล่าง อันคนพาลทั้งหลาย ปรารถนายิ่งนัก

เมื่อจบพระธรรมเทศนานั้น พระนางดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล แล้วพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า “เขมา สัตว์เหล่านี้ เยิ้มอยู่ด้วยราคะ ร้อนอยู่ด้วยโทสะ งงงวยอยู่ด้วยโมหะจึงไม่อาจเพื่อก้าวล่วงกระแสแห่งตัณหาของตนไปได้ จึงต้องข้องอยู่ในกระแสแห่งตัณหานั้นนั่นเอง" ดังพระคาถาว่า

สัตว์ผู้กำหนัดแล้วด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหา เหมือนแมลงมุมตกไปยังใยที่ตัวทำไว้เองฉะนั้น ธีรชนทั้งหลาย ตัดกระแสตัณหาแม้นั้นแล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย ละเว้นทุกข์ทั้งปวงไป[๒๖]

ในที่สุดพระนางเขมาเถรีก็บรรลุมรรคผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ถือเป็นเวไนยบุคคลฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ที่สำคัญอีกรูปหนึ่ง

(๕) พระอุบลวรรณาเถรี

ในกรุงสาวัตถีนั้น ได้มีธิดาเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่า อุบลวรรณา เพราะนางมีผิวพรรณเหมือนกลีบอุบลเขียว เมื่อนางเจริญวัยขึ้นเป็นสาวรุ่นได้มีพระราชาและ

---

[๒๔] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๒๘ - ๒๙.

[๒๕] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๘/๒๔๔/๒๑.

[๒๖] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๓๐.

เศรษฐีทั้งหลายต่างก็ส่งเครื่องบรรณาการไปสู่ขอกับเศรษฐีผู้บิดาอยู่เนืองนิตย์ว่า “ขอเศรษฐีจงให้ธิดาแก่เรา” ท่านเศรษฐีจึงคิดว่า "เราจักไม่สามารถเอาใจของคนทั้งหมดได้ แต่เราจักทำอุบายสักอย่างหนึ่ง" เศรษฐีนั้นจึงเรียกธิดามาแล้ว กล่าวว่า "แม่เจ้าจักอาจเพื่อบวชไหม" ซึ่งคำของบิดาได้เป็นเหมือนน้ำมันที่หุงแล้วตั้ง ๑๐๐ ครั้ง อันเขารดลงบนศีรษะ เพราะความที่นางมีภพสุดท้ายในความเป็นมนุษย์ นางจึงรับคำบิดาว่า "พ่อฉันจักบวช" เศรษฐีจึงนำนางไปสู่สำนักภิกษุณีเพื่อให้บวช เมื่อนางอุบลวรรณาบวชได้ไม่นาน ถึงวาระดูแลโรงอุโบสถ นางตามประทีปพร้อมทั้งกวาดโรงอุโบสถ ยืนถือนิมิตแห่งเปลวประทีปนั่นแลดูแล้ว ๆ เล่า ๆ ยังฌานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว กระทำฌานนั้นแลให้เป็นบาท บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญาทั้งหลาย[๒๗] ถือว่าท่านเป็นเวไนยบุคคลฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ ที่มีความสำคัญรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา

๔.๑.๓ มรรคผลที่อุบาสกได้รับ

อุบาสกถือเป็นเวไนยบุคคลที่มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นกลุ่มบุคคลที่คอยให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้น บางท่านสามารถปฏิบัติธรรมบรรลุมรรคผลได้ก็มี ดังจะวิเคราะห์ต่อไปนี้

(๑) พระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นกษัตริย์แห่งแคว้นมคธ เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่พบพระพุทธเจ้าตั้งแต่ทรงออกผนวชใหม่ ๆ ยังมิได้บรรลุมรรคผล พร้อมทั้งทูลนิมนต์ให้พระพุทธองค์สึกออกมาเป็นฆราวาสจะทรงแบ่งดินแดนให้ปกครอง แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงปฏิเสธความปรารถนาดีนั้นว่า “จะออกแสวงหาโมกขธรรมเพื่อป้องกันความแก่ ความเจ็บ ความตาย” แล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จจากไป ซึ่งในครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารได้ทูลขอปฏิญญาไว้ว่า “ถ้าทรงรู้ธรรมวิเศษอันใดแล้วก็ขอให้เสด็จกลับมาโปรดบ้าง” ภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง ที่ตำบลอุรุเวลาเสนา-นิคม จนบรรลุมรรคผลแล้ว พร้อมทั้งมีพระประสงค์จะให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นคง จึงเสด็จแวดล้อมด้วยพระสาวก ๑,๐๐๐ รูป เข้าสู่อุทยานลัฏฐิวันสวนตาลหนุ่มใกล้พระนครราชคฤห์ ทรงดำริว่า “จักเปลื้องปฏิญญา ที่ถวายไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร”[๒๘]

---

[๒๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๒๑๔ – ๒๑๕.

[๒๘] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๑๙.

เมื่อพระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงสดับว่า “พระสมณโคดม ศากยบุตรทรงผนวชจากศากยตระกูล เสด็จมาพระนครราชคฤห์โดยลำดับ ประทับอยู่ใต้ต้นไทร ชื่อสุประดิษฐเจดีย์ในสวนตาลหนุ่ม ในนครราชคฤห์” ก็แลพระกิตติศัพท์อันงามของพระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระพุทธเจ้านั้น ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบสมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี ฯลฯ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร ทรงเสด็จแวดล้อมด้วยพราหมณ์คหบดีชาวมคธ ๑๒ นหุต (๑ นหุต = ๑๐,๐๐๐ คน) เสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ส่วนพราหมณ์คหบดีชาวมคธ ๑๒ นหุต บางพวกถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้วนั่ง บางพวกได้ทูลปราศรัยกับพระพุทธเจ้าแล้วนั่ง บางพวกประคองอัญชลีไปทางที่พระพุทธเจ้าประทับแล้วนั่ง บางพวกประกาศนามและโคตรของพระพุทธเจ้าแล้วนั่ง บางพวกนั่งนิ่ง พระพุทธองค์ต้องการแก้ข้อสงสัยของชนเหล่านั้น จึงตรัสว่า

> กัสสปะเราถามเนื้อความนี้กะท่าน ท่านละเพลิงที่บูชาเสียทำไมเล่า อุรุเวลกัสสปทูลตอบว่า “ยัญทั้งหลายกล่าวยกย่องรูปเสียงและรสที่น่าปรารถนา และสตรีทั้งหลาย ข้าพระพุทธเจ้ารู้ว่านั่นเป็นมลทินในอุปธิทั้งหลายแล้ว เพราะเหตุนั้น จึงไม่ยินดีในการเซ่นสรวง ในการบูชา........ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นทางอันสงบ ไม่มีอุปธิ ไม่มีกังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพ ไม่มีภาวะเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่ธรรมที่ผู้อื่นแนะให้บรรลุ เพราะฉะนั้น จึงไม่ยินดีในการเซ่นสรวง ในการบูชา” [๒๙]

ต่อจากนั้น พระอุรุเวลกัสสปะลุกจากอาสนะห่มผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่า ซบเศียรลงที่พระบาทของพระพุทธเจ้ากราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า พระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวก พระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวก พระพุทธเจ้าข้า” แล้วจึงกราบทูลว่า

อถโข ภควา เตสํ ทฺวาทสนหุตานํ มาคธิกานํ พฺราหฺมณคหปติกานํ เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย อนุปุพฺพิกถํ กเถสิ. เสยฺยถีทํ. ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ. ยทา เต ภควา อญฺญาสิ กลฺลจิตฺเต มุทุจิตฺเต วินีวรณจิตฺเต อุทคฺคจิตฺเต ปสนฺนจิตฺเต อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคณฺเหยฺย เอวเมว เอกาทสนหุตานํ มาคธิกานํ พฺราหฺมณคหปติกานํ พิมฺพิสารปฺปมุขานํ ตสฺมึเยวาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ

---

[๒๙] วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๗/๕๑.

ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ[๓๐]

แปลความว่า ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบความปริวิตกแห่งจิตของพราหมณ์-คหบดีชาวมคธทั้ง ๑๒ นหุตนั้น ด้วยพระทัยของพระองค์แล้ว ทรงแสดงอนุปุพพิกถา คือทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกจากกาม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบว่า พวกเขามีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่พระเจ้าพิมพิสารพร้อมบริวาร ๑๑ นหุต ดุจผ้าที่สะอาด ปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย้อมเป็นอย่างดี ฉะนั้น และบริวารอีกส่วนหนึ่งแสดงตนเป็นอุบาสก

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราช ได้ทรงเห็นธรรมแล้ว ได้ทรงบรรลุธรรมแล้ว ทรงประกาศว่า บัดนี้ ความปรารถนานั้นของหม่อมฉันสำเร็จแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ครั้งก่อนหม่อมฉันยังเป็นราชกุมารได้มีความปรารถนาไว้ ๕ ประการ คือ

๑. เมื่อหม่อมฉันยังเป็นราชกุมาร ได้มีความปรารถนาว่า ไฉนหนอ ชนทั้งหลายพึงอภิเษกเราในราชสมบัติ

๒. ขอพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พึงเสด็จมาสู่แว่นแคว้นของหม่อมฉันนั้น

๓. ขอหม่อมฉันพึงได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น

๔. ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นพึงแสดงธรรมแก่หม่อมฉัน

๕. ขอหม่อมฉันพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น[๓๑]

(๒) อนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาบิณฑิกเศรษฐีนั้น เดิมชื่อว่าสุทัตตะเป็นเศรษฐีในกรุงสาวัตถี ท่านได้น้องสาวของราชคหกเศรษฐีเป็นภรรยา วันหนึ่งได้ไปธุระที่บ้านของราชคหกเศรษฐี เห็นของเคี้ยวของฉันเป็นอันมาก ที่เขาตระเตรียมไว้เพื่อถวายพระสงฆ์ ก็เกิดความเลื่อมใส รุ่งขึ้นเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่สีตะวัน ได้ฟังอนุปุพพิกถา และอริยสัจ ๔ ก็บรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบัน พร้อมทั้งประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต[๓๒]

---

[๓๐] วิ.ม. (บาลี) ๔/๕๘/๖๗.

[๓๑] วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๕๓.

[๓๒] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก), **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, หน้า ๗๘.

(๓) หมอชีวกโกมารภัจจ์

หมอชีวกเป็นบุตรของหญิงงามเมือง ในกรุงราชคฤห์ เมื่อเกิดมาเป็นเพศชาย จึงถูกมารดาทิ้งตั้งแต่ยังเป็นทารก เพราะรังเกียจว่าเป็นผู้ชายสืบทอดตำแหน่งของตนไม่ได้ อภัยราชกุมารมาพบจึงนำไปเลี้ยงไว้เป็นพระโอรสบุญธรรม ตั้งชื่อให้ว่า ชีวก พอชีวกโตขึ้น ถูกเพื่อนล้อว่า "เด็กไม่มีพ่อแม่" ก็น้อยใจ ยิ่งได้เห็นของขวัญที่ปู่ย่าของเพื่อนส่งมาให้เพื่อน ๆ ก็ยิ่งไม่สบายใจ จึงเข้าทูลถามพระบิดาบุญธรรมว่า "ใครเป็นบิดามารดาของหม่อมฉัน" ก็มิได้รับคำตอบ

ชีวกได้รับทราบว่า "เมืองตักกสิลามีการสอนวิชาแพทย์ศาสตร์ โดยมีอาจารย์ผู้ชำนาญอยู่มากมาย" จึงได้เดินทางไปพร้อมกับพ่อค้าเหล่านั้น โดยมิทันได้กราบทูลลาพระบิดา เมื่อไปถึงเมืองตักกสิลา ก็เข้าอยู่ศึกษาในสำนักอาจารย์แพทย์ศาสตร์ ได้ทำกิจทุกอย่างตามหน้าที่ของศิษย์ที่พึงปฏิบัติต่ออาจารย์ ตั้งใจศึกษาเพียง ๗ ปี ก็จบหลักสูตร ซึ่งคนอื่นต้องเรียนถึง ๑๖ ปี

เมื่อจะกล่าวถึงลักษณะการบรรลุมรรคผลของหมอชีวกโกมารภัจจ์แล้ว ท่านสำเร็จเป็นพระโสดาบัน ดังปรากฏในพระสูตรที่ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภัลลิกคหบดี ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ฯลฯ สุทัตตอนาถบิณฑิกคหบดี ฯลฯ จิตตคหบดี ชาวมัจฉิกาสณฑ์ ฯลฯ หัตถหบดี ชาวเมืองอาฬวี ฯลฯ เจ้าศากยะพระนามว่าพระมหานามะ ฯลฯ อุคคคหบดีชาวเมืองเวสาลี ฯลฯ อุคคคหบดี ฯลฯ สูรอัมพัฏฐคหบดี ฯลฯ ชีวกโกมารภัจจ์ ฯลฯ ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ เป็นผู้เชื่อมั่นในตถาคต เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งซึ่งอมตธรรมอยู่"[๓๓]

(๔) จิตตคหบดี

ตามประวัติไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า จิตตคหบดีเป็นลูกใครไม่ปรากฏ แต่ท่านมีบุญมากได้ทำไว้แล้วในปางก่อนส่งผลให้ท่านหลายชาติตลอดถึงชาตินี้ ในวันที่ท่านเกิดนั้น ได้มีฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงจากฟากฟ้ากองที่พื้นดิน หนาขึ้นเพียงเข่า ในเมืองมัจฉิกาสนฑ์

วันหนึ่งท่านได้พบพระมหานามหนึ่งในหมู่พระปัญจวัคคีย์ เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในเมืองมัจฉิกาสนฑ์ ก็เกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถ จึงนิมนต์ให้ไปฉันในบ้านได้ฟังธรรมกถาของพระเถระแล้ว ก็บรรลุมรรคผลเป็นโสดาปัตติผล มีความศรัทธามั่นคงไม่หวั่นไหว

---

[๓๓] องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๑๒๐-๑๓๙/๖๔๑-๖๔๒.

ได้หลั่งน้ำในมือพระเถระอุทิศถวายอัมพาตกวันของตนให้เป็นสังฆาราม[๓๔]

(๕) พระเจ้ามหานามศากยะ

พระเจ้ามหานามศากยะ ประสูติในราชสกุล ศากยวงศ์ กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นพระโอรสของพระเจ้าอมิโตทนะ เป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า (ลูกพี่ลูกน้อง) มีน้อง ๒ พระองค์ คือ พระอนุรุทธะ พระนางโรหิณี เมื่อพระเจ้ามหานามะทรงเจริญวัยขึ้นมาก็ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าบรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบัน น่าจะสันนิฐานได้ว่า ท่านฟังธรรมเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระประยูรญาติในครั้งนั้น[๓๕] เมื่อเจ้าศากยะออกผนวชกันเป็นจำนวนมาก ท่านเป็นผู้สนับสนุนให้พระเจ้าอนุรุทธะออกผนวช

๔.๑.๔ มรรคผลที่อุบาสิกาได้รับ

อุบาสิกาเป็นเวไนยบุคคลผู้ให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาลได้มีอุบาสิกาหลายท่านบรรลุมรรคผลก็มี จะได้วิเคราะห์บุคคลตัวอย่างในวรรณคดีบาลีต่อไปนี้

(๑) นางวิสาขามหาอุบาสิกา

นางวิสาขาพร้อมด้วยบริวาร เดินทางเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขณะทรงประทับอยู่ ณ ชาติยาวัน (สวนมะลิ) พระพุทธองค์พิจารณาเห็นอุปนิสัยว่า นางวิสาขาจะบรรลุมรรคผลได้ จึงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดเธอพร้อมบริวาร เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางวิสาขาก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล[๓๖] แสดงให้เห็นว่า นางวิสาขาเป็นอริยบุคคลประเภทขิปปาภิญญา หรือ อุคฆฏิตัญญู ตั้งแต่มีอายุได้ ๗ ขวบ และเพื่อน ๆ ที่ไปฟังธรรมก็สำเร็จเป็นพระโสดาบันเหมือนกัน และมีข้อสันนิฐานว่า นางวิสาขาน่าจะฟังธรรม อนุปุพพิกถา สืบเนื่องมาจากปู่ ย่า มารดา บิดา และ ปุณณะ ที่ฟังอนุปุพพิกกถาจากพระพุทธองค์ จึงบรรลุโสดาปัตติผล[๓๗]

ในคัมภีร์ปุคคลบัญญัติอรรถกถามีการบรรยายว่า นางวิสาขาเป็นเวไนยบุคคลหนึ่ง ในจำนวน ๗ ท่าน ที่บรรลุมรรคผลประเภทโสดาปัตติผลอุทธังคโสต หมายถึงพระอริยบุคคลผู้ไปเกิดในสวรรค์ ๖ ชั้น ได้แก่ นิมมานรดี อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี

---

[๓๔] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก), **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, หน้า ๗๙.

[๓๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

[๓๖] องฺ.อ. (บาลี) ๓/๖๓-๖๔/๓๕๓.

[๓๗] วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๙๘/๘๐.

สุทธาวาส ซึ่งนางวิสาขามหาอุบาสิกาไปเกิดอยู่ในชั้นนิมมานรดี ชื่อวิสาขาเทพนารี นางเป็นผู้เสวยทิพยสมบัติอยู่ในเทวโลกตลอดกาลนาน จะไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก พร้อมทั้งนิพพานอยู่ในพรหมโลก ถือเป็นคุณสมบัติพิเศษที่นางวิสาขาได้รับ ซึ่งเรียกเวไนยบุคคลประเภทนี้ว่า พระวัฏฏวิรตโสดาบัน ที่ไม่นับเข้าในโสดาบันทั้ง ๓ ประเภท ที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งพระวัฏฏวิรตโสดาบัน หมายถึง เวไนยบุคคลประเภทยินดีในวัฏฏะ เกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เมื่อสำเร็จเป็นพระอนาคามีจักปฏิสนธิในชั้นสุทธาวาสแล้วก็จะนิพพานในชั้นนั้น[๓๘]

(๒) นางขุชชุตตรา

ในเมืองโกสัมพีนั้น พระเจ้าอุเทนได้มีพระมเหสีพระนามว่า พระนางสามาวดีกับพระนางมาคันทิยา พระราชทานกหาปณะวันละ ๘ กหาปณะ ให้เป็นค่าดอกไม้แก่พระนาง-สามาวดี โดยมีทาสีของพระนางชื่อนางขุชชุตตรา มารับเงินนั้นทุก ๆ วัน แต่นางก็ได้ยักยอกทรัพย์นั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเก็บไว้เพื่อตนเอง ๔ กหาปณะ ส่วนหนึ่งนำไปซื้อดอกไม้ถวายพระนางสามาวดี ๔ กหาปณะ ในวันหนึ่งนายสุมนมาลาการทำบุญถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระพุทธเจ้า ได้กล่าวกับนางขุชชุตตราผู้มาในวันนั้นว่า "ข้าพเจ้านิมนต์พระพุทธเจ้าไว้แล้ว วันนี้ข้าพเจ้าจักบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้อันเลิศ นางจงรออยู่ให้การเลี้ยงพระภิกษุและฟังธรรม (เสร็จ) เสียก่อน จึงรับดอกไม้ไป" นางรับว่า "ได้" ซึ่งนายสุมนะมาลาการทำบุญเลี้ยงภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ภายหลังจากทำภัตกิจเสร็จ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา เมื่อนางขุชชุตตราได้สดับพระธรรมเทศนาอยู่นั้น เกิดความศรัทธาเลื่อมใสบรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบันทันที ถือเป็นเวไนยบุคคลประเภทอุคฆฏิตัญญู เป็นบุคคลที่มีความถึงพร้อมจะฟังธรรมแล้ว[๓๙]

(๓) นางสุปปิยา

นางสุปปิยาเกิดในตระกูลพุทธอุปัฏฐากแห่งเมืองกรุงพาราณสี บิดามารดาจึงตั้งชื่อนางว่า “สุปปิยา” ต่อมาพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปกรุงพาราณสีพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ นางได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกเท่านั้น แล้วฟังพระธรรมเทศนานั้น ก็บรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบัน มีศรัทธาเลื่อมใสไม่หวั่นไหว ถือเป็นเวไนยบุคคลที่สำคัญในพระพุทธศาสนา[๔๐]

---

[๓๘] อภิ.ปญฺจ.อ. (ไทย) ๓/๓๓/๕๔.

[๓๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๖.

[๔๐] องฺ.ทุก. (ไทย) ๓๓/๑๖๕/๑๔๑.

(๔) พระนางสุปปวาสา

พระนางสุปปวาสาเป็นธิดาของพระโกลิยวงศ์ เมื่อเจริญวัยขึ้นมา พระนางได้อภิเษกสมรสกับศากยกุมาร ต่อมาพระนางได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าครั้งแรก ก็ได้สดับพระธรรมเทศนาก็บรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบัน และถือเป็นเวไนยบุคคลฝ่ายสาวิกาในพระพุทธศาสนาอีกท่านหนึ่ง[๔๑] แต่ไม่ปรากฏวันเวลาว่าพระนางฟังธรรมอะไร ณ สถานที่ไหน อาจจะฟังธรรมพร้อมกันกับเจ้าศากยวงศ์ทั้งหลาย ในคราวพระพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระประยูรญาติก็เป็นได้

(๕) นางอุตตรา

นางอุตตราเป็นธิดาของนายปุณณะ ผู้เป็นคนรับใช้ท่านสุมนเศรษฐี อยู่ในกรุงราชคฤห์ วันหนึ่งปุณณะกับภรรยาได้ถวายภัตตาหารแก่พระสารีบุตร หลังจากออกนิโรธสมาบัติใหม่ ๆ ด้วยการตั้งสัจจอธิษฐาน ด้วยอานิสงค์ผลบุญได้ส่งผลให้ท่านเป็นเศรษฐีภายในวันนั้น เพียงแค่ถวายน้ำบ้วนปากกับไม้สีฟัน และภรรยาเขาถวายภัตตาหาร ทำให้แผ่นดินที่ปุณณะยืมโคสุมนเศรษฐีมาไถกลายเป็นทองคำทันทีสูงถึง ๘๐ ศอก เพราะอานิสงส์แห่งการถวายทานแก่พระธรรมเสนาบดี จากอานิสงส์นี้เอง ทำให้นางอุตตราได้เป็นธิดาของเศรษฐีแล้วแต่งงานกับบุตรสุมนเศรษฐี[๔๒]

เมื่อท่านได้รับแต่งตั้งเป็นเศรษฐีจากพระราชาแล้ว ในวันหนึ่งท่านปุณณะ ภรรยา และธิดาชื่อว่า นางอุตตรา ได้ฟังธรรมอนุปุพิกถาจากพระพุทธเจ้าก็ได้บรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบันภายในวันเดียวกันทั้ง ๓ คน ถือเป็นเวไนยบุคคลผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธศาสนา[๔๓]

๔.๑.๕ สรุปมรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับ

จะเห็นได้ว่า ลักษณะการบรรลุมรรคผลที่เวไนยบุคคลแต่ประเภทได้รับนั้นมีความแตกต่างกันมาก ดังเช่น เวไนยบุคคลประเภทภิกษุและภิกษุณีโดยมากจะบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ในภายหลังจากบวชแล้ว ซึ่งจะจัดอยู่ในบุคคลประเภทเนยยะ และวิปจิตัญญู ส่วนอุบาสกและอุบาสิกานั้น จะเป็นเวไนยบุคคลประเภทอุคฆฏิตัญญู คือบรรลุ

---

[๔๑] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก) **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, หน้า ๘๙.

[๔๒] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๕๘ – ๒๖๒.

[๔๓] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก) **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, หน้า ๙๑.

ทันที ถ้ามีการฟังธรรมพร้อมทั้งปฏิบัติก็สำเร็จสูงสุดเป็นพระอริยบุคคลประเภทอนาคามีเท่านั้น จึงสรุปได้ว่า มรรคผลที่เวไนยบุคคลคือ อุคฆฏิตัญญู วิปจิตัญญู และเนยยะ ได้รับมี ๘ อย่าง แบ่งเป็น ๔ คู่ คือโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตตมรรค และอรหัตตผล จัดเป็นพระอริยบุคคลทั้งหมด ส่วนบุคคลที่ไม่ใช่เวไนยบุคคลคือปทปรมะ ได้ผลจากการฟังธรรมเพียงเป็นวาสนาบารมีในชาติภพ ต่อ ๆ ไป

๔.๒ เวไนยบุคคลตัวอย่างในวรรณคดีบาลี

เวไนยบุคคลผู้เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้านั้น มักจะมีความแตกต่างกันไปตามบทบาทของแต่ละบุคคล ขึ้นอยู่ที่ภูมิธรรมบารมีของบุคคลนั้น ๆ ไป

๔.๒.๑ เวไนยบุคคลฝ่ายภิกษุบริษัท

เวไนยบุคคลฝ่ายภิกษุบริษัทที่โดดเด่นมีอยู่มากมาย แต่ในที่นี้จะนำมากล่าวเพียงบางส่วนในงานวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลศึกษาว่า พระอริยสาวกฝ่ายภิกษุมีบทบาทสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงมาจนถึงปัจจุบันนี้

(๑) พระสารีบุตรเถระ

ท่านก็เป็นมหาสาวกรูปหนึ่งที่โดดเด่นในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนดังต่อไปนี้

หลังจากอุปติสสะ ได้ดวงตาเห็นธรรมจากการฟังธรรมของพระอัสสชิเถระแล้วก็เดินทางไปบอกข่าวสารแก่เพื่อนรักของตนคือ โกลิตะ โดยกล่าวธรรมที่พระอัสสชิเถระแสดงให้ฟัง ทำให้เพื่อนได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน ถือว่า ท่านก็เป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่ทำตามสัญญา ต่อมาท่านก็ได้พาบริวารและเพื่อนไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า หลังจากที่ท่านบวชจนได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา

วิธีการเผยแผ่ธรรมของพระสารีบุตรเถระ ใช้วิธีเดียวกับการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า คือ การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเริ่มต้นที่ดีในการเผยแผ่ให้สำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังสร้างบรรยากาศให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ตึงเครียด ไม่เกิดความอึดอัดใจแก่ผู้รับหรือผู้ฟังเป็นสำคัญ อนึ่ง การเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำมาเผยแผ่ ไม่กระทบกระทั่งทั้งตนและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน

ไม่มุ่งเสียดสีใคร ๆ ใช้ภาษาที่นุ่มนวลสละสลวย ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนหรือเผยแผ่โดยเคารพ พระสารีบุตรเถระใช้ลีลาในการสอน ๔ อย่าง คือ

๑. สันทัสสนา อธิบายความชัดเจนแจ่มแจ้ง

๒. สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงชวนคล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา การเร้าใจให้เกิดความแกล้วกล้า เกิดกำลังใจ ไม่ท้อต่อปัญหา

๔. สัมปหังสนา การชโลมใจให้เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ เปี่ยมด้วยความหวัง[๔๔]

ครั้งหนึ่ง คฤหบดีชื่อนกุลบิดา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทราบถึงวิธีที่จะทำให้เกิดสุข พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถึงกายอันกระสับกระส่าย เหมือนฟองไข่อันมีผิวหนังหุ้มเอาไว้ คฤหบดีชื่นชมยินดีกับพุทธภาษิตแล้วทูลลาพระพุทธองค์มุ่งหน้าสู่ที่อยู่ของพระสารีบุตรเถระ ได้ไปขอให้ท่านสอนธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุข

พระสารีบุตรเถระ กล่าวว่า “คฤหบดี ผู้ที่มีกายอ่อนเพลียกระสับกระส่ายเป็นเพราะไม่ฉลาดในธรรมของท่านสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในสัปปุริสธรรม ย่อมเห็นรูปโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีรูป ย่อมเห็นรูปในตน ย่อมเห็นตนในรูป เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ รูปย่อมแปรปรวนไปอย่างอื่น เพราะรูปแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงเกิดขึ้น ฯลฯ ย่อมเห็นตนในวิญญาณเป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นวิญญาณ วิญญาณของเรา เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ วิญญาณย่อมแปรปรวนเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงเกิดขึ้น”[๔๕]

ท่านอธิบายให้ฟังจนคฤหบดีเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น ชื่นชมและประทับใจในตัวท่านในเรื่องของลีลาการสอน เพราะจะเห็นได้ว่าท่านได้รับคำชมเชยจากพระพุทธเจ้าว่า มีปัญญาที่ละเอียดอ่อนสามารถนับเม็ดฝนที่ตกลงมาจากท้องฟ้าได้ ไม่มีสาวกรูปไหนที่มีปัญญาแตกฉานเหมือนกับท่าน สมกับที่ได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาอย่างแท้จริง และวิธีการเผยแผ่ของพระสารีบุตรโดยสรุปดังนี้

---

[๔๔] พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร, “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๑.

[๔๕] สํ.ข. (ไทย) ๑๗/๑/๓.

๑. แบบบรรยาย เช่น การบรรยายธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่าด้วยผู้มีธรรม ๖ ประการ เป็นต้น

๒. แบบตอบปัญหา เช่น ตอบปัญหานางปริพาชิกาชื่อสูจิมุขี

๓. แบบสากัจฉา เช่น สนทนาธรรมที่ควรใส่ใจโดยอุบายแยบคายกับพระมหาโกฏฐิตะ ขณะที่อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

๔. แบบวางกฎระเบียบ เช่น เมื่อเกิดมีภิกษุทำผิด พระสารีบุตรจะนำเรื่องราวไปกราบทูลพระพุทธเจ้า เพื่อให้บัญญัติพระวินัย

(๒) พระมหาโมคคัลลานเถระ

หลังจากบรรลุความเป็นพระอรหันต์แล้ว พระมหาโมคคัลลานเถระท่านได้รับตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ ท่านมีผลงานโดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท

๒. การแสดงธรรมแก่เทพบุตรเทพธิดาและบุคคลทั่วไป

๓. การเป็นสมณทูตในเทวโลกและยมโลก

๔. การแสดงฤทธิ์[๔๖]

ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสสั่งให้พระมหาโมคคัลลานเถระไปสั่งสอนภิกษุทั้งหลาย ที่จิตใจฟุ้งซ่าน อวดตัว ปากกล้า ขาดสติ อยู่ที่ปราสาทบิดามารดา ท่านได้ใช้อิทธิฤทธิ์ทำให้ปราสาทสะเทือนหวั่นไหวด้วยหัวแม่เท้า ด้วยการเอาปลายนิ้วเท้าเกี่ยวที่ปลายยอดปราสาท แล้วทำให้ปราสาทเอนไปตั้งอยู่ในข้างหนึ่ง[๔๗] ภิกษุทั้งหลายตกใจกลัวจึงไปรวมตัวกัน และได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์

ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ได้เห็นอุปนิสัยแห่งการบรรลุมรรคผลของเจ้าลัทธิอัคคิทัตตะจึงได้ส่งพระมหาโมคคัลลานเถระไปปราบ พระเถระได้ใช้ฤทธิ์บันดาลให้ฝนตกและปราบนาคชื่ออหิฉัตตะจนยอมสยบ ให้ประจักษ์สายตาของอัคคิทัตตะพร้อมบริวารจนคนเหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสในความสามารถของท่าน

---

[๔๖] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๙๔/๒๙๓.

[๔๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๐๕/๒๙๓.

ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นเอตทัคคะผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายทางมีฤทธิ์ และทรงยกย่องว่าเปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว เป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย เป็นแนวนวกัมมาธิฏฐายี คือ ผู้ดูแลการก่อสร้าง

(๓) พระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปะเป็นพระมหาเถระอีกรูปหนึ่งที่มีความสำคัญมาก ในพระสาวก-ทั้งหลาย ท่านได้รับการไว้วางใจจากพระพุทธองค์ว่ามีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยพระองค์ โดยสามารถผลัดเปลี่ยนใช้ผ้าสังฆาฏิกับพระพุทธเจ้าได้ ซึ่งมีเพียงพระสาวกรูปเดียวเท่านั้นที่สามารถทำอย่างนี้ได้ ในการเผยแผ่พระธรรมของท่าน จะเป็นการสนทนาธรรม แสดงธรรม และตอบปัญหาร่วมกันกับพระสาวกรูปอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งอุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไป เช่นการสนทนาเรื่องผู้ทำให้ป่างามกับพระสารีบุตร การแสดงธรรมเรื่องการพยากรณ์พระอรหัตตผลแก่ภิกษุทั้งหลาย แต่การประกาศพระศาสนาของท่าน ส่วนใหญ่ตัวท่านจะเน้นในทางปฏิบัติเป็นแบบอย่างของพระภิกษุ ไม่เน้นการพูด ด้วยการถือธุดงค์ ๓ อย่าง คือ ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร อยู่ในป่าช้าเป็นวัตร จนได้รับการยกย่องจากพระศาสดาว่า เป็นเอตทัคคะผู้เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ถือธุดงค์เป็นวัตร

หลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว ท่านได้เป็นประธานสงฆ์ในการทำสังคายนาครั้งแรกที่พระสุภัททวุฑฒบรรพชิตกล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัย อันเป็นเหตุให้มีการสังคายนาครั้งอื่น ๆ และพระพุทธศาสนาได้แพร่หลาย เพราะเมื่อมีการสังคายนา ท่านได้ทำงานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคือ การรักษาและการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธพจน์โดยเฉพาะ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะถือว่า คำสอนเดิมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ดีแล้ว จึงไม่มีการถอนสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงเกิดเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทในปัจจุบัน[๕๕]

(๔) พระจูฬปันถก

ภายหลังจากพระจูฬปันถก สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว พระพุทธเจ้าต้องการประกาศให้หมู่บริษัททราบเนื้อความนั้น จึงสั่งหมอชีวกให้คนไปนิมนต์ท่านมารับภัตตาหารด้วย ในขณะนั้นเอง พระจูฬปันถกคิดว่า "พี่ชายของเราพูดว่าภิกษุในวิหารไม่มี เราจักประกาศความที่ภิกษุในวิหารมีแก่ท่าน (พี่ชาย)" จึงเนรมิตอัมพวันเต็มไปด้วยภิกษุทั้งหลาย ที่สำเร็จด้วยฤทธิ์ คือ ภิกษุบางพวกเย็บจีวร บางพวกย้อมจีวร บางพวกทำการสาธยาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นภิกษุเต็มวิหาร จึงกลับมาบอกแก่หมอชีวกว่า "คุณหมอขอรับ

---

[๕๕] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก), **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙**, หน้า ๗ .

อัมพวันทั้งสิ้น เต็มด้วยภิกษุ" ซึ่งพระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวไว้ว่า "ฝ่ายพระเถระ ชื่อว่าจูฬปันถก เนรมิตตนพันรูปในอัมพวันนั้นแล แล้วนั่งในอัมพวันอันน่ารื่นรมย์ จนกว่าเขาจะบอกเวลา" พระพุทธเจ้าตรัสกับบุรุษนั้นว่า "เธอจงไปวิหารบอกว่า พระศาสดารับสั่งหาพระภิกษุชื่อจูฬปันถก" เมื่อบุรุษนั้นไปบอกตามรับสั่งแล้ว ภิกษุทั้งพันรูปต่างก็ขานพร้อมกันว่า "ข้าพเจ้าชื่อจูฬปันถก ข้าพเจ้าชื่อจูฬปันถก" บุรุษนั้นกลับไปกราบทูลอีกว่า "ภิกษุทั้งพันรูปต่างก็ชื่อจูฬปันถกทั้งนั้น" พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ถ้ากระนั้น เธอจงไป รูปใดเอ่ยก่อนว่าข้าพเจ้า ชื่อจูฬปันถก จงจับมือรูปนั้นไว้ รูปที่เหลือจักหายไป" เขาได้ทำตามรับสั่ง ภิกษุทั้งพันรูปจากอิทธิฤทธิ์ได้หายไปทันที

ในเวลาเสร็จภัตกิจแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสเรียกหมอชีวกมารับสั่งว่า "ชีวก เธอจงรับบาตรของจูฬปันถกเถิด จูฬปันถกนี้จักทำอนุโมทนาแก่เธอ" หมอชีวกได้ทำตามพระพุทธดำรัสนั้น พระเถระบันลือสีหนาทดุจสีหะกำลังคะนองทำอนุโมทนา ยังพระไตรปิฎกให้กระฉ่อนแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จลุกจากอาสนะ มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จไปสู่วิหาร[๔๙] ในภายหลังท่านจึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า "เป็นเอตทัคคะ คือผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ชำนาญในมโนมยิทธิ"[๕๐] หมายถึง ฤทธิ์ทางใจ คือนิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ได้ เหมือนชักดาบออกจากฝัก หรืองูออกจากคราบ

(๕) สามเณรสังกิจจะ

ในวันเข้าจำพรรษา พระเถระทั้งหลายทำกติกาวัตรกันว่า "ผู้มีอายุ พวกเราเรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่ แต่เว้นความถึงพร้อมด้วยข้อปฏิบัติ พวกเราไม่อาจยังพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้ยินดีได้ อนึ่ง ประตูอบายก็เปิดแล้วสำหรับพวกเราทีเดียว เพราะฉะนั้น เว้นเวลาภิกษาจารในตอนเช้า และเวลาบำรุงพระเถระตอนเย็น ในกาลที่เหลือ พวกเราจักไม่อยู่ในที่แห่งเดียวกัน ๒ รูป ความไม่ผาสุกจักมีแก่ท่านผู้ใด เมื่อท่านผู้นั้นตีระฆัง พวกเราจักไปสำนักท่านผู้นั้นทำยา ในส่วนกลางคืนหรือส่วนกลางวันอื่นจากนี้ พวกเราจักไม่ประมาท ประกอบกัมมัฏฐานเนือง ๆ"[๕๑]

ในวันหนึ่ง ทุคคตบุรุษผู้ที่อาศัยอยู่กับภิกษุเหล่านั้นมา ๒ เดือน ได้แอบหนีไป

---

[๔๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๒๐ – ๑๒๑.

[๕๐] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑๒.

[๕๑] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๑๘๖.

เพื่อเยี่ยมบิดา ด้วยความคิดว่า "ถ้าเราจักอำลาพวกพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจักไม่ปล่อยเรา เราจักไม่อำลาละ" จึงเดินออกจากสำนักของพวกภิกษุผ่านดงใหญ่แห่งหนึ่ง เป็นวันที่ ๗ ของโจร ๕๐๐ คน จะต้องทำการบนบานเทวดาว่า "ผู้ใด จักเข้าสู่ดงนี้ พวกเราจักฆ่าผู้นั้นแล้วทำพลีกรรมแด่ท่าน ด้วยเนื้อและเลือดของผู้นั้นแหละ" ซึ่งทุคคตบุรุษนั้นถูกโจรจับไปเพื่อทำพลีกรรมนั้น แต่เขาก็ได้กล่าวกับโจรว่า “ชีวิตเขาไม่ดี ไม่สมควรทำพลีกรรมจะเป็นกาฬกัณณีแก่ท่าน” เขาจึงบอกว่า “พวกภิกษุอยู่ที่โน้นสมควรกว่า เป็นผู้บริสุทธิ์ จะช่วยทำให้พิธีกรรมของท่านประสบผลสำเร็จ” โจรก็เชื่อคำของทุคคตบุรุษนั้น ไปที่สำนักปฏิบัติตีระฆังสัญญาณให้พวกภิกษุออกมา เพื่อนำไปทำพลีกรรม ภิกษุต่าง ๆ ก็ย่อมสละชีวิตแทนภิกษุทั้งหลาย ในที่สุดสังกิจจสามเณรกล่าวว่า “ท่านขอรับ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงส่งพวกท่านไปยังสำนักของพระอุปัชฌาย์ของกระผมก็ดี พระอุปัชฌาย์ของกระผมส่งกระผมมากับพวกท่านก็ดี ได้ทรงเห็นเหตุอันนี้แล้วทั้งนั้น จึงส่งมา หยุดเถิดขอรับ กระผมนี่แหละจักไปเอง” สามเณรนั้นไหว้ภิกษุทั้ง ๓๐ รูปแล้ว ก็เดินออกไปกับพวกโจรนั้น

ในเวลาทำพลีกรรม หัวหน้าโจรชักดาบเดินเข้าไปหาสังกิจจสามเณรนั้น สามเณรนั่งเข้าฌานตั้งมั่นแล้ว หัวหน้าโจรแกว่งดาบฟันลงที่คอสามเณร ดาบงอเอาคมกระทบคม หัวหน้าโจรนั้นสำคัญว่า "เราประหารไม่ดี" จึงดัดดาบนั้นให้ตรงแล้วประหารอีก ดาบเป็นดังใบตาลที่ม้วนได้ร่นถึงโคนดาบ แท้จริง บุคคลแม้จะเอาภูเขาสิเนรุทับสามเณรในเวลานั้น ชื่อว่าสามารถจะให้สามเณรตายไม่มีเลย จะป่วยกล่าวไปใยถึงว่าจะเอาดาบฟันให้ตาย หัวหน้าโจรเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้วคิดว่า "เมื่อก่อนดาบของเราย่อมตัดเสาหินหรือตอไม้ตะเคียนเหมือนหยวกกล้วย บัดนี้ ดาบของเรางอคราวหนึ่ง อีกคราวหนึ่งก็เกิดเป็นดังใบตาลม้วน ดาบชื่อนี้ แม้ไม่มีเจตนา ยังรู้คุณของสามเณรนี้ เรามีเจตนายังไม่รู้" นายโจรทิ้งดาบลงที่พื้นดินกราบแทบเท้าสามเณรกล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า พวกผมเข้ามาในดงนี้เพราะเหตุต้องการทรัพย์ บุรุษแม้มีประมาณพันคน เห็นพวกเราแต่ที่ไกลเทียว ยังสั่น ไม่อาจที่จะพูด ๒ - ๓ คำได้ ส่วนท่านแม้เพียงความสะดุ้งแห่งจิตก็มิได้มี”[๕๒] ดังพระคาถาว่า

ตาโส เต นตฺถิ น ภยํ ภิยฺโย วณฺโณ ปสีทติ
กสฺมา น ปริเทเวสิ เอวรูเป มหพฺภเย[๕๓]

แปลความว่า ความหวาดเสียวไม่มีแก่ท่าน ความกลัวก็ไม่มี วรรณะผ่องใส

---

[๕๒] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๑๘๘ – ๑๙๒.

[๕๓] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๘๙/๑๒๕.

ยิ่งนัก เหตุไร ท่านจึงไม่คร่ำครวญ ในเพราะภัยใหญ่หลวงเห็นปานนี้เล่า

เมื่อสังกิจจสามเณรออกจากฌานสมาบัติ ได้แสดงธรรมแก่พวกโจรนั้นว่า "อาวุโส คามณิ ขีณาสวสฺส อตฺตภาโว นาม สีเส ฐปิตภาโร วิย โหติ โส ตสฺมึ ภิชฺชนฺเต ตุสเตว น ภายติ แปลความว่า ท่านผู้เป็นนายบ้าน ขึ้นชื่อว่าอัตภาพของพระขีณาสพย่อมเป็นเหมือนภาระของหนัก ซึ่งวางไว้บนศีรษะ พระขีณาสพนั้น เมื่ออัตภาพนั้นแตกไป ย่อมยินดีทีเดียว ย่อมไม่กลัวเลย"[๕๔] ดังพระคาถาว่า

นตฺถิ เจตสิกํ ทุกฺขํ อนเปกฺขสฺส คามณิ
อติกฺกนฺโต ภยํ สพฺพํ ขีณสํโยชโน อิสิ
ขีณา อสฺส ภวเนตฺติ ทิฏฺฐา ธมฺมา ยถา ตถา
นิพฺภยํ มรณํ โหติ ภารโวโรปนํ ยถา[๕๕]

แปลความว่า ท่านผู้เป็นนายบ้าน ทุกข์ทางใจย่อมไม่มีแก่ท่านผู้ไม่มีความห่วงใย ท่านผู้แสวงหาคุณ สิ้นสัญโญชน์แล้ว ก้าวล่วงภัยทุกอย่างได้ ตัณหาอันนำไปสู่ภพของพระขีณาสพนั้นสิ้นแล้ว ท่านเห็นธรรมแล้วตามเป็นจริง หรือโดยถ่องแท้ ความตายของท่านหมดภัย ดังปลงภาระลง ฉะนั้น

๔.๒.๒ เวไนยบุคคลฝ่ายภิกษุณีบริษัท

เวไนยบุคคลฝ่ายภิกษุณีบริษัทเป็นกลุ่มบุคคลผู้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน หลังจากบรรลุมรรคผลแล้ว ก็ได้เป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ต่างจากภิกษุ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาให้สิทธิสตรีเท่าเทียมบุรุษได้ทำให้ประชาชนยอมรับเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในสมัยพุทธกาล

(๑) พระรูปนันทาเถรี

ภายหลังอุปสมบทแล้ว พระรูปนันทาเถรีได้ทำวันคืนให้ล่วงไปด้วยการเจริญฌาน อยู่เป็นสุขในฌาน จึงได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้เจริญฌาน ท่านดำรงชนมายุสังขารพอสมควร ก็ดับขันธปรินิพพาน[๕๖]

---

[๕๔] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๑๙๓.

[๕๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๑๒๕.

[๕๖] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก). **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙.** หน้า ๗๒.

(๒) พระธรรมทินนาเถรี

ภายหลังจากพระธรรมทินนาเถรีสำเร็จมรรคผลแล้ว นางก็ได้กลับมาสู่กรุงราชคฤห์อย่างเดิมอีก ด้วยคิดว่า "บัดนี้ พวกชนผู้เป็นญาติอาศัยเราแล้ว จักได้ทำบุญทั้งหลาย" เมื่อวิสาขอุบาสกนั้นทราบความที่พระเถรีมาแล้ว คิดว่า "พระเถรีมาเพราะเหตุไรหนอ" จึงไปสู่สำนักภิกษุณี ไหว้พระธรรมทินนาเถรีแล้วคิดว่า "เราจักถามปัญหาสักข้อหนึ่งกะพระเถรีนั้น" จึงถามปัญหาในโสดาปัตติมรรคกับพระธรรมทินนาเถรี นางก็เฉลยปัญหาข้อนั้นได้ วิสาขอุบาสกจึงถามปัญหาแม้ในมรรคที่เหลืออีก จึงเป็นเหตุให้พระเถรีถ้วงติงปัญหานั้นว่า "วิสาขะ ท่านชักจะไปเกินภูมิแล้วนะ ท่านเข้าไปทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้าเถิด" เมื่อวิสาขอุบาสกไหว้พระธรรมทินนาเถรีแล้ว ก็ลุกจากอาสนะ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลปัญหาที่สนทนากันนั้น ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสรับรองว่า "ธรรมทินนาธิดาของเรากล่าวถูกแล้ว แม้แต่ตถาคตเมื่อจะแก้ปัญหานั่น ก็จะพึงแก้อย่างนั้นเหมือนกัน"[๕๗] ดังพระคาถาว่า

ยสฺส ปุเร จ ปจฺฉา จ มชฺเฌ จ นตฺถิ กิญฺจนํ
อกิญฺจนํ อนาทานํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ[๕๘]

แปลความว่า ความกังวลในก่อน ในภายหลัง และในท่ามกลางของผู้ใด ไม่มี เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความกังวล ไม่มีความยึดมั่นว่า เป็นพราหมณ์

ดังนั้น คำว่า ความกังวลก็คือความยึดถือด้วยตัณหาในฐานะ ๓ เหล่านั้น ของผู้ใดไม่มี เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความกังวลด้วยกิเลสเครื่องกังวลคือราคะเป็นต้น ผู้ชื่อว่าไม่มีความยึดมั่น เพราะไม่มีความยึดถืออะไร ๆ ว่าเป็นพราหมณ์

(๓) พระปฏาจาราเถรี

พระปฏาจาราเถรี หลังจากสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วได้เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ ในทิพพโสตธาตุและเจโตปริยญาณ รู้บุพเพสันนิวาสานุสสติญาณ ได้ทิพพจักษุ บรรลุวิชชา ๓ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖

พระปฏาจาราเถรีได้ศึกษาเล่าเรียนพระพุทธวจนะเป็นจำนวนมาก มีความเชี่ยวชาญในพระวินัยเป็นอย่างดี พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะ ว่า "เอตทคฺคํ

---

[๕๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๒๙๒-๒๙๓.

[๕๘] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๕/๓๐๐/๑๘๘.

ภิกฺขเว มม สาวิกานํ ภิกฺขุนีนํ วินยธรานํ ยทิทํ ปฏาจารา แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ปฏาจารา เป็นผู้เลิศกว่าพระภิกษุณีทั้งหลาย ผู้เป็นสาวิกาของเรา ผู้ทรงวินัย”[๕๙]

(๔) พระนางเขมาเถรี

ประวัติความโดดเด่นของพระนางเขมาเถรีนั้น ถือได้ว่าท่านเป็นผู้แตกฉานในธรรมที่สุดในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ ในคราวที่พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องว่า เป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้มีปัญญามาก ดังมีเนื้อความปรากฏตอนหนึ่งที่ว่า ท้าวสักกเทวราช เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทอดพระเนตรเห็นพระเขมาเถรีนั้นแล้ว ทูลถามว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุณีนั่นชื่ออะไร” พระพุทธองค์จึงตรัสว่า "มหาบพิตร ภิกษุณีนั่น เป็นธิดาของอาตมภาพ ชื่อเขมา เป็นผู้มีปัญญามาก ฉลาดในทางและมิใช่ทาง"[๖๐] ดังพระคาถาว่า

คมฺภีรปญฺญํ เมธาวึ มคฺคามคฺคสฺส โกวิทํ
อุตฺตมตฺถํ อนุปฺปตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ[๖๑]

แปลความว่า เขมา เราเรียกผู้มีปัญญาลึกซึ้ง เป็นปราชญ์ ฉลาดในทางและมิใช่ทาง บรรลุประโยชน์สูงสุด นั้นว่า เป็นพราหมณ์

ความหมายของคำว่าปัญญา คือบุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญาในธรรมทั้งหลายมีขันธ์เป็นต้นอันลึกซึ้ง ผู้เป็นปราชญ์ ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ผู้ชื่อว่าฉลาดในทางและมิใช่ทาง เพราะความเป็นผู้ฉลาดในทางและมิใช่ทาง คือรู้ว่า นี้เป็นทางแห่งทุคติ นี้เป็นทางแห่งสุคติ นี้เป็นทางแห่งพระนิพพาน นี้มิใช่ทาง ผู้บรรลุประโยชน์อันสูงสุด กล่าวคือ พระอรหัตต์นั้นว่า เป็นพราหมณ์

(๕) พระอุบลวัณณาเถรี

เมื่อพระอุบลวรรณาเถรีสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านก็ได้ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันอย่างปกติสุข ในวันหนึ่ง หลังจากบิณฑบาตกลับมา นันทมาณพผู้เป็นบุตรแห่งลุงของพระเถรีนั้น มีจิตปฏิพัทธ์ตั้งแต่กาลแห่งพระเถรียังเป็นคฤหัสถ์ จึงไปสู่อันธวันซ่อนอยู่ภายใต้เตียงพระเถรีนั้น พอเมื่อพระเถรีมากระท่อมปิดประตูนั่งลงบนเตียง ก็ถูกมานพนั้นข่มขืน พระเถรีห้ามอยู่ว่า "คนพาล เธออย่าฉิบหายเลย คนพาล เธออย่าฉิบหายเลย” พระเถรีมิได้มีความยินดีในการข่มขืนนั้น หลังจากมานพนั้นออกไปก็ถูกแผ่นดินสูบ พระเถรี

---

[๕๙] องฺ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๓๘/๒๖, องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๘/๓๐.

[๖๐] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๒๘๓/๑๙๙.

[๖๑] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๓/๑๒๙.

ก็เล่าเรื่องนั้นแก่ภิกษุณี ภิกษุณีก็กราบทูลแด่พระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาผู้ใดผู้หนึ่งเป็นพาล เมื่อทำกรรมลามก เป็นผู้ยินดีร่าเริง เป็นประดุจฟูขึ้น ๆ ย่อมทำได้ ประดุจบุรุษเคี้ยวกินรสของหวาน มีจำพวกน้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดเป็นต้น บางชนิด" แล้วจึงตรัสพระคาถาว่า

> คนพาล ย่อมสำคัญบาปประดุจน้ำผึ้งตราบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผล ก็เมื่อใด บาปให้ผล เมื่อนั้น คนพาล ย่อมประสบทุกข์[๖๒]

๔.๒.๓ เวไนยบุคคลฝ่ายอุบาสกบริษัท

เวไนยบุคคลฝ่ายอุบาสก ก็คือฆราวาสผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้บรรลุมรรคผลแล้ว ได้มีบทบาททำงานสนับสนุนพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ถือเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่ดี

(๑) พระเจ้าพิมพิสาร

หลังจากพระเจ้าพิมพิสารได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว ก็ได้ทูลนิมนต์พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เข้าไปรับภัตตาหารในพระราชนิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงรับโดยดุษฎี และพระเจ้าพิมพิสารก็ทรงอังคาสขาทนียโภชนียาหารอันประณีตด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยเสร็จแล้ว ท้าวเธอได้ทรงมีพระราชดำริว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงประทับอยู่ ณ ที่ไหนดีหนอ ซึ่งจะเป็นสถานที่ไม่ไกลไม่ใกล้จากบ้านนัก สะดวกด้วยการคมนาคม ควรที่ประชาชนผู้ต้องประสงค์จะเข้าไปเฝ้าได้ทั้งกลางวัน และเป็นสถานที่ไม่พลุกพล่านในเวลากลางคืน เงียบสงัด เสียงไม่กึกก้อง ปราศจากลมแต่คนที่เดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงัด และควรเป็นที่หลีกเร้นอยู่ตามสมณวิสัย" แล้วได้ทรงพระราชดำริต่อไปว่า "สวนเวฬุวันของเรานี้แลไม่ไกลไม่ใกล้จากบ้านนัก สะดวกด้วยการคมนาคม ควรที่ประชาชนผู้ต้องประสงค์จะพึงเข้าไปเฝ้าได้ทั้งกลางวัน และเป็นสถานที่ไม่พลุกพล่านในเวลากลางคืน เงียบสงัด เสียงไม่กึกก้อง ปราศจากลมแต่คนที่เดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงัด และควรเป็นที่หลีกเร้นอยู่ตามสมณวิสัย เราพึงถวายสวนเวฬุวันแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข" จึงทรงจับพระสุวรรณภิงคาร แล้วทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกน้อมถวายแด่พระพุทธเจ้า ด้วยพระราชดำรัสว่า "หม่อมฉันถวายสวนเวฬุวันนั่นแก่ภิกษุสงฆ์"

---

[๖๒] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๒๑๖.

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นแจ้งในประโยชน์ของอารามเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุนั้น ทำให้พระเจ้าพิมพิสารเกิดความอาจหาญ และร่าเริงด้วยธรรมีกถา แล้วเสด็จลุกจากที่ประทับเสด็จกลับ และพระพุทธองค์ทรงทำธรรมีกถาในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม" ถือเป็นอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ทำให้พระสงฆ์ได้มีที่อยู่อาศัยเป็นที่แน่นอน แสดงให้เห็นว่า "วัดเวฬุวันเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคง"[๖๓]

(๒) อนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้บริจาคทรัพย์ ๕๔ โกฏิ สร้างวัดพระเชตวันมหาวิหารถวายในพระพุทธศาสนา ทุกเช้าทุกเย็นไปเฝ้าพระศาสดาไม่เคยไปมือเปล่า นำเอาของเคี้ยวของฉันและเภสัชไปถวายภิกษุสามเณรเป็นประจำ มีอยู่ครั้งหนึ่งในชีวิต ทรัพย์ของท่านได้สาบสูญไป เพราะลูกหนี้โกงยืมไปแล้วไม่ส่งคืน และทรัพย์ส่วนหนึ่งถูกคลื่นมหาสมุทรพัดหายไป แม้สิ้นเนื้อประดาตัว เศรษฐีตกอับ ก็ยังไม่ยอมละการบริจาคทาน มีอะไรพอจะไปทำบุญได้ก็บริจาคเป็นประจำ แม้จะไม่ประณีตเหมือนก่อนก็ตาม ด้วยอำนาจคุณงามความดีของเศรษฐี ทรัพย์สมบัติที่เขายืมไปก็ดี ทรัพย์ที่สาบสูญไปก็ดี กลับเกิดมีแก่เศรษฐีเหมือนเดิม และเศรษฐีก็ได้บริจาคทานมากมายอย่างอุกฤษฏ์เช่นเดิม จึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า "เป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้ให้ทาน คือเป็นยอดทายก"

อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ไม่เคยทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าเลย ดังมีเนื้อความตอนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "เศรษฐีคิดว่า พระตถาคตเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อน เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เรา ด้วยทรงพระดำริว่า 'คฤหบดีมีอุปการะแก่เรามาก' จะทรงลำบาก" แล้วไม่ทูลถามปัญหาด้วยความรักในพระศาสดา เป็นอย่างยิ่ง" และทรงดำริว่า "อยํ เสฏฺฐี มํ อรกฺขิตพฺพฏฺฐาเน รกฺขติ อหํ หิ กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ อลงฺกตปฺปฏิยตฺตํ อตฺตโน สีสํ ฉินฺทิตฺวา อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา หทยมํสํ อุพฺพตฺเตตฺวา ปาณสมํ ปุตฺตทารํ ปริจฺจชิตฺวา ปารมิโย ปูเรนฺโต ปเรสํ ธมฺมเทสนตฺถเมว ปูเรสึ เอส มํ อรกฺขิตพฺพฏฺฐาเน รกฺขติ[๖๔] แปลความว่า เศรษฐี ผู้นี้รักษาเราในที่ ๆ ไม่ควรรักษา เหตุว่า เราได้ตัดศีรษะของเราอันประดับประดาแล้ว ควักดวงตาของเราออกแล้ว ชำแหละเนื้อหัวใจของเราแล้ว สละลูกเมียผู้เป็นที่รักเสมอด้วย

---

[๖๓] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๑ - ๖๓/๕๔ – ๕๕.

[๖๔] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๕.

ด้วยชีวิตของเราแล้ว บำเพ็ญบารมีอยู่ ๔ อสงไขยกับแสนกัลป์ ก็บำเพ็ญแล้วเพื่อแสดงธรรมแก่ผู้อื่นเท่านั้น เศรษฐีนี่รักษาเราในที่ ๆ ไม่ควรรักษา"[๖๕]

(๓) **หมอชีวกโกมารภัจจ์**

หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามาก มีความปรารถนาจะได้เฝ้าพระพุทธองค์วันละ ๒-๓ ครั้ง ท่านเห็นว่าพระเวฬุวันไกลเกินไป จึงสร้างวัดถวายในอัมพวัน คือสวนมะม่วงของตน เรียกว่า ชีวกัมพวัน[๖๖]

การสร้างชีวกัมพวนาราม ถือเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในกรุงราชคฤห์ เช่นเดียวกับวัดเวฬุวัน หมอชีวกโกมารภัจจ์ถวายเป็นที่พักของพระพุทธเจ้า ด้วยต้องการให้พระองค์ได้มีสถานที่พักอยู่ใกล้ตัวเมือง เพื่อที่ตนเองซึ่งมีภารกิจมาก จะได้เข้าเฝ้าได้สะดวก ชีวกัมพวนารามตั้งอยู่ระหว่างกำแพงกรุงราชคฤห์กับเขาคิชกูฏ[๖๗] เป็นสวนมะม่วงอยู่ภายนอกตัวเมืองเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ เป็นวัดที่พระอาคันตุกะจากทิศทั้ง ๔ มาขอพักอาศัยเนือง ๆ

(๔) **จิตตคหบดี**

พระอานนทเถระ ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็สักการะนี้เกิดขึ้นแก่คฤหบดีนั่น แม้ผู้มาสู่สำนักของพระองค์เท่านั้นหรือ หรือแม้ไปในที่อื่นก็เกิดขึ้นเหมือนกัน" พระศาสดาตรัสว่า "อานนท์ เมื่อจิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนักของเราก็ดี ไปในที่อื่นก็ดี สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น เพราะอุบาสกนี้ เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส สมบูรณ์ด้วยศีล อุบาสกผู้เห็นปานนี้ไปประเทศใด ๆ ลาภสักการะ ย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้น ๆ ทีเดียว" ดังพระคาถาว่า

สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน ยโสโภคสมปฺปิโต
ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ ตตฺถ ตตฺเถว ปูชิโต[๖๘]

แปลความว่า ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศ และโภคะ จะไปประเทศใด ๆ ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้น ๆ ทีเดียว[๖๙]

---

[๖๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕.

[๖๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕๘.

[๖๗] ที.สี. (ไทย) ๑/๑/๓๖๓.

[๖๘] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๒๒๐/๑๑๑.

[๖๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๗/๑๗๒.

(๕) พระเจ้ามหานามศากยะ

เจ้ามหานามะกับการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา พระองค์เป็นโอรสของเจ้าศากยตระกูลผู้จะออกผนวชเพื่อเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า จึงตรัสกับเจ้าอนุรุทธะว่า "พ่อ ในตระกูลของเรา ใครที่บวชแล้วไม่มี เธอหรือฉันควรจะบวช" เจ้าอนุรุทธะตรัสว่า "หม่อมฉันเป็นสุขุมาลชาติอย่างยิ่ง ไม่สามารถจะบวชได้" เจ้ามหานามะ "ถ้าอย่างนั้น เธอจงเรียนการงานเสีย ฉันจักบวช" เจ้าอนุรุทธะ "ชื่อว่าการงานเป็นอย่างไร" ก็การงานคือการครองเรือน จำต้องไถนาก่อน เป็นของไม่มีที่สุด เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์จึงทูลลาพระมารดาว่า "หม่อมฉันไม่มีความต้องการด้วยการอยู่ครองเรือน" ทรงมอบหน้าที่นั้นให้แก่เจ้ามหานามะแล้ว พระองค์ก็เสด็จออกผนวชกับพระโอรสของเจ้าศากยะ ๕ พระองค์ที่อนุปิยอัมพวัน สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาในเมืองเวรัญชาทรงประสบทุพภิกขภัยเป็นอย่างยิ่ง ออกพรรษาแล้ว เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ ประทับอยู่ที่นิโครธาราม

เจ้ามหานามะทรงทราบว่า "พระพุทธองค์ทรงลำบากด้วยทุพภิขภัยในเมืองเวรัญชา" จึงได้ทรงรับปฏิญญากะพระพุทธเจ้าว่า "รับทะนุบำรุงภิกษุสงฆ์ตลอด ๔ เดือนด้วยโภชนะอันประณีต" พอบำรุงครบ ๔ เดือนแล้ว รับบำรุงอีก ๔ เดือน บำรุงครบอีกแล้วก็บำรุงอีก ๔ เดือน บำรุงครบ ก็บรรจบ ๑ ปี เต็มแล้วขอบำรุงต่อไปอีก พระพุทธเจ้ามิได้ประทานปฏิญญารับอาราธนาเกินกว่า ๑ ปี

หลังจากนั้น เจ้ามหานามะ ทรงถวายของอันประณีต แก่พระสงฆ์ผู้มาถึงกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นลำดับมา จนพระเกียรติคุณขจรไปทั่วชมพูทวีป จึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า "เป็นเอตทัคคะ คือเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้ถวายทานอันมีรสประณีต"[๗๐]

๔.๒.๔ เวไนยบุคคลฝ่ายอุบาสิกาบริษัท

เวไนยบุคคลฝ่ายอุบาสิกาบริษัท เป็นพุทธบริษัทประเภทที่ ๔ มีการฟังธรรมแล้วบรรลุมรรคผล ช่วยกันทำหน้าที่บำรุงรักษาพระสงฆ์ให้มีกำลังเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่ละบุคคลมีบทบาทโดดเด่นแตกต่างกันไปตามลักษณะนิสัยกิริยานั้น

---

[๗๐] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๑๓๓ – ๑๓๖.

(๑) มหาอุบาสิกาวิสาขา

นางวิสาขามีปกติชอบให้ทาน สงเคราะห์บุคคลข้างเคียง ตลอดจนการถวายปัจจัย ๔ แก่ภิกษุสงฆ์ ดังจะเห็นจากการที่นางก่อนจะไปวัดทุกครั้งจะต้องมีสิ่งของติดมือไปด้วย โดยเฉพาะเวลาเช้าจะให้คนถืออาหารไปถวาย เวลาเย็นก็ให้ถือเภสัช ๕ ชนิดพร้อมด้วยน้ำปานะ ๘ อย่าง ไปถวายเป็นประจำ ประกอบกับนางได้ทูลขอพร ๘ ประการที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้รับและผู้ให้ สิ่งเหล่านี้นางมิได้ทูลขอเพื่อตน แต่หากทูลขอเพื่อประชาชนและภิกษุสงฆ์ทั่วไป เพราะการขวนขวายในการบริจาคทานมากเช่นนี้ จึงเป็นเหตุให้นางวิสาขาได้รับการยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “เป็นอัครสาวิกาผู้เลิศด้วยการถวายทาน”

ด้วยคุณสมบัติดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญนางวิสาขาผู้หมั่นสร้างความดีอยู่เสมอว่า “ช่างดอกไม้พึงทำพวงดอกไม้จากกองดอกไม้มากมาย ฉันใด แม้คนเกิดมาแล้วควรทำความดีไว้ให้มาก ๆ ฉันนั้น”

นางวิสาขาเป็นคนรอบคอบ ช่างสังเกต ตลอดชีวิตการเป็นอยู่ของนางมีความผูกพันเกี่ยวข้องและการติดต่อกับบุคคลอื่นเป็นประจำ เมื่อนางจะทำอะไร ที่ไหน เมื่อไรก่อนทำ นางวิสาขาจะต้องไตร่ตรองคิดให้รอบคอบอยู่เสมอ ครั้งหนึ่ง นางวิสาขาได้ไปนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เพื่อมาฉันภัตตาหารที่บ้าน รุ่งเช้าหลังจากตระเตรียมอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงสั่งคนใช้ไปนิมนต์ภิกษุสงฆ์ที่วัด เมื่อไปถึงไม่พบภิกษุสงฆ์เลยเห็นแต่พวกอาชีวกกำลังเปลือยกายอาบน้ำ จึงกลับมาบอกนางวิสาขาให้รู้ว่า “ในวัดไม่มีภิกษุสงฆ์แม้รูปเดียว มีแต่พวกอาชีวกกำลังเปลือยกายอาบน้ำอยู่” นางวิสาขารู้ได้ทันทีว่า “นั่นมิใช่พวกอาชีวกแต่เป็นภิกษุสงฆ์กำลังสรงน้ำ” เพราะเมื่อคืนฝนตกอย่างหนัก จึงสั่งให้คนใช้ไปนิมนต์พระสงฆ์อีกครั้ง เมื่อพบแล้วจึงนิมนต์ภิกษุมาฉันภัตตาหารที่บ้าน[๗๑]

นางวิสาขานั้นเป็นคนที่มีมนุษย์สัมพันธ์ดี เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลทั่วไปเป็นการบ่งบอกว่านางมีจิตใจโอบอ้อมอารี มีเมตตาไมตรีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ใคร ๆ ก็ต้องการได้อยู่ใกล้ชิดกับบุคคลที่ตนรักใคร่เคารพนับถือ การที่มีคนนับถือมากมายเช่นนี้ ก็เพราะนางวิสาขามีวาจาสุภาพอ่อนโยนเสมอต้นเสมอปลายกับทุกคน เป็นต้นว่า หลังจากนางวิสาขาไปถึงบ้านของสามีวันแรก ชาวเมืองสาวัตถีได้ส่งของขวัญมอบให้นางเป็นจำนวนมาก แต่นางกลับให้คืนสิ่งของเหล่านั้นแก่ชาวเมืองเหมือนเดิม ด้วยคำพูดที่ทำให้ผู้คนได้ยินประทับใจ เช่น ท่านจงให้สิ่งนี้แก่คุณพ่อของฉัน ท่านจงให้สิ่งเหล่านี้แก่คุณแม่ของฉัน ท่านจง

---

[๗๑] วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๙/๑๕๒.

ให้สิ่งนี้แก่พี่สาวของฉัน นางปฏิบัติตนต่อชาวเมืองเป็นเหมือนญาติของตน

(๒) นางขุชชุตตราอุบาสิกา

ภายหลังจากนางขุชชุตตราบรรลุมรรคผลแล้ว นางก็มิได้มีนิสัยโลภ หรือเป็นผู้ทุศีลอีกต่อไป นางรับเอาดอกไม้ไปในราคา ๘ กหาปณะ จึงเป็นเหตุให้พระนางสามาวดีถามว่า “พระราชาพระราชทานค่าดอกไม้แก่เราเพิ่มขึ้น ๒ เท่าหรือ” นางจึงทูลความเป็นจริงว่า “หม่อมฉันถือเอาไว้สำหรับตน ๔ กหาปณะ นำดอกไม้มา ๔ กหาปณะ เพื่อพระแม่เจ้าเพราะความที่หม่อมฉันฟังธรรมกถาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วบรรลุธรรม หม่อมฉันจึงไม่ได้ถือเอาทรัพย์นั้นไว้เพื่อตนอีก”

พระนางสามาวดีก็มิได้ต่อว่านางขุชชุตตรานั้นเลย แต่กลับตรัสว่า "แม่ เจ้าจงให้เราทั้งหลายได้ดื่มอมฤตรสที่เจ้าดื่มแล้วเถิด" นางจึงกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้น ขอพระแม่เจ้าจงให้หม่อมฉันอาบน้ำ" จึงให้นางอาบน้ำด้วยหม้อน้ำหอม ๑๖ หม้อแล้ว รับสั่งให้ประทานผ้าสาฎกเนื้อเกลี้ยง ๒ ผืน นางขุชชุตตรานั้น นุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ให้ปูอาสนะแล้ว ให้นำพัดมาอันหนึ่ง นั่งบนอาสนะ จับพัดอันวิจิตร เรียกหญิง ๕๐๐ คนมาแล้ว แสดงธรรมแก่หญิงเหล่านั้น โดยทำนองที่พระศาสดาทรงแสดงแล้วนั่นแล หญิงเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ฟังธรรมกถาของนางแล้ว ก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ไหว้นางขุชชุตตราแล้วกล่าวว่า "แม่ จำเดิมแต่วันนี้ ท่านอย่าทำการงานอันเศร้าหมอง ท่านจงต้องอยู่ในฐานะแห่งมารดาและฐานะแห่งอาจารย์ของพวกข้าพเจ้า ไปสู่สำนักของพระศาสดาฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว จงกล่าวแก่พวกข้าพเจ้า" นางขุชชุตตราได้ปฏิบัติอย่างนี้ตลอดกาลนาน ดังกับผู้ทรงพระไตรปิฎกแล้ว

ต่อมา พระพุทธเจ้า ทรงแต่งตั้งนางขุชชุตตราไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า "ภิกษุทั้งหลาย นางขุชชุตตรานี้ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้เป็นธรรมกถิกา หรือแสดงธรรมกถา”[๗๒]

(๓) นางสุปปิยาอุบาสิกา

นางสุปปิยาได้เข้าไปในพระวิหาร เพื่อฟังธรรมจากภิกษุผู้เที่ยวจาริกไปในพระวิหาร พบภิกษุไข้รูปหนึ่งไหว้แล้ว ทำการต้อนรับอยู่ ถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าควรจะได้อะไรบ้าง” พระภิกษุไข้ตอบว่า “อุบาสิกา อาตมาต้องการอาหารมีรสเนื้อ” นางจึงกล่าวว่า “เอาเถิดเจ้าข้า ดิฉันจักส่งไปถวาย” ไหว้พระเถระแล้ว ได้เข้าไปในเมืองในวันรุ่งขึ้น พร้อม

---

[๗๒] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๗ – ๖๘.

ส่งทาสีไปตลาดเพื่อแสวงหาเนื้อที่เขาขายกันอยู่ในตลาดนั้น ก็นางทาสีนั้นหาเนื้อจนทั่วตลาดก็ไม่ได้ จึงบอกแก่นางสุปปิยาว่า "เนื้อไม่มีแล้ว" นางคิดว่า "เราบอกแก่พระผู้เป็นเจ้าไว้ว่า จักส่งเนื้อไปถวาย ถ้าเราไม่ส่งไป พระผู้เป็นเจ้าเมื่อไม่ได้จากที่อื่นก็จะลำบาก ควรที่เราจะทำเนื้ออย่างใดอย่างหนึ่งส่งไปถวาย" จึงเข้าห้องเฉือนเนื้อขาของตนให้แก่นางทาสีแล้วสั่งว่า "เจ้าจงเอาเนื้อนี้ปรุงด้วยเครื่องปรุง นำไปวิหารถวายพระผู้เป็นเจ้าในวิหาร ถ้าท่านถามถึงฉันจงแจ้งว่า เป็นไข้" นางทาสีนั้นก็ได้กระทำอย่างนั้น

พระพุทธเจ้าทรงทราบเหตุนั้น วันรุ่งขึ้นพระพุทธองค์เสด็จไปเรือนของนางสุปปิยา นางทราบว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จมาเรือน" จึงปรึกษากับสามีว่า "ดิฉันไม่อาจที่จะไปเฝ้าพระพุทธองค์ได้ พี่ท่านจงไปกราบทูลเชิญพระพุทธองค์ให้เสด็จเข้าเรือนประทับนั่งเถิด" สามีนั้นก็ได้กระทำตามนั้น พระพุทธองค์ตรัสถามว่า "นางสุปปิยาไปไหนเสียเล่า" สามีกราบทูลว่า "นางเป็นไข้ พระเจ้าข้า" จึงตรัสสั่งให้เรียกนางมา ซึ่งนางสุปปิยาคิดว่า "พระพุทธเจ้าทรงสงเคราะห์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งปวง และทรงทราบเหตุของเรา จึงให้ตรัสเรียกหา" เมื่อนางลุกจากเตียงแล้ว ด้วยพุทธานุภาพทั้งหลายแผลที่เฉือนเนื้อขาของนางก็งอกขึ้น (หาย) ทันทีทันใด ผิวก็เรียบ ผิวพรรณผ่องใสยิ่งกว่าเดิม

พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า "อุบาสิกาผู้นี้ไม่สบายเพราะเหตุไร" จึงตรัสถามนางนั้น นางจึงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นทุกอย่างถวาย พระพุทธองค์เสวยเสร็จแล้วก็เสด็จไปพระวิหาร ทรงตรัสเรียกประชุมภิกษุสงฆ์ แล้วทรงตำหนิภิกษุนั้นเป็นอย่างมาก ทรงบัญญัติสิกขาบท ถือได้ว่านางเป็นต้นบัญญัติห้ามภิกษุฉันเนื้อมนุษย์ แม้แต่เนื้อมนุษย์ในป่าช้าต้องอาบัติ ดังเช่น ในโภชนวรรค สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า "ประชาชนต่างก็เพ่งโทษ ติเตียน โพนทะนาว่า ไฉน ภิกษุนี้จึงได้ถือเอาอาหารเครื่องเซ่นเจ้าของพวกเราไปฉันเองเล่า ภิกษุนี้อ้วนล่ำ บางทีจะฉันเนื้อมนุษย์" พระพุทธเจ้าจึงสั่งประชุมปรับอาบัติภิกษุนั้น[๗๓] เมื่อพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงสถาปนานางสุปปิยาอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า "เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้อุปัฏฐากภิกษุไข้"[๗๔]

---

[๗๓] วิ.ม. (ไทย) ๒/๕๒๒/๔๖๖.

[๗๔] องฺ.ทุกฺก. (ไทย) ๓๓/๑๖๕/๑๔๑ – ๑๔๒..

(๔) พระนางสุปปวาสา

พระนางสุปปวาสาเป็นพระราชมารดาของพระสีวลีเถระ ผู้สมบูรณ์ด้วยลาภ ทรงครรภ์สิ้น ๗ ปี กับอีก ๗ วัน ซึ่งพระนางทรงทนทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า ด้วยความวิตกกังวลอยู่ ๓ ประการ ว่า

สมฺมาสมฺพุทฺโธ วต โส ภควา โย อิมสฺเสว รูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ธมฺมํ เทเสติ สุปฏิปนฺโน วตสฺส ภควโต สาวกสงฺโฆ โย อิมสฺเสว รูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ปฏิปนฺโน สุสุขํ วต นิพฺพานํ ยตฺถิทํ เอวรูปํ ทุกฺขํ น สํวิชฺชติ แปลความว่า

๑. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงแสดงธรรมเพื่อละทุกข์แห่งรูปนี้นี่แหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบหนอ

๒. พระสงฆ์สาวกใดปฏิบัติเพื่อละทุกข์แห่งรูปนี้นี่แหละ พระสงฆ์สาวกนั้นของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วหนอ

๓. ทุกข์เห็นปานนี้ ไม่มีในพระนิพพานใด พระนิพพานนั้น เป็นสุขดีหนอ[๗๕]

ต่อจากนั้นพระนางสุปปวาสาทรงส่งพระสวามีไปสู่สำนักของพระพุทธเจ้า เพื่อกราบทูลเรื่องความทุกขเวทนานั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า "พระธิดาโกฬิยวงศ์พระนามว่าสุปปวาสาจงเป็นผู้มีสุข ไม่มีโรค ประสูติพระโอรสซึ่งหาโรคมิได้เถิด" ต่อจากนั้นพระนางสุปปวาสาจึงหายจากความทุกขเวทนานั้น ทรงประสูติพระโอรสผู้หาโรคมิได้แล้วพร้อมทั้งนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขมาเพื่อถวายมหาทานตลอด ๗ วัน พระพุทธเจ้าเมื่อทรงกระทำอนุโมทนาจึงแสดงธรรมมีกถาแก่พระนางแล้ว แม้พระโอรสสีวลีของพระนางก็ถือเอาธมกรกกรองน้ำถวายพระสงฆ์ได้จำเดิมแต่วันที่ประสูติแล้ว ต่อมาพระโอรสนั้นเสด็จออกบรรพชาบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์[๗๖] ในภายหลังพระนางได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า “เป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย เป็นผู้ถวายโภชนะอันประณีต”

(๕) นางอุตตราอุบาสิกา

นางอุตตราเป็นอุบาสิกาที่มีความศรัทธาเลื่อมใสไม่หวั่นไหว เมื่อนางมาอยู่บ้านของสามีมิได้ทำบุญให้ทานอะไรเลย ทำให้บิดาของนางได้ส่งทรัพย์มา ๑๕,๐๐๐ กหาปณะ เพื่อจ้างหญิงคณิกาชื่อสิริมา มาคอยดูแลสามีแทนนางวันละ ๑,๐๐๐ กหาปณะ เพื่อให้นาง

---

[๗๕] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๘/๒๙๔/๑๕๑.

[๗๖] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๒๓๖.

ได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าและฟังธรรม ส่วนนางจะใช้เวลาอยู่แต่ในครัวทำอาหารถวายพระภิกษุสงฆ์ ครั้งนั้น นางสิริมาคิดว่า "ตนเองเป็นภรรยา" จึงหึงหวงนางอุตตรา เมื่อนาง-อุตตราเห็นนางสิริมาถือเนยใสเดินเข้ามา จึงแผ่เมตตาไปถึงนางว่า "หญิงสหายของเราทำอุปการะแก่เรามาก จักรวาลก็แคบเกินไป พรหมโลกก็ต่ำนัก ส่วนคุณของหญิงสหายเราใหญ่มาก ก็เราอาศัยนางนั่น จึงได้เพื่อถวายทานและฟังธรรม ถ้าเรามีความโกรธเหนือนางสิริมานั้น สัปปินี้จงลวกเราเถิด ถ้าไม่มี อย่าลวกเลย" ซึ่งเนยใสเดือดพล่านนั้นก็กลับกลายเป็นน้ำเย็น แล้วนางทาสีของนางอุตตราเห็นเหตุการณ์นั้น ก็พากันทำร้ายนางสิริมาคืน แต่นางกลับห้ามนางทาสีมิให้ทำร้ายตอบ ซึ่งนางสิริมาคิดถึงบุญคุณนั้นได้มาขอให้นางนั้นยกโทษให้ แต่นางบอกให้ไปขอโทษกับบิดาบังเกิดเกล้าในวิวัฏฏะก็คือพระพุทธเจ้า ถ้าบิดาผู้บังเกิดเกล้าในวิวัฏฏะ อดโทษให้ดิฉันจึงจักอดโทษ

ต่อจากนั้น นางอุตตราได้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้ามารับภัตตาหารที่บ้านในวันรุ่งขึ้น โดยนางสิริมาเป็นผู้จัดทำอาหารถวายพระพุทธเจ้า ภายหลังกิจแห่งภัตรนั้นนางสิริมาพร้อมด้วยบริวาร หมอบลงแทบเบื้องพระบาทของพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงอดโทษเกี่ยวกับเรื่องการเอาเนยใสที่เดือดพล่าน สาดใส่นางอุตตราเมื่อวานนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถามนางอุตตราเพื่อให้นางยกโทษให้แล้ว จึงตรัสว่า "ดีละ ดีละ อุตตรา"[๗๗] ดังพระคาถาว่า

อกฺโกเธน ชิเน โกธํ อสาธุํ สาธุนา ชิเน
ชิเน กทริยํ ทาเนน สจฺเจนาลิกวาทินํ[๗๘]

แปลความว่า พึงชนะความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดี ด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหล ด้วยการพูดคำจริง

๔.๒.๕ สรุปเวไนยบุคคลตัวอย่างในวรรณคดีบาลี

แสดงให้เห็นได้ว่า เวไนยบุคคลในบริษัททั้ง ๔ ที่โดดเด่นในวรรณคดีบาลีนั้นมีอยู่มากมาย เป็นกลุ่มบุคคลที่มีอุปการคุณต่อพระพุทธศาสนา ถือเป็นผู้ยังตระกูลให้เลื่อมใส ทั้งหมดคือพระอริยสาวกของพระพุทธเจ้าผู้สำเร็จมรรคผลทั้งสิ้น นอกจากนั้นพระอรรถกถาจารย์ยังได้กล่าวพรรณนาไว้ว่า ก็พระสาวกของพระตถาคตแม้ทั้งหมด

---

[๗๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๖๖ – ๒๗๒.

[๗๘] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๗๖/๑๗๔.

มีฐานันดรศักดิ์ ตั้งแต่ชนทั้ง ๘ เหล่านี้ คือ ในพระอัครสาวก ๒ รูป คือ พระสารีบุตรเถระและพระมหาโมคคัลลานเถระ ในพระอัครสาวิกา ๒ รูป คือ พระเขมาเถรี และพระอุบลวรรณาเถรี ในบรรดาอุบาสกทั้งหลาย อุบาสกผู้เป็นอัครสาวก ๒ คน คือ หัตถกอุบาสก และจิตตคฤหบดี เป็นชาวเมืองอาฬวี ในบรรดาอุบาสิกาผู้เป็นอัครสาวิกา ๒ คน คือ มารดาของนันทมานพ ชื่อเวฬุกัณฏกี และนางขุชชุตตรา ล้วนมีบุญมาก สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร เพราะความเป็นผู้บำเพ็ญบารมี ๑๐[๗๙] โดยเอกเทศ[๘๐]

---

[๗๙] บารมี ๑๐ คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิฏฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี.

[๘๐] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑๑.

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วได้เสวยวิมุตติสุข อยู่ตลอดระยะเวลา ๔๙ วัน ทรงพิจารณาธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ต่อมาทรงดำริที่จะเผยแผ่พุทธธรรมไปสู่เวไนยสัตว์ แต่เมื่อพระพุทธองค์ได้พิจารณาสัจธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงท้อพระทัยว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้วนี้ เป็นของลึกซึ้ง หาผู้ที่จะเห็นตามได้ยาก รู้ตามได้ยาก บัณฑิตเท่านั้นที่จะรู้ได้ ประชาชนชาวโลกตกอยู่ในอำนาจตัณหาลุ่มหลงระเริงอยู่ในโลกียวิสัยจนมืดบอด ย่อมไม่สามารถเข้าใจสัจธรรมที่ทวนกระแสโลก ถือเป็นสิ่งสูงส่งละเอียดลึกซึ้ง รู้ตามได้ยากเช่นนี้ ถ้าจะสอนธรรมแก่พวกเขาก็กลายเป็นความเหนื่อยเปล่า ไม่เกิดประโยชน์อะไร แต่ด้วยพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ สัตว์โลกที่มีธุลีหรือกิเลสตัณหาน้อยนั้น ยังมีอยู่ ด้วยอัธยาศัยอินทรีย์ยิ่งหย่อนแตกต่างกัน ๔ ประเภท คือ อุคฆฏิตัญญู วิปจิตัญญู เนยยะ และปทปรมะ

เมื่อพระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นเช่นนี้แล้ว จึงตัดสินพระทัยที่จะแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์สืบเท่าทุกวันนี้ ถือว่าเป็นพระจริยาวัตรประจำวัน ก็คือ ในยามใกล้รุ่งพระพุทธองค์ทรงแผ่พระญาณพิจารณาดูบุคคลที่จะทรงแสดงธรรมโปรด ในยามเช้าเสด็จออกบิณฑบาตโปรดบุคคลที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณานั้น ในเวลาบ่ายทรงแสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไปที่เข้าเฝ้า ในยามค่ำทรงให้โอวาทแก่พระสงฆ์สาวก ในเวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาธรรมแก่เทวดาที่เข้าเฝ้า จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติพระจริยาวัตรประจำวันเช่นนี้ ตราบจนปรินิพพาน

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงมีพุทธวิธีในการสอนเวไนยบุคคล แตกต่างกันออกไปเพราะเวไนยบุคคลเหล่านั้นมีข้อจำกัดแตกต่างกันคือ ในเรื่องชาติ ชั้น วรรณะ ภาษา และความแตกต่างระหว่างบุคคลด้านสติ ปัญญา ความรู้ ความสามารถ เพื่อให้เวไนยบุคคลผู้ที่ได้รับฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ย่อมได้รับมรรคผลที่เวไนยบุคคลพึงได้รับตามกำลังสติปัญญานั้น

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

ในงานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาประเภทของเวไนยบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๒. เพื่อศึกษาเรื่องพุทธวิธีการสอนเวไนยบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๓. เพื่อศึกษามรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ได้ผลการศึกษาวิจัยในภาคเอกสารพบว่า บุคคลที่ได้พบและได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้ามี ๔ กลุ่ม จัดเป็นเวไนยบุคคล ๓ กลุ่ม เป็นผู้ที่มิใช่เวไนยบุคคล ๑ กลุ่มซึ่งได้รับผลเพียงเป็นวาสนาบารมีในภพต่อไป ได้แก่

๑. อุคฆฏิตัญญู ได้แก่ บุคคลที่มีสติปัญญาดีเยี่ยมพอที่จะฟังหัวข้อธรรมที่ยกขึ้นแสดงเท่านั้น ก็สามารถรู้ตามได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่พ้นน้ำแล้ว พอสัมผัสแสงพระอาทิตย์ก็จะบานทันที

๒. วิปจิตัญญู ได้แก่ บุคคลที่มีสติปัญญาค่อนข้างดี แต่เมื่อฟังหัวข้อธรรมที่ท่านยกขึ้นแสดง ยังไม่สามารถรู้ตามได้ พอท่านขยายความหัวข้อธรรมนั้นให้เข้าใจง่ายขึ้นก็สามารถรู้ตามได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่ขึ้นเสมอน้ำ จักบานในวันพรุ่งนี้

๓. เนยยะ ได้แก่ บุคคลที่มีสติปัญญาปานกลาง เมื่อได้ฟังธรรมทั้งโดยย่อและพิสดารแล้ว ยังไม่อาจรู้ตามได้ แต่เมื่อสนใจในการศึกษาพร้อมกับได้ฟังคำแนะนำอยู่บ่อย ๆ ก็จะสามารถรู้ทั่วถึงธรรมนั้นได้ ซึ่งเปรียบเหมือนดอกบัวที่ยังไม่ขึ้นพ้นน้ำ พร้อมที่จักขึ้นพ้นผิวน้ำ และบานในวันต่อไป

๔. ปทปรมะ เฉพาะปทปรมะ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ได้แสดงความหมายว่า บุคคลผู้เป็นปทปรมะ คือ บุคคลที่ได้ฟังมาก กล่าวสอนมาก ทรงจำได้มาก บอกสอนก็มาก แต่ไม่ได้บรรลุธรรมในชาตินั้น ส่วนตำราเรียนในวงวิชาการได้ให้ความหมายว่า ปทปรมะ ได้แก่ บุคคลที่มีปัญญาน้อยและถึงจะสนใจการศึกษาหาความรู้ แม้จะฟังคำแนะนำทั้งโดยย่อและพิสดารแล้วก็ตาม แต่ไม่สามารถรู้ตามความเป็นจริงได้ ในชาตินี้เปรียบเหมือนดอกบัวที่ยังอยู่ในโคลนตม จักเป็นภักษาหารของปลาและเต่า ไม่อาจพ้นน้ำได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องฝากนักวิชาการได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

ในบุคคลประเภทบัวพ้นน้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวที่ไม่ขึ้นพ้นน้ำ ๓ เหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงบัวเหล่าที่ ๔ คือ บัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำเป็นภักษาของปลาและเต่า ซึ่งมิได้ยกขึ้นสู่บาลี แล้วแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า ได้แก่ (๑) อุคฆฏิตัญญู (๒) วิปจิตัญญู (๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ แล้วเปรียบเทียบอุคฆฏิตัญญู เป็นเหมือนกับดอกบัวที่พ้นน้ำพอต้องแสงพระอาทิตย์แล้วก็บานในวันนี้ เปรียบวิปจิตัญญู เหมือนดอกบัวอยู่เสมอน้ำที่จะบานในวันพรุ่งนี้ เปรียบเนยยะ เป็นเหมือนดอกบัวจมน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ ๓ ส่วนปทปรมะเปรียบเหมือนดอกบัวที่มีโรค ยังไม่พ้นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบานได้ เป็นภักษาหารของปลาและเต่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ได้ผลการศึกษาวิจัยพบว่า พุทธวิธีการสอนเวไนยบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทสรุปได้ดังนี้

พุทธวิธีเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน ประกอบด้วย การสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายไปหาสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจได้ยาก สอนเพื่อให้ผู้เรียนรู้ยิ่งเห็นจริง สอนตรงตามเนื้อหาหรือเรื่องที่จะเรียน สอนสิ่งที่ผู้เรียนควรจะรู้ตามได้ด้วยการยึดหลักเหตุผล โดยครูผู้สอนจะต้องยึดหลักความจริง ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม

พุทธวิธีเกี่ยวกับตัวผู้เรียนนั้น ผู้สอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลเพื่อปรับแนวการสอนให้เหมาะสม ทางที่ดีต้องให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติเอง ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพระจูฬปันถกผู้มีปัญญาน้อย นำผ้าขาวมาให้ลูบคลำจนเกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริงเอง หรือสอนแบบให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมปฏิบัติ พร้อมทั้งเอาใจใส่เป็นรายบุคคล ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจเรียน เป็นการสร้างบรรยากาศในการเรียนอย่างหนึ่ง

พุทธวิธีเกี่ยวกับตัวผู้สอนนั้น ผู้สอนจะต้องสอนด้วยความเคารพ คือ ตั้งใจสอนทำด้วยความตั้งใจจริง ๆ มีความสุภาพอ่อนโยนนุ่มนวลชวนให้ผู้ฟังสนใจง่าย ดังเช่น องค์แห่งพระธรรมกถึกที่ว่า "อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มิใช่สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น พึงตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจ คือ เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อามิส เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตน และผู้อื่น”

พุทธลีลาการสอน เป็นคุณลักษณะแห่งลีลาในการสอน ประกอบด้วย (๑) ผู้สอนจะต้องอธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เรียกว่า สันทัสสนา (๒) ผู้สอนจะต้องชักจูงให้ผู้เรียนเห็นจริงแล้วคล้อยตามยอมรับ เรียกว่า สมาทปนา (๓) ผู้สอนจะต้องทำให้ผู้เรียนมีความ

แกล้วกล้า มั่นใจว่าทำสำเร็จได้ เรียกว่า สมุตเตชนา (๔) ผู้สอนจะต้องชโลมใจให้ผู้เรียนมีความแช่มชื่น เบิกบานใจ มองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้ เรียกว่า สัมปหังสนา

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า มีหลายแบบหลายอย่าง เป็นต้นว่า การสอนแบบสนทนาแบบสากัจฉา แบบบรรยายตามเนื้อหาไปเรื่อย ๆ หรือแบบตอบปัญหา แยกเป็นประเภท ได้แก่ ปัญหาที่พึงตอบตรงไปตรงมาตายตัว เรียกว่าเอกังสพยากรณียปัญหา ปัญหาที่พึงย้อนถามแล้วจึงตอบ เรียกว่าปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เรียกว่าวิภัชชพยากรณียปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย เรียกว่าฐปนียปัญหา เป็นปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ พึงยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป

กลวิธีและอุบายประกอบการสอนในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

๑. การยกอุทาหรณ์ เล่านิทานประกอบคำอธิบายช่วยให้เข้าใจความหมายได้ง่าย และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีอรรถรสยิ่งขึ้น

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา ช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งที่เข้าใจยาก เข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นนามธรรม สอนให้เป็นรูปธรรมด้วยการยกอุปมาให้มองเห็น น่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากกว่ากลวิธีอื่นใด

๓. การใช้อุปกรณ์ (สื่อ) การสอน ในสมัยพุทธกาล ต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่มาประกอบการสอน

๔. การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดสังเกตจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำที่ดีในการสอนเวไนยสัตว์ การทำเป็นตัวอย่างก็คือพระจริยวัตรอันงดงามที่เป็นอยู่โดยปกตินั่นเอง แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็นเรื่องราวเฉพาะก็มี

๕. การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ ลักษณะการเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธองค์ ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีอยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเดิมมาใช้ในความหมายใหม่ช่วยให้ผู้ฟังผู้เรียนหันมาสนใจ มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่าอย่างไหนถูก อย่างไหนผิดอย่างไร เช่นคำว่า พรหม พราหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไฟบูชายัญ ฯลฯ ซึ่งเป็นคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็ทรงนำมาใช้ในพระพุทธศาสนา แต่มีความหมายแบบใหม่

๖. การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์

๗. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอัตตา มานะ ทิฏฐิ เป็นลักษณะกลวิธีที่ทำให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกว่าแพ้

๘. การลงโทษ และให้รางวัล เป็นลักษณะเฉพาะในการฝึกคนของพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว แม้ในการแสดงธรรมตามปกติ พระองค์ก็แสดงไปตามเนื้อหาธรรมไม่กระทบกระทั่งใคร การสอนไม่ต้องลงโทษมีมากที่สุด มีบางท่านเท่านั้นที่เป็นคนแข็งกร้าว ต้องลงโทษก่อนถึงให้รางวัลชมเชยภายหลังทำสำเร็จ ดังเช่น พระฉันนะ

๙. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน บางครั้งต้องอาศัยปฏิภาณคือความสามารถเฉพาะตัว เป็นกลวิธีที่สามารถนำมาใช้ให้เหมาะสมได้ เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป ตามสภาพและสถานการณ์นั้น ๆ

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ได้ผลการวิจัยที่ว่า มรรคผลที่เวไนยบุคคลได้รับตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท สามารถสรุปได้ดังนี้ เมื่อเวไนยบุคคลได้รับฟังพระธรรมเทศนาแล้วสามารถบรรลุมรรคผล ตามกำลังสติปัญญาและบารมีธรรมที่เวไนยบุคคลเคยสั่งสมอบรมมา จึงทำให้บรรลุมรรคผลเป็นโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค (สกทาคามิมรรค) สกิทาคามิผล (สกทาคามิผล) อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตตมรรค และอรหัตตผล ซึ่งสามารถอธิบาย ได้ดังนี้

๑. พระโสดาบัน คือ เวไนยบุคคลผู้ที่เข้าถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพานนั้น หมายถึง เป็นผู้เข้าถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ สามารถละสังโยชน์หรือกิเลสได้ ๓ อย่าง คือ (๑) สักกายทิฏฐิ เห็นรูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นตน เป็นต้น (๒) วิจิกิจฉา ความลังเล ความสงสัยในคุณพระรัตนตรัย ในไตรสิกขา ๓ เป็นต้น (๓) สีลัพพตปรามาส ความยึดถือศีลและข้อวัตรปฏิบัติอย่างงมงาย เข้าใจว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตรปฏิบัติแห่งตน ดังนั้น พระโสดาบันเป็นพระอริยบุคคลระดับต้นกลุ่มแรก ในหมู่พระอริยสาวกจำนวนมาก ในสมัยพุทธกาล บางคนเป็นคฤหัสถ์ดำเนินชีวิตที่ดีงามเป็นอยู่โดยชอบด้วยศีลธรรม อยู่ท่านกลางสังคมของชาวโลก มีชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข บำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน แก่พระพุทธศาสนา บุคคลเหล่านี้แม้จะได้บรรลุธรรมแล้ว แต่ยังมีกิเลสละเอียดเหลืออยู่ เมื่อประสบภัยความพลัดพราก ก็ยังโศกเศร้าร่ำไห้ ยังมีรัก โลภ โกรธ หลงดังสามัญชนแต่ละเมียดบางเบากว่า และจะไม่ทำความชั่วความผิดร้ายแรง เช่น นางวิสาขามหาอุบาสิกา หมอชีวกโกมารภัจจ์อุบาสก เป็นต้น

๒. พระสกทาคามี คือ เวไนยบุคคลผู้กลับมาอีกครั้งเดียว สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ อย่างแล้ว พร้อมทั้งทำกิเลสมีราคะ โทสะ โมหะ ให้บางเบาลงด้วย

๓. พระอนาคามี คือ เวไนยบุคคลผู้ไม่เวียนว่ายกลับมาเกิดอีก สามารถละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ครบทั้ง ๕ ข้อ ที่เรียกว่า โอรัมภาคิยสังโยชน์ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ

๔. พระอรหันต์ คือ เวไนยบุคคลผู้สมควรรับทักษิณาและการเคารพบูชาอย่างแท้จริง สามารถละสังโยชน์เบื้องสูงได้ที่เรียกว่า อุทธัมภาคิยสังโยชน์ ๕ คือรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ดังนั้น พระอรหันต์เป็นพระผู้ไม่ต้องศึกษา ความเป็นพระอรหันต์นั้นจะกระทำศีล สมาธิ และปัญญา ของตนให้บริสุทธิ์เต็มที่ และกำจัดกิเลสดังกล่าวมาได้หมดสิ้น ในบรรดาพระอริยสาวกที่เป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนามีปรากฏทั้งพระภิกษุและภิกษุณี ดังเช่น พระปัญจวัคคีย์ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระปฏาจาราเถรี และ พระอุบลวรรณาเถรี เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการพัฒนา

นักการศึกษาและพุทธศาสนิกชนควรจะศึกษารูปแบบวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกให้มาก เพื่อจะได้นำแนวทางของพระองค์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นหลักปฏิบัติของตนเพื่อความหลุดพ้น เพราะพระพุทธศาสนาสอนเรื่องความหลุดพ้นแห่งจิต ไม่ประกอบด้วยกาล อาศัยเหตุปัจจัยสำเร็จได้ด้วยตน และควรนำหลักพุทธวิธีการสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมาทดลองใช้ในการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัยของผู้เรียน แล้วนำผลสัมฤทธิ์ที่ได้เผยแพร่ให้ผู้สอนและผู้เรียนได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

๒. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตเวลาและวัตถุประสงค์ที่จำกัดไม่สามารถวิเคราะห์ได้ครอบคลุมทุกปัญหา ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรจะมีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบเทคนิควิธีการสอนของพระสาวกแต่ละรูป ว่ามีจุดเด่น จุดด้อยอย่างไร หรือวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมของพระอริยสาวก เช่น พระมหากัสสปเถระกับพระนันทเถระ เป็นต้น เพื่อให้ทราบถึงแนวทางความหลุดพ้นนั้น หรือศึกษาวิเคราะห์บทบาทเวไนยบุคคลฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกาในการปฏิบัติเพื่อความสงบแห่งตนเอง พร้อมทั้งวิธีอุปถัมภ์คุ้มครองพระพุทธศาสนาให้มั่นคง จนเจ้าลัทธินิกายต่าง ๆ เกิดความเกรงกลัวในความดีนั้น และท่านทำอย่างไร จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะจากพระพุทธเจ้ามากมาย

บรรณานุกรม

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ

ภาษาบาลี

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

__________.**พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________.**อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

__________.**ฎีกาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________.**ปกรณวิเสโส** ฉบับ มหาจุฬาปกรณวิเสโส.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

__________.**มิลินฺทปญฺหาปกรณํ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๐.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

__________. **บาลีไวยากรณ์ อักขรวิธี ภาคที่ ๑ สมัญญาภิธานและสนธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

__________. **บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ นามและอัพยยศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

__________. **บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ อาขยาตและกิตก์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

__________. **บาลีไวยากรณ์ อักขรวิธี ภาคที่ ๒ สมาสและตัทธิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. **อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๖.

__________. **คู่มืออนุพุทธและพุทธานุพุทธโท**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

เทพ สุนทรศารทูล. **พระธรรมบทไตรพากย์พระธรรมบทคำโคลง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระครูกัลยาณสิทธิวัตน์ (สมาน พรหมอยู่/กลฺยาณธมฺโม).**เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก, ๒๕๔๔.

พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก). **ประวัติอนุพุทธสังเขป ๙๙.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน.** กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.

__________. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้ง ๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

__________. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้ง ๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ธรรมปริทรรศน์ ๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน ป.ธ.๙). **สำนวนแต่งไทยเป็นมคธ ป.ธ.๙ และตัวอย่างสำนวนสนามหลวง**. เอกพิมพ์ไท จำกัด, ๒๕๔๔.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรฺเตโช ป.ธ. ๙). **คู่มือวิชาแปลไทยเป็นมคธ ป.ธ. ๔- ๙, วิชาแต่งไทยเป็นมคธ ป.ธ. ๙.** กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ที่บริษัทฟองทอง-อินเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๔๔.

พุทธทาสภิกขุ. **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มงฺคลตฺถทีปนี (ปฐโม - ทุติโย ภาโค)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________. **มังคลัตถทีปนี (เล่มที่ ๑ - ๕)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

___________. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ปจโม ภาโค-อฏฺจโม ภาโค)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

___________.**พระธรรมบทัฏฐกถาแปล (ภาค ๑ - ๘)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

___________. **ตติยสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวรรควรรณา ตอน ๑.** พิมพครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ราชบัญฑิตยสถาน.**พจนานุกรมฉบับราชบัญฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วัฒนาพร ระงับทุกข์. **หลักการแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว). **ปฐมสมโพธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

___________. **สวดมนต์ฉบับหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ไสว มาลาทอง. **สารคดีในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

ส.อ.ส..**พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส.**. กาญจนบุรี : สหายการพิมพ์, ๒๕๓๙.

สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ. **ธรรมบท ภาคที่ ๑ แปลโดยพยัญชนะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๑.

เอนก ขำทอง. **ปรมัตถทีปนีอรรถกถาขุททกนิกายเถรคาพรรณนาภาคที่ ๑ -๒.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๔๔.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม (ศรีชมชื่น). “พระพุทธเจ้า : บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ภาคผนวก

จตุตฺโถ ปริจฺเฉโท

เตปิฏเก ปากฏานิ เวเนยฺยปุคฺคเลหิ ปตฺตมคฺคผลานิ

อนุตฺตรสมฺมาสมฺโพธิญาณปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย โส สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลกํ โวโลเกตฺวา จตฺตาริ ปุปฺผกานิ วิย จตฺตาโร ว ปุคฺคเล อทฺทส. ตโต โส เตสํ ปุคฺคลานํ ธมฺมํ เทเสตุํ อารภิ. เตสุ เกจิ ตสฺส ธมฺมํ สุตฺวา ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺนา หุตฺวา ตาย ชาติยา อตฺตโน อตฺตโน สติปญฺญาย ยถาพลํ มคฺคผลานิ ปาปุณิตุํ สกฺโกนฺติ. เกจิ ปน น สกฺโกนฺติ. ตานิ ปตฺตุํ สกฺโกนฺตา เวเนยฺยปุคฺคลาติ สงฺขํ คจฺฉนฺติ ตานิ ปน ปตฺตุํ อสกฺโกนฺตา อภพฺพปุคฺคลาติ สงฺขํ คจฺฉนฺติ. เต จ เวเนยฺยปุคฺคลา อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย จาติ ติปฺปเภทา โหนฺติ. อภพฺพปุคฺคลา ปน ปทปรมาเยว. ตสฺมา เตสํ ติณฺณํ เวเนยฺยปุคฺคลานํ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ตสฺส ธมฺมเทสนา อตฺถํ สาเธติ อิตรานํ อนาคตตฺถาย วาสนา โหติ. เวเนยฺยปุคฺคเลหิ จ ปตฺตพฺพมคฺคผลานิ อฏฺฐวิธานิ โหนฺติ. เสยฺยถีทํ. โสตาปตฺติมคฺคํ โสตาปตฺติผลํ สกิทาคามิมคฺคํ (สกทาคามิมคฺคํ) สกิทาคามิผลํ (สกทาคามิผลํ) อนาคามิมคฺคํ อนาคามิผลํ อรหตฺตมคฺคํ อรหตฺตผลํ จาติ.

.

จตุตฺโถ ปริจฺเฉโท นิฏฺฐิโต.

พระมหาอำนวย อานนฺโท (จันทร์เปล่ง). "การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท",**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาทรรศน์ คุณทสฺสี (โพนดวงกรณ์). "การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบท", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาแหวนทอง ปุญฺญาคโม. "วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพระสูตรและพระวินัย", **วิทยานิพนธ์ศาสนตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

นเรศมันต์ เพชรนาจักร. "การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการสอนในโคลงโลกนิติ", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

ภาษาอังกฤษ

Malalasekera, G.P, **Dictionary of Pali Proper Names.** Vols. I, II, London : Pali Text Socicty, 1974.

__________, Editors. **Encyclopaedia of Buddhism.** Vols. I, II, III, IV, V. Published By the Government of Srilanka, Printed of the Stata printing Corporation Srilanka, 1961 – 1990.

Rhys D. & William S, **Pali English Dictionary.** Delhi : Motilal Banarsidass, 1993.

Wijayartna, Mohan. **Buddhist Monastic.** New York : Cambridge University Press, 1990.

ปฐโม ปริจฺเฉโท

นิทานคาถา

โย หิ วิจยการินา มยา สาฏฺฐกถาฏีกาปาลิยมาคตํ สารตฺถํ อุปาทาย เตปิฏเก เวเนยฺยปุคฺคลกถาวิจโย กโต. โส พุทฺธสาสเน อตฺถธมฺมูปนิสฺสิโต โหติ นานานเยน เวเนยฺยปุคฺคลตฺถทีปิโก. นิคมกถา ปเนตฺเถวํ ทฏฺฐพฺพา.

วิจยารมฺโภ

ภควา อนุตฺตรสมฺมาสมฺโพธึ ปตฺโต สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา ราชายตนมูลา เยน อชปาลนิโคฺรโธ เตนุปสงฺกมิ. อถโข ภควโต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ "อธิคโต โข มยายํ ธมฺโม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย อาลยรามา โข ปนายํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตา อาลยรามาย โข ปน ปชาย อาลยรตาย อาลยสมฺมุทิตาย ทุทฺทสํ อิทํ ฐานํ ยทิทํ อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปาโท อิทํปิ โข ฐานํ สุทุทฺทสํ ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ อหญฺเจว โข ปน ธมฺมํ เทเสยฺยํ ปเร จ เม น อาชาเนยฺยุํ โส มมสฺส กิลมโถ สา มมสฺส วิเหสา" ติ.

อถโข ภควา พฺรหฺมุโน จ อชฺเฌสนํ วิทิตฺวา สตฺเตสุ จ การุญฺญตํ ปฏิจฺจ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกสิ. อทฺทสา โข ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวาการ ทฺวาการ สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. เสยฺยถาปิ นาม อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีนิ อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ สโมทกํ ฐิตานิ อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกา อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐนฺติ อนุปลิตฺตานิ

อุทฺเกน เอวเมว ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต ทิสฺวาน พฺรหฺมานํ สหมฺปตึ คาถาย อชฺฌภาสิ

อปารุตา เต อมตสฺส ทฺวารา
เย โสตวนฺโต ปมุญฺจนฺตุ สทฺธํ.
วิหึสสญฺญี ปคุณํ น ภาสึ
ธมฺมํ ปณีตํ มนุเชสุ พฺรหฺเมติ.

ตตฺถ จตฺตาโรเม ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ กตเม จตฺตาโร อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย ปทปรโมติ อิเม โข จตฺตาโร ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ.

อจฺจุคฺคมฺม จิตานิ สุริยรสฺมิสมฺผสฺสํ อาคมยมานานิ จิตานิ อชฺช ปุปฺผกานิ วิย ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ. อยํ วุจฺจติ อุคฺฆฏิตญฺญู.

สโมทกํ ปน จิตานิ เสฺว ปุปฺผกานิ วิย ยสฺส ปุคฺคลสฺส สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ. อยํ วุจฺจติ วิปจิตญฺญู.

อุทกา อนุคฺคตานิ อนฺโตนิมฺคคโปสีนิ ตติเย ปุปฺผกานิ วิย ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุทฺเทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิตฺเต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ. อยํ วุจฺจติ เนยฺโย.

อุทกา จ อนุคฺคตานิ เนว ปุปฺผิสฺสนฺติ มจฺฉกจฺฉปภกฺขาเนว ภวิสฺสนฺติ วิย ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ. อยํ วุจฺจติ ปทปรโม.

อเถวํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลกํ โวโลเกนฺโต เตสํ ปุคฺคลานํ ธมฺมํ เทเสตุํ อารภิ. เต จ ตสฺส ธมฺมํ สุตฺวา ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺนา หุตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ยถาพลํ ยถาสตึ มคฺคผลานิ ปาปุณนฺติ.

โส ปน นานานเยน สพฺพฏฺฐาเนสุ เวเนยฺยปุคฺคเล โอวทติ อนุสาสติ. เสยฺยทีถํ. ฐาเนสุ เวเนยฺยปุคฺคลา วณฺเณนปิ วเยนปิ ภาสายปิ ฐาเนนปิ การเณนปิ สติปญฺญายปิ นานา อเหสุํ เอกวตฺถุมฺหิปิ โอวทนฺโต อนุสาสนฺโต ตตฺถ เตสํ วณฺณาทีนํ อนุรูปํ โอวทติ อนุสาสติเยว.

โส หิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โอวาทปฏิคฺคาหเก วา อนุสาสนปฏิคฺคาหเก วา ปุคฺคเล มนสิกโรนฺโต สเจ ยทา เต โอวาทปฏิคฺคาหกา วา อนุสาสนปฏิคฺคาหกา วา สนฺตกายา ภเวยฺยุํ สมาหิตจิตฺตา ปริปากญาณา ตทา โอวทติ อนุสาสติ เต จ อตฺตโน อตฺตโน ยถาสตึ ยถาพลํ มคฺคผลานิ ปาเปติ.

อิมินา หิ การเณน อายตึ ชนตาย ทิฏฺฐานุคติกํ เตปิฏเก เวเนยฺย-ปุคฺคลกถาวิจยํ กาตุกาโมมฺหิ พุทฺธสาสนวิธึ จ เวเนยฺยปุคฺคเลหิ จ ปตฺตมคฺคผลานิ.

วิจยวิสโย

๑. เตปิฏเก ปากโฏ เวเนยฺยปุคฺคลปเภโท.

๒. เตปิฏเก ปากโฏ พุทฺธสาสนวิธิ.

๓. เตปิฏเก ปากฏานิ เวเนยฺยปุคฺคเลหิ ปตฺตมคฺคผลานิ.

วิจยสทฺทตฺโถ

๑. เวเนยฺยปุคฺคโลติ เวเนยฺโย ปุคฺคโล เวเนยฺยปุคฺคโล นาม, อนุสาเสยฺโย, วิเนยฺโย, วิเนตพฺโพ, ทเมยฺโย เตหิ ปริจิตธมฺมํ ปาเปตุํ.

๒. อุคฺฆฏิตญฺญูติ สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ เฉกสฺส วา เอกวารเมว ภาสิตสฺส.

๓. วิปจิตญฺญูติ สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ.

๔. เนยฺโยติ เนตพฺโพ, ปุนปฺปุนํ อุทฺเทสาทีหิ เนยฺยสฺส ธมฺมาภิสมโย โหติ.

๕. ปทปรโมติ อปฺปญฺโญ, ทนฺธปญฺโญ, มนฺทปญฺโญ, พหุมฺปิ กถํ วา อตฺถํ วา สุณโต ภณโต ธารยโต วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ.

๖. ภพฺพปุคฺคโลติ มคฺคผลานิ ปตฺตุํ ภพฺโพ โหติ.

๗. อภพฺพปุคฺคโลติ มคฺคผลานิ ปตฺตุํ อภพฺโพ โหติ.

รจิตปกรณานิ

ตตฺถ ปฐมํ ปกรณํ สงฺฆรญฺญา ปุสฺสเทวนาเมน รจิตํ ปฐมสมฺโพธีติ ปากฏํ. ตตฺถ ปเนวํ กถํ อทฺทสา โข ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต พหุเก จ ธมฺมาภิสมยํ ปาปุณิตุํ ภพฺเพ วิหรนฺเต. อถ ภควา เวเนยฺยปุคฺคลานํ ธมฺมํ เทเสตุํ อารภิ เต จ อตฺตโน อตฺตโน สติปญฺญาย ยถาพลํ มคฺคผลานิ ปาเปตุํ.

ทุติยํ ปกรณํ ธมฺมปิฏเกน รจิตํ พุทฺธสาสนวิธีติ ปากฏํ. ตตฺถ ปน กถํ

๑. สตฺถา สุวิญฺเญยฺยํ ทุวิญฺเญยฺยญฺจ โอวทติ อนุสาสติ อนุปุพฺเพน วา คมฺภีรํ.

๒. อนุปุพฺเพน คมฺภีรตฺถํ จ อนุปุพฺพีกถํ จ โอวทติ อนุสาสติ.

๓. ยํ ตถาภูตํ ภเวยฺย เตน โอวทติ อนุสาสติ.

๔. สารตฺถํ ปุเรกจาริกํ กตฺวา โอวทติ อนุสาสติ.

๕. สนิทานํ โอวทติ อนุสาสติ.

๖. วิญฺญาเปตุํ ยถานุรูปํ โอวทติ อนุสาสติ.

๗. วิญฺญาปนิยํ สาตฺถํ จ เตสํ จ เวเนยฺยานํ สหิตํ โอวทติ อนุสาสติ.

ตติยํ ปกรณํ ทยฺยภาสาย พระมหาอำนวย อานนฺโท (จันทร์เปล่ง) อิติ นาเมน ภิกฺขุนา รจิตํ ปาลิคนฺถสมุเห ธมฺมาภิสมยวีมํสาติ ปากฏํ. ตตฺถ ปน กถํ ธมฺมาภิสมยผลานิ โสตาปตฺติผลํ สกทาคามิผลํ อนาคามิผลํ อรหตฺตผลํ จาติ จตุปฺปเภทานิ โหนฺติ. ตานิ จ อนุปุพฺเพน โอฬารโต ปฏฺฐาย ยาว สุขุมโต กิเลเส วิทฺธํสิตุํ สกฺโกนฺติ. ปจฺจุปฺปนฺเน หิ กตการณตฺตา จ ปุพฺเพ ปริจิตวาสนตฺตา จ ธมฺมาภิสมยสภาโว จ ธมฺมาภิสมยวาโร จ วิเสสนเยน อเหสุํ. อวิเสสโต ปน เยสํ ชนานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ สพฺเพปิ เต เอวํ สจฺจโต สพฺพํ สมนุปสฺสนฺติ อนิจฺจํ ทุกขํ อนตฺตา อหนฺติ มมาติ อคายิตพฺพํ สพฺพํ ยถาเหตุปจฺจยปวตฺติกํ โหติ อนาณตฺตกนฺติ.

วิจยวิธิ

อหํ ปเนตฺถ เตปิฏเก ปากฏํ เวเนยฺยปุคฺคลตฺถปเภทํ เจว พุทฺธสาสนวิธึ จ เวเนยฺยปุคฺคเลหิ จ ปตฺตมคฺคผลานิ วีมํสิตุกาโม. ตสฺมา สาฏฺจกถาฏีกาเตปิฏเก เจว นานาปกรเณสุ จ คเหตพฺพํ อตฺถํ วิโลเกตฺวา สารตฺถเมว สํหริตฺวา รจนาวิสยํ ทสฺเสสฺสามีติ เอวํ วิจยวิธิ โหติ.

อธิปฺเปตพฺพตฺโถ

๑. เตปิฏเก ปากโฏ เวเนยฺยปุคฺคลตฺถปเภโท ทิสฺสติ.
๒. เตปิฏเก ปากโฏ พุทฺธสาสนวิธิ ทิสฺสติ.
๓. เตปิฏเก ปากฏานิ เวเนยฺยปุคฺคเลหิ ปตฺตมคฺคผลานิ ทิสฺสนฺติ.

นิทานกถา นิฏฺฐิตา.

ทุติโย ปริจฺเฉโท

สาฏฺฐกถาฏีกาเตปิฏเก ปากโฏ เวเนยฺยปุคฺคลปเภโท

สาฏฺฐกถาฏีกาเตปิฏเก เวเนยฺยปุคฺคลา อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย จาติ ติปฺปเภทา โหนฺติ. เสยฺยถีทํ.

ตตฺถ อจฺจุคฺคมฺม จิตานิ สุริยรสฺมิสมฺผสฺสํ อาคมยมานานิ จิตานิ อชฺช ปุปฺผกานิ วิย ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ. อยํ วุจฺจติ อุคฺฆฏิตญฺญู.

สโมทกํ ปน จิตานิ เสฺว ปุปฺผกานิ วิย ยสฺส ปุคฺคลสฺส สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ. อยํ วุจฺจติ วิปจิตญฺญู.

อุทกา อนุคฺคตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีนิ ตติเย ปุปฺผกานิ วิย ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุทฺเทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิตฺเต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ. อยํ วุจฺจติ เนยฺโย.

อิเม หิ ตโย เวเนยฺยปุคฺคลา ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺนนา หุตฺวา ตาย ชาติยา มคฺคผลานิ ปาปุณิตุํ สกฺโกนฺติ.

อุทกา จ อนุคฺคตานิ เนว ปุปฺผิสฺสนฺติ มจฺฉกจฺฉปภกฺขาเนว ภวิสฺสนฺติ วิย ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ. อยํ วุจฺจติ ปทปรโม. อยมฺปน ปทปรโม พหุมฺปิ สุณาติ พหุมฺปิ ภณติ พหุมฺปิ ธารยติ พหุมฺปิ วาจยติ. น ปนสฺส ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ, ตสฺมา หิ น เวเนยฺยปุคฺคโล โหติ. ยนฺตํ จ สพฺพโส อุยฺยปฺปยุตฺตํ อนาคเต วาสนตฺถาย วตฺตติ.

สาฏฺฐกถาฏีกาเตปิฏเก หิ เต เวเนยฺยปุคฺคลา เหฏฺฐา คุณวิเสสํ ปตฺตา นาธิปฺเปตา ตาย ปน ชาติยา มคฺคผลานิ ปตฺตา อธิปฺเปตาเยว. ตสฺมา โข ตตฺถ เวเนยฺยปุคฺคลา ตาย ชาติยา ตานิ ปตฺตา อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย จาติ ติปฺปเภทา โหนฺติเยว, ภพฺพปุคฺคลาติ จ วุจฺจนฺติ. โย ปน ปทปรม-สงฺขาโต อเวเนยฺยปุคฺคโล ตาย ชาติยา มคฺคผลานิ ปาปุณิตุํ น สกฺโกติ,

อภพฺพปุคฺคโลติ จ วุจฺจติ, โส น อปฺปญฺโญ โหติ ทนฺธปญฺโญ มนฺทปญฺโญ อถ โข สุปฺปญฺโญ โหติ มหาปญฺโญ พหุสฺสุโต สุตธโร.

ตตฺถ จ จตุตฺโถ อเวเนยฺยปุคฺคโล อุทกา อนุคฺคตานิ เนว ปุปฺผิสฺสนฺติ มจฺฉกจฺฉปภกฺขาเนว ภวิสฺสนฺติ วิย อกถิโต เวเนยฺยปุคฺคลาเยว ปน เวเนยฺยปุคฺคลาติ วจเนน อุทฺทิสฺส กถิตา. อิธุปฺปนฺนา หิ สพฺเพ อตีตพุทฺธา จ อนาคตพุทฺธา จ ปจฺจุปฺปนฺนพุทฺธา จ เวเนยฺยปุคฺคลานํ ธมฺมํ เทเสนฺติ ตาย จ ชาติยา เต มคฺคผลานิ ปาเปนฺติ. ยสฺมา ปน ปทปรมปุคฺคโล ตาย ชาติยา มคฺคผลานิ ปาปุณิตุํ อสมตฺโถ โหติ ตสฺมา อกถิโต. พุทฺโธ หิ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โอโลเกนฺโต ตีณิ ปุปฺผกานิ วิย มคฺคผลานิ ปาปุณิตุํ สมตฺเถ ตโย เวเนยฺยปุคฺคเล อทฺทส. ปทปรมสงฺขาโต ปน ปุคฺคโล ปุปฺผกานิ อุทกา อนุคฺคตานิ เนว ปุปฺผิสฺสนฺติ จ มจฺฉกจฺฉปภกฺขาเนว จ ภวิสฺสนฺติ วิย มคฺคผลานิ ปาปุณิตุํ น สกฺโกติ. ตสฺมา อกถิโต.

เวเนยฺยปุคฺคลา จ คหฏฺฐภูตา หุตฺวา เหฏฺฐิเมน อุปาสกอุปาสิกาคุณธมฺโมติ วุตฺตคุณธมฺเมน สมนฺนาคตา โหนฺติ. เสยฺยถีทํ. สทฺโธ โหติ, สีลวา โหติ, อโกตุหลมงฺคลิโก โหติ กมฺมํ ปจฺเจติ โน มงฺคลํ, น อิโต พหิทฺธา ทกฺขิเณยฺยํ คเวสติ, อิธ จ ปุพฺพการํ กโรติ. ปพฺพชิตภูตา หุตฺวา ปญฺจหิ ธมฺมกถิกงฺเคหิ สมนฺนาคตา โหนฺติ. เสยฺยถีทํ.

๑. อนุปุพฺพิกถํ กเถสฺสามิ.

๒. ปริยายทสฺสาวี กถํ กเถสฺสามิ.

๓. อนุทยตํ ปฏิจฺจ กถํ กเถสฺสามิ.

๔. น อามิสนฺตโร กถํ กเถสฺสามิ.

๕. อตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปหจฺจ กถํ กเถสฺสามิ.

เวเนยฺยปุคฺคลา ปน อริยมคฺคโสตํ อาปนฺนา โสตาปนฺโน สกทาคามี อนาคามี อรหา จาติ จตุปฺปเภทา โหนฺติ.

พุทฺธสาสเน มคฺคผลานิ ปตฺเถนฺเตน ปุคฺคเลน ตาว จริตานิ ชานิตพฺพานิ. โส หิ อตฺตโน อตฺตโน จริตํ ญตฺวา เตสํ จริตานํ ยถานุรูปํ ปฏิปชฺชิตุํ สกฺโกติ. จริตานิ ปเนตฺถ ราคจริตํ โทสจริตํ โมหจริตํ สทฺธาจริตํ พุทฺธิจริตํ วิตกฺกจริตํ จาติ ฉพฺพิธานิ โหนฺติ.

เวเนยฺยปุคฺคลา จ อตฺตโน อตฺตโน สุกตทุกฺกฏกมฺมวิปากสงฺขาเตน ปุพฺพกมฺเมน ทนฺธา วา ขิปฺปํ วา มคฺคผลานิ ปาปุณนฺติ.

ทุติโย ปริจฺเฉโท นิฏฺฐิโต.

ตติโย ปริจฺเฉโท

เตปิฏเก ปากโฏ พุทฺธสาสนวิธิ

๑. สาสนปทฏฺฐานํ

สาสนตฺโถ

๑. สตฺถา สุวิญฺเญยฺยํ ทุวิญฺเญยฺยญฺจ โอวทติ อนุสาสติ อนุปุพฺเพน วา คมฺภีรํ.

๒. อนุปุพฺเพน คมฺภีรตฺถํ จ อนุปุพฺพีกถํ จ โอวทติ อนุสาสติ.

๓. ยํ ตถาภูตํ ภเวยฺย เตน โอวทติ อนุสาสติ โสตาโร จ อตฺตนาว ญาตุํ ปสฺสิตุํ จ สกฺโกนฺติ.

๔. สารตฺถํ ปุเรกจาริกํ กตฺวา โอวทติ อนุสาสติ.

๕. สนิทานํ โอวทติ อนุสาสติ.

๖. วิญฺญาเปตุํ ยถานุรูปํ โอวทติ อนุสาสติ.

๗. วิญฺญาปนิยํ สาตฺถํ จ เตสํ จ เวเนยฺยานํ สหิตํ โอวทติ อนุสาสติ.

อมฺหากํ หิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ การุญฺญตํ ปฏิจฺจ เวเนยฺยานํ อตฺถญฺจ หิตญฺจ ปตฺเถนฺโต เอวํ ฉพฺพิธา วาจา อภาสิ

ยํ ตถาคโต วาจํ ชานาติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา น ตํ ตถาคโต วาจํ ภาสติ

ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา ตมฺปิ ตถาคโต วาจํ น ภาสติ

ยญฺจ โข ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจาย เวยฺยากรณาย

ยํ ตถาคโต วาจํ ชานาติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา ตํ ตถาคโต วาจํ น ภาสติ

ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา ตมฺปิ ตถาคโต วาจํ น ภาสติ

ยญฺจ โข ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจาย พฺยากรณาย

ตสฺมา กาลวาที สจฺจวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที ตถาคโตติ วุจฺจตีติ.

๒. โสตาโร

๑. สตฺถา โสตาโร มนสิกโรติ จ เตสํ จ ปเภทสฺส ยถานุรูปํ โอวทติ อนุสาสติ.

๒. โส นานาปุคฺคลสฺส ยถานุรูปํ สาสนวิธึ ปโยชนฺโต นานาวิธินา เอกวตฺถุมฺปิ โอวทติ อนุสาสติ.

๓. สตฺถา ปเภทํ มนสิกริตฺวา เอเกกสฺส โสตุ อาปนฺนภาวํ ปริปากภาวํ ปริปากินฺทฺริยภาวํ ปริปากญาณภาวํ จ มนสิกโรติ.

๔. โส โสตาโร สหตฺถา การาเปตฺวา สจฺจโต วิญฺญาตุํ โอวทติ อนุสาสติ. ตตฺถ จูฬปนฺถกเถรวตฺถุ.

๕. โส ยถา โสตาโร สตฺถารา สทฺธึ สจฺจตฺถาย อิสฺสริเยน ทสฺสนํ เทเสตุํ สกฺโกนฺติ ตถา โอวทติ อนุสาสติ.

๖. โส วิเสสนเยน เอเกกํ มนสิกาตพฺพโสตารํ กาลเทสสฺส จ การณสฺส จ ยถานุรูปํ มนสิกโรติ.

๗. สตฺถา ปน โย โสตา อปฺปญฺโญ โหติ ทนฺธปญฺโญ มนฺทปญฺโญ ทุปฺปญฺโญ ยสฺส วา ปญฺโห จ อุปสคฺโค จ โหนฺติ วิเสเสน ตเมว มนสิกโรติ.

๓.สตฺถา

๑. ตสฺมึ สาสเน อารมฺโภ อนุตฺตโร โหติ โส หิ สุอารมฺโภ เยภุยฺเยน สาสนวิธึ สาเธตุํ สกฺโกติ โส จ เหฏฺฐิเมน มนสิกรณาหารโก จ โหติ อตฺถุปหารโก จ.

๒. สมฺปหํสนา.

๓. สตฺถา อตฺถสฺส อวิปรีตตาย อตฺถํ ปุเรกจาริกํ กตฺวา อตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปหจฺจ โอวทติ อนุสาสติ.

๔. สตฺถา สกฺกจฺจํ โอวทติ อนุสาสติ สมาหิตจิตฺโต โหติ อุตฺตโมติ จินฺตเนน ยถาวาที ตถาการี โสตาโรเยว มนสิกโรติ.

๕. สตฺถา กลฺยาณวาโจ โหติ กลฺยาณวากฺกรโณ โปริยา วาจาย สมนฺนาคโต วิสฏฺฐาย อเนลคฬาย อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา.

ตโต จ สตฺถา ปญฺจหิ ธมฺมกถิกงฺเคหิ สมนฺนาคโต โหติ. กตมานิ ปญฺจ

๑. อนุปุพฺพิกถํ กเถสฺสามิ.

๒. ปริยายทสฺสาวี กถํ กเถสฺสามิ.

๓. อนุทยตํ ปฏิจฺจ กถํ กเถสฺสามิ.

๔. น อามิสนฺตโร กถํ กเถสฺสามิ.

๕. อตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปหจฺจ กถํ กเถสฺสามิ.

สาสนลีฬฺโห

อิมานิ จ จตฺตาริ คุณลกฺขณานิ สาสนลีฬฺโหติ วุจฺจนฺติ. กตมานิ จตฺตาริ

๑. สนฺทสฺสนา

๒. สมาทปนา

๓. สมุตฺเตชนา

๔. สมฺปหํสนา

นานาสาสนวิธิ

๑. สากจฺฉา.

๒. อธิปฺปาโย.

๓. ปญฺหาพฺยากรณํ.

จตฺตาโร ปญฺหาพฺยากรณา

เอกํสพฺยากรณีโย ปญฺโห

ปฏิปุจฺฉาพฺยากรณีโย ปญฺโห

วิภชฺชพฺยากรณีโย ปญฺโห

จปนีโย ปญฺโห

๔. อาณตฺติ

กลวิธิ จ สาสโนปาโย จ

๑. อุทาหรณํ จ ชาตกํ จ

๒. อุปมํ

๓. อุปกรณํ

๔. อตฺโตปโม

๕. ภาสา

๖. เวเนยฺยปุคฺคลญฺญู

๗. กาลญฺญู จ โอกาสญฺญู จ

๘. สาสนวิธิปโยชนํ

๙. อาณา จ ทายํ จ

๑๐. ปจฺจุปฺปนฺนปญฺหวูปสโม

ตติโย ปริจฺเฉโท นิฏฺจิโต.

ปญฺจโม ปริจฺเฉโท

นิคมปริกปฺปนกถา

นิคมกถา

เอตฺตาวตา หิ ยา เวเนยฺยปุคฺคลกถาติวีมํสา สาฏฺฐกถาฏีกาเตปิฏกสงฺขาเต ปาลิคนฺถสมุเห อาคตํ สารตฺถํ อุปาทาย เหฏฺฐา เวเนยฺยปุคฺคลกถาวีมํสาอาทิวเสน สํวณฺณิตา. สา พุทฺธสาสเน อตฺถธมฺมูปนิสฺสิตา โหติ เวเนยฺยปุคฺคลกถาทีปิกา. นิคมกถา ปเนตฺเถวํ ทฏฺฐพฺพา.

ยาวตา ทุติยปริจฺเฉเท เตปิฏกาทีสุ ปากโฏ เวเนยฺยปุคฺคลาเวเนยฺยปุคฺคลตฺถปเภโท วุตฺโต โหติ. ตาวตา เวเนยฺยปุคฺคลาเวเนยฺยปุคฺคลตฺถปเภโท เอวํ เวทิตพฺโพ.

๑. อุคฺฆฏิตญฺญูติ สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ.

๒. วิปจิตญฺญูติ สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺเถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ.

๓. เนยฺโยติ อุทฺเทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิตฺเต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ.

๔. ปทปรโมติ พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ.

ตตฺถ เวเนยฺยปุคฺคลา ตาย ชาติยา มคฺคผลานิ ปตฺตา อุคฺฆฏิตญฺญู วิปจิตญฺญู เนยฺโย จาติ ติปฺปเภทา โหนฺติเยว. โย ปน ปทปรมสงฺขาโต อเวเนยฺยปุคฺคโล ตาย ชาติยา ตานิ ปาปุณิตุํ น สกฺโกติ โส น อปฺปญฺโญ โหติ ทนฺธปญฺโญ มนฺทปญฺโญ อถ โข สุปฺปญฺโญ โหติ มหาปญฺโญ พหุสฺสุโต สุตธโร. ตสฺมา เตสํ ติณฺณํ เวเนยฺยปุคฺคลานํ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ภควโต ธมฺมเทสนา อตฺถํ สาเธติ อิตรสฺส อนาคตตฺถาย วาสนา โหติ.

ตติยปริจฺเฉเท ปเนวํ เวทิตพฺโพ.

สมฺมาสมฺพุทฺโธ หิ เอวํ อิเมหิ อุปาเยหิ เต ปุคฺคเล โอวทติ อนุสาสติ.

สาสนลีฬฺโห

๑. สนฺทสฺสนา

๒. สมาทปนา

๓. สมุตฺเตชนา

๔. สมฺปหํสนา

นานาสาสนวิธิ

๑. สากจฺฉา

๒. อธิปฺปาโย

๓. ปญฺหาพฺยากรณํ

๔. อาณตฺติ

สาสโนปาโย

๑. อุทาหรณํ จ ชาตกํ จ

๒. อุปมํ

๓. อุปกรณํ

๔. อตฺโตปโม

๕. ภาสา

๖. เวเนยฺยปุคฺคลญฺญู

๗. กาลญฺญู จ โอกาสญฺญู จ

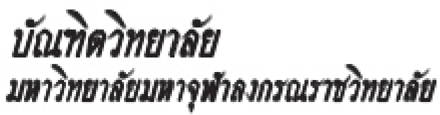
๘. สาสนวิธิปโยชนํ

๙. อาณา จ ทายํ จ

๑๐. ปจฺจุปฺปนฺนปญฺหวูปสโม

จตุตฺถปริจฺเฉเท ปเนวํ เวทิตพฺโพ.

เวเนยฺยปุคฺคลา พุทฺธสฺส ธมฺมํ สุตฺวา ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺนา หุตฺวา อตฺตโน อตฺตโน สติปญฺญาย ยถาพลํ โสตาปตฺติมคฺคํ โสตาปตฺติผลํ สกิทาคามิมคฺคํ สกิทาคามิผลํ อนาคามิมคฺคํ อนาคามิผลํ อรหตฺตมคฺคํ อรหตฺตผลํ จาติ อฏฺฐวิธานิ มคฺคผลานิ ปาปุณนฺติ. ปทปรมสงฺขาโต ปน อเวเนยฺยปุคฺคโล ตาย ชาติยา ตานิ ปาปุณิตุํ น สกฺโกติ, ยนฺตํ จ สพฺพโส อุยฺยปฺปยุตฺตํ อนาคเต วาสนตฺถาย วตฺตติ. ตสฺมา เตสํ ติณฺณํ เวเนยฺยปุคฺคลานํ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ตสฺส ธมฺมเทสนา อตฺถํ สาเธติ อิตรสฺส อนาคตตฺถาย วาสนา โหติ.

ปริกปฺปนกถา

ยา ปนายํ เตปิฏเก ปากฏา เวเนยฺยปุคฺคลกถาวีมํสา นิฏฺฐงฺคตา. ตปฺปจฺจยา มยฺหมิทํ ปริกปฺปนํ อโหสิ.

พุทฺธสาสนิเกหิ ตุ โสตูหิ จ สตฺถาเรหิ จ สุฏฺฐุ พุทฺธสาวกสาสนวิธิ สิกขิตพฺโพ. โส หิ จิตฺตวิมุตฺติยา ปฏิปทาภูโต โหติ. สตฺถาโร โยนิโสมนสิกาเรน ตํ วีมํเสนฺตา พุทฺธสาสนํ วฑฺเฒตุํ สกฺโกนฺติ อตฺตโน จ โสตูนํ จ อตฺถํ หิตํ สุขํ สาเธตุํ จ. โยนิโสมนสิกาเรน จ พุทฺธสาสนํ วีมํเสนฺตานํ ปุคฺคลานํ จิตฺตํ สพฺพกิเลเสหิ วิมุจฺจติ. ตสฺมึ ปน อุคฺคณฺหเณ สตฺถาเรหิ เตปิฏเก พุทฺธสาสนวิธิ อายตึ โสตูนํ สตึ จ ปญฺญํ จ จิตฺตํ จ วฑฺเฒตุํ ปโยชิตพฺโพ โหติ.

ตตฺเถวํ ปนิทํ สิกฺขิตพฺพวตฺถุ. เอเกกสาวกสาสนวิธิวีมํสา รจิตพฺพา โหติ. ตถา มหากสฺสปตฺเถรานนฺทตฺเถราทีนํ อริยสาวกานํ ธมฺมาภิสมยปฏิปทา. ตถา อุปาสกอุปาสิกาเวเนยฺยปุคฺคลกิจฺจานิ. ตถา ฐิติยา พุทฺธสาสนิกานํ พุทฺธสาสน-รกฺขนูปถมฺโภติ.

นิคมกถาปริกปฺปนกถา นิฏฺฐิตา.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ/ ฉายา/ นามสกุล	พระมหาสมยศ สุทฺธิสิริ (คุ้มม่วง)
วัน/เดือน/ปีเกิด	เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๔ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๓
ภูมิลำเนาเดิม	๑๒๑ / ๑ บ้านน้ำโจนใต้ หมู่ ๑ ตำบลห้วยเกตุ อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ๖๖๑๑๐
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๒๙ จบนักธรรมชั้นเอก วัดต้นชุมแสง สำนักเรียนคณะจังหวัดพิจิตร พ.ศ. ๒๕๔๒ จบพุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๔ (คณะ ครุศาสตร์ เอก การสอนสังคมศึกษา) พ.ศ. ๒๕๔๔ จบเปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดทองธรรมชาติ แขวงคลองสาน เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร
หน้าที่การงาน	เป็นครูสอน พระปริยัติธรรมแผนก ธรรม – บาลี ประจำสำนักเรียนวัดทองธรรมชาติ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง
ที่อยู่ปัจจุบัน	สังกัดวัดทองธรรมชาติ วรวิหาร แขวงคลองสาน เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐.